

PLANNING PAPER 113

Langetermijnvisies

Begrippen en toepassing
op duurzame ontwikkeling

Task Force Duurzame Ontwikkeling

Mei 2013

.be

Langetermijnvisies

Begrippen en toepassing op duurzame ontwikkeling

Task Force Duurzame Ontwikkeling

Mei 2013

Federaal Planbureau

Het Federaal Planbureau (FPB) is een instelling van openbaar nut.

Het FPB voert beleidsrelevant onderzoek uit op economisch, sociaal en milieuvlak en bestudeert ook de integratie van die vraagstukken in een perspectief van duurzame ontwikkeling. Hiertoe verzamelt en analyseert het FPB gegevens, onderzoekt het aanneembare toekomstscenario's, identificeert het alternatieven, beoordeelt het de gevolgen van beleidsbeslissingen en formuleert het voorstellen.

Het FPB stelt zijn wetenschappelijke expertise onder meer ter beschikking van de regering, het parlement, de sociale gesprekspartners, nationale en internationale instellingen. Het FPB zorgt voor een ruime verspreiding van zijn werkzaamheden. De resultaten van zijn onderzoek worden ter kennis gebracht van de gemeenschap en dragen zo bij tot het democratisch debat.

Bij de wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling is het FPB onder meer belast met de opstelling van het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling. De Task Force Duurzame Ontwikkeling (TFDO) is de groep van personeelsleden die sinds januari 1998, onder de leiding en de verantwoordelijkheid van het FPB, onder meer de Federale rapporten uitwerkt.

Bijdragen

De TFDO-leden die meewerkten aan de verwezenlijking van deze Planning Paper zijn: Mathijs Buts, Patricia Delbaere, Jean-Maurice Frère, Nadine Gouzée, Alain Henry, Johan Pauwels, Stijn Van Hummelen (in 2012), Sylvie Varlez en Natacha Zuinen (in 2012). Julie Chantry was belast met het secretariaat.

Dit document is gedeeltelijk gebaseerd op een studie gerealiseerd door Stijn Van Hummelen, Nadine Gouzée en Patricia Delbaere in augustus 2012, en gefinancierd in het kader van een overeenkomst tussen het FPB en de Belgische federale staat, vertegenwoordigd door de heer Steven Vanackere, minister van Financiën en Duurzame Ontwikkeling. Cédric Van de Walle wordt bedankt om de tekst na te lezen.

Christelle Castelain, Farid Mourabit en Patricia Van Brussel hebben aan de vertaling meegewerkt. Adinda De Saeger werkte mee aan de opmaak.

Federaal Planbureau

Kunstlaan 47-49 | 1000 Brussel

tel. +32-2-5077311 | fax +32-2-5077373

e-mail sustdev@plan.be | website <http://www.plan.be>

Cette publication existe également en français: *Visions à long terme: concepts et application au développement durable.*

Overname wordt toegestaan, behalve voor handelsdoeleinden, mits bronvermelding.

Het Federaal Planbureau is EMAS en Ecodynamische Onderneming (drie sterren) gecertificeerd voor zijn milieubeheer.

Inhoud

Inleiding	1
1. Langetermijnvisies: begrippen en toepassingen	3
1.1. Wat is een <i>langetermijnvisie</i> (LTV)?	4
1.1.1. Doelstellingen, termijnen en LTV	4
1.1.2. Toekomstverkenning inzake duurzame ontwikkeling en LTV	7
1.1.3. Federale strategie inzake duurzame ontwikkeling en LTV	11
1.1.4. Besluit	14
1.2. Naar een Belgische strategie inzake duurzame ontwikkeling?	16
1.2.1. Vlaamse Gemeenschap en Vlaams Gewest	17
1.2.2. Franse Gemeenschap/Federatie Wallonië-Brussel	18
1.2.3. Duitstalige Gemeenschap	19
1.2.4. Waals Gewest	20
1.2.5. Brussels Hoofdstedelijk Gewest	21
1.2.6. Besluit	22
1.3. LTV inzake duurzame ontwikkeling van de Europese Unie	23
1.3.1. Europese strategieën inzake duurzame ontwikkeling	23
1.3.2. Europa 2020-strategie	28
1.3.3. Besluit	30
1.4. LTV inzake duurzame ontwikkeling van enkele industrielanden	31
1.4.1. Analysekamer	31
1.4.2. Interpretatie van de resultaten	32
1.4.3. Besluit	38
1.5. Doelstellingen van duurzame ontwikkeling (DDO's) in de VN	39
1.5.1. Bijdragen van het georganiseerde maatschappelijk middenveld op wereldniveau	39
1.5.2. Belangrijkste intergouvernementele voorstellen	42
1.5.3. Europese bijdragen	45
1.5.4. Resultaten van Rio+20	48
1.5.5. Besluit en weg vooruit	51
1.6. Besluit over de toepassingen van het begrip LTV	53

2. Uitwerking van een Belgische federale langetermijnvisie	55
2.1. Bijdrage van het Federaal Planbureau (FPB)	59
2.1.1. Voorbereiding van het FPB op het debat over de LTV	59
2.1.2. Bijdrage aan het debat over de LTV	61
2.2. Bijdragen van de andere actoren van de wet	70
2.2.1. Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling	70
2.2.2. Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling	71
2.3. Federaal Parlement	73
2.3.1. Debat over de LTV	73
2.3.2. Resolutie over de LTV	73
2.4. LTV aangenomen door de federale regering	74
2.4.1. Doelstellingen	74
2.4.2. Indicatoren	81
2.5. Besluit over de Belgische federale LTV	86
3. Besluit	89
Bijlagen	91
Bijlage 1: Thematische federale plannen	91
Bijlage 2: Zeven kerninitiatieven van de Europa 2020-strategie	93
Bijlage 3: Outcome of Rio+20: <i>The future we want</i> - Table of contents	95
Bijlage 4: Voorgestelde thema's voor DDO's door drie regeringen van de G77	97
Bijlage 5: Belangrijkste lijsten van voorgestelde thema's voor de DDO's	99
Bijlage 6: Originele teksten van de vertaalde citaten	103
Bijlage 7: Voorstel van structuur voor een langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling	108
Bibliografie en afkortingen	113
1. Geciteerde werken	113
2. Lijst van NSDO's	123
3. Afkortingen	125

Inleiding

Deze Planning Paper is een antwoord op de behoefte aan informatie over het begrip *langetermijnvoisie* (LTV) inzake duurzame ontwikkeling. Hij presenteert de basisbegrippen en bepaalde recente of lopende toepassingen op verscheidene beleidsniveaus. In dat kader situeert hij de in 2010 ingevoerde verplichting in de wet over de Belgische federale strategie inzake duurzame ontwikkeling om een LTV aan te nemen die de uitwerking van de federale plannen en rapporten moet sturen. Deze Planning Paper beschrijft ook de bijdragen van verscheidene instellingen en belanghebbenden aan de uitwerking van die LTV die in 2013 werd goedgekeurd. Ten slotte presenteert hij de doelstellingen tegen 2050 en de indicatoren van die LTV en trekt hij besluiten uit dat federale proces.

Het begrip *lange termijn* wordt vaak gebruikt voor een tijdhorizon die veel minder ver reikt dan 2050. De Europa 2020-strategie bijvoorbeeld wordt gepresenteerd als een langetermijnstrategie terwijl haar horizon minder dan een decennium bedraagt. Waarom omvat de lange termijn in een benadering van duurzame ontwikkeling verscheidene decennia? Omdat visies met een dergelijke verre horizon *nuttig* zijn om te anticiperen op de risico's van een niet-duurzame ontwikkeling en *noodzakelijk* zijn om daarop te kunnen antwoorden met een voldoende ambitieus beleid inzake duurzame ontwikkeling.

De LTV's inzake duurzame ontwikkeling zijn inderdaad *nuttig* omdat de uitwerking ervan dwingt tot het onderzoeken van langzame evoluties die nauwelijks merkbaar zijn op korte termijn, maar waarvan de opstapeling en de gevolgen op lange termijn zeer zorgwekkend kunnen zijn.

- Bepaalde langzame veranderingen die nauwelijks merkbaar zijn van jaar tot jaar, krijgen pas betekenis na vele jaren van accumulatie. Of het nu gaat om de vergrijzing van de bevolking, de klimaatverandering of het verlies aan biodiversiteit, hun omvang kan enkel worden gemeten door de trends over een lange voorbije periode te observeren (zie bijvoorbeeld de indicatoren op de website www.indicators.be) en door hun toekomstige evolutie over verscheidene decennia te anticiperen.
- De ernstige of onomkeerbare gevolgen van bepaalde van die veranderingen treden soms geleidelijk en pas vele jaren later op. Zo leidt de huidige klimaatverandering tot een stijging van de zeespiegel over verscheidene eeuwen. Wat het verlies aan biodiversiteit betreft, wordt een ecosysteem doorgaans nauwelijks verstoord door de verdwijning of aantasting van enkele soorten. Wanneer echter een bepaalde drempel overschreden wordt, als in de loop der jaren een groter aantal soorten of individuen verdwenen is, bestaat voor dat ecosysteem het risico op zeer snelle veranderingen met belangrijke gevolgen voor het maatschappelijk leven.

De LTV's inzake duurzame ontwikkeling zijn dus *nuttig* om ertoe aan te zetten dergelijke vraagstukken te onderzoeken. Ze zijn ook *noodzakelijk* omdat ze alternatieven in beeld kunnen brengen voor het huidige ontwikkelingspatroon en zijn trends en gevolgen op lange termijn. De keuze van een zo veraf liggende horizon zou het inderdaad mogelijk moeten maken een voldoende ambitieus beleid inzake duurzame ontwikkeling te voeren om de zorgwekkende evoluties te keren en *doelstellingen van duurzame ontwikkeling* (DDO's) tegen 2050 te bereiken. Een dergelijk beleid is slechts

op lange termijn te overwegen; het gaat er immers om nieuwe kennis te ontwikkelen en infrastructuur en gedrag te veranderen, en dat is maar geleidelijk te realiseren.

Vandaag een LTV met DDO's over de toestand van de samenleving in 2050 aannemen, zal het ook mogelijk maken om in de hele tussenliggende periode na te gaan of de omvang van de investeringen en gerealiseerde veranderingen toereikend is om die doelstellingen te bereiken. Het is overigens om bij te dragen aan dat type van opvolging en toezicht dat de indicatoren van de website www.indicators.be de afstand meten tussen het niveau van de recentst beschikbare waarnemingen en de momenteel met die indicatoren verbonden DDO's.

Deze Planning Paper bestaat uit twee delen.

Deel 1 definieert het begrip LTV inzake duurzame ontwikkeling, enerzijds zoals het gebruikt wordt voor toekomstverkenning en anderzijds zoals het geïntroduceerd werd in het wettelijk kader op Belgisch federaal niveau. De toepassingen van dat begrip op verscheidene niveaus in België komen ook aan bod, net als die van de Europese Unie, haar lidstaten en andere industrielanden. Het begrip DDO voor de planeet, dat het licht zag tijdens de VN-conferentie over duurzame ontwikkeling Rio+20 in juni 2012, wordt eveneens voorgesteld. Er worden besluiten getrokken op basis van de vaststelling dat er enige vooruitgang is in de toepassing van een langetermijnbenadering.

Deel 2 is volledig gewijd aan de uitwerking van een LTV inzake duurzame ontwikkeling in 2011/2012 op Belgisch federaal niveau. De institutionele context waarin de verschillende actoren van duurzame ontwikkeling hebben gewerkt, wordt in herinnering gebracht, alsook hun respectievelijke bijdragen tot die uitwerking en de rol van het federaal parlement. Het resultaat van die werkzaamheden is de LTV die de Belgische federale regering heeft goedgekeurd. De tekst ervan is integraal in deel 2 opgenomen. De besluiten van deze Planning Paper bieden inzicht in het nut en de noodzaak van al die werkzaamheden.

1. Langetermijnvisies: begrippen en toepassingen

Langetermijnvisies (LTV's) inzake duurzame ontwikkeling zijn zowel nuttig als noodzakelijk (zie *Inleiding*). Daarom laat deel 1 van deze Planning Paper de elementen die reeds op verschillende beleidsniveaus bestaan om dergelijke toekomstvisies op lange termijn op te bouwen, de revue passeren. Achtereenvolgens komen aan bod: een overzicht van de sleutelbegrippen (hoofdstuk 1.1), van de situatie in België (1.2), in de Europese Unie (1.3) en in een reeks industrielanden (1.4). Daarna volgt een samenvatting van het proces om doelstellingen van duurzame ontwikkeling (DDO's) aan te nemen; dat proces werd in 2012 gestart op Rio+20 en is momenteel op multilateraal niveau aan de gang (1.5). Tot slot worden uit dat alles besluiten geformuleerd (1.6).

Hoe is het vraagstuk van de LTV's verbonden met dat van de beleidsstrategieën? Een strategie bestaat uit de vaststelling van doelstellingen en van instrumenten om die doelstellingen te bereiken (TFDO, 2011, p. 25). Eigenlijk tonen de beleidsstrategieën hoe de samenleving haar ontwikkeling ziet in functie van een bepaalde finaliteit. De ontwikkeling van een samenleving kan gedefinieerd worden als de verandering van haar levensomstandigheden, in wisselwerking met haar mogelijkheden om beslissingen te nemen en acties te ondernemen, onder meer op politiek vlak¹. Beleidsstrategieën organiseren de wisselwerkingen tussen de actoren door beleidsmechanismen en -instrumenten in te stellen². Dergelijke strategieën kunnen de visie bevatten op de levensomstandigheden op lange termijn (voeding, energie, huisvesting...) en ook op de acties die door de verschillende maatschappelijke actoren ondernomen worden om die visie te realiseren. De mechanismen van een strategie zijn erop gericht de besluitvorming geleidelijk te verbeteren zodat de veranderingen de samenleving doen evolueren in de richting van die LTV.

Sommige van die strategieën zijn strategieën inzake duurzame ontwikkeling (SDO's). De beleidsinstrumenten van die strategieën (bijvoorbeeld vijfjarenplan, toekomstverkenningrapport, evaluatierapport over het gevoerde beleid, advies van de vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld...) leggen klemtonen op de wisselwerkingen tussen de korte en de lange termijn en tussen de ontwikkeling hier en die elders in de wereld. Aangezien duurzame ontwikkeling een leerproces is, kunnen die strategieën cyclische evaluatie- en participatiemechanismen bevatten die zowel ruimte geven aan wetenschappelijke kennis als aan onzekerheden. Ze zijn erop gericht DDO's te realiseren door in alle beslissingen en acties rekening te houden met criteria voor duurzame ontwikkeling.

Bepaalde DDO's werden reeds aangenomen en de goedkeuring van een samenhangend geheel van DDO's is op alle niveaus een groeiende bezorgdheid, maar is wel nog relatief weinig in het politieke debat aanwezig. Nochtans bestaat een grote vraag naar langetermijnvooruitzichten om het vertrouwen in de toekomst te herstellen en aan de langetermijnaspiraties van de belanghebbenden te voldoen. De LTV's kunnen tonen hoe de DDO's onderling verbonden zijn in een samenleving die leefbaar is voor de toekomstige generaties. Het zijn toekomstbeelden die de vereiste veranderingen tussen vandaag en 2050 weerspiegelen, zowel in productie- en consumptiegedrag en -technologie, kapitaal- en kennisvoorraden, als in de besluitvormings- en actiemechanismen (uitwerken van overheidsbeleid, maatschappelijke organisatievormen...). De studie van die veranderingen is het werkterrein van de toekomstverkenning waarop hoofdstuk 1.1 ingaat.

¹ Definitie op basis van de *federale rapporten inzake duurzame ontwikkeling* (TFDO, 1999, pp. 27-28).

² De strategische begrippen worden hier gedefinieerd op basis van OECD, 2002, p. 352.

1.1. Wat is een *langetermijnvisie* (LTV)?

Hoofdstuk 1.1 bakent eerst het begrip *doelstellingen van duurzame ontwikkeling* (DDO) af omdat dat basiselementen van de visies zijn (1.1.1). Het introduceert het begrip *langetermijnvisie* (LTV) door de oorsprong ervan te situeren in de toekomstverkenning. Na de illustratie van het begrip LTV in de toekomstverkenning (1.1.2) volgt de LTV die ingeschreven is in het kader van de wet over de federale strategie inzake duurzame ontwikkeling (1.1.3).

1.1.1. Doelstellingen, termijnen en LTV

Een langetermijndoelstelling drukt de verandering uit die in een bepaald domein vereist is om een probleem op te lossen of een kans te benutten. Ze heeft betrekking op belangrijke aspecten van het vraagstuk, wekt de belangstelling en de betrokkenheid van tal van belanghebbenden, en is tegelijk specifiek genoeg om meetbare cijferdoelen (meestal op kortere termijn) te kunnen bepalen. Idealiter: *"De voor elke doelstelling vastgelegde cijferdoelen beschrijven specifieke en meetbare activiteiten, realisaties of drempelwaarden en moeten binnen precieze termijnen bereikt worden. Cijferdoelen vormen de kern van ieder actieplan en ze dienen om de middelen te richten en de keuze van de actiemogelijkheden te sturen"* (OECD, 2002, p. 254; vertaling FPB)³. Paragraaf 1.1.1 bestudeert de terugkeer van het belang dat het beleid hecht aan doelstellingen, hun plaats in de strategieën, rapporten en door de federale overheid aangenomen thematische plannen.

De praktijk die erin bestaat doelstellingen aan te nemen om het overheidsbeleid op lange termijn te richten op verbeteringen van het maatschappelijk leven op sociaal, milieu- en economisch vlak, is, na sterk gediscredeerd te zijn door de ineenstorting van de planeconomieën, in flexibeler vormen weer naar voren gekomen. Het begrip langetermijndoelstelling verscheen onder andere in het politieke debat op wereldniveau aan het einde van de 20e eeuw, toen de internationale gemeenschap de acht

Kader 1 De millenniumontwikkelingsdoelstellingen

De Verenigde Naties hebben naar aanleiding van de eeuwwisseling doelstellingen voor ontwikkeling aangenomen, de zogenoemde *millenniumontwikkelingsdoelstellingen* (MOD's). Die benadrukken de verwevenheid van ontwikkelingsproblemen, duurzame ontwikkeling en mensenrechten. Ze zijn erop gericht op middellange termijn concrete vooruitgang te boeken op het vlak van armoede, onderwijs, gezondheidszorg en milieu. Voor sommige doelstellingen werden kwantitatieve *targets* vastgesteld voor het jaar 2015.

- MOD 1: Extreme armoede en honger uitroeien
- MOD 2: Basisonderwijs voor alle kinderen realiseren
- MOD 3: Gelijkheid van vrouwen en mannen bevorderen en positie van vrouwen versterken
- MOD 4: Kindersterfte verminderen
- MOD 5: Gezondheid van moeders verbeteren
- MOD 6: Aids, malaria en andere ziekten bestrijden
- MOD 7: Milieu beschermen (drinkwater, sloppenwijken)
- MOD 8: Wereldwijde samenwerking voor ontwikkeling

Bron: UN, 2013.

³ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 1.

millenniumontwikkelingsdoelstellingen (MOD's) goedkeurde.

Een *strategie inzake duurzame ontwikkeling* (SDO) moet een beperkt aantal langetermijndoelstellingen bevatten om begrijpbaar en haalbaar te zijn, maar een voldoende aantal om de economische, sociale en milieuprioriteiten van een dergelijke ontwikkelingswijze te vatten (OECD, 2002, p. 254). In de Belgische federale strategie werd het begrip DDO onder die naam geïntroduceerd door het Federaal rapport 2005, zeven jaar voor DDO het centrale begrip van Rio+20 werd. In de latere federale rapporten werden de DDO's gebruikt om een reeks beleidsmaatregelen in verband met thema's van duurzame ontwikkeling te evalueren. Met indicatoren kan de vooruitgang naar een duurzame ontwikkeling gemeten worden volgens het tempo van de verandering in de richting van de DDO's en waar mogelijk

Kader 2 www.indicators.be

De Task Force Duurzame Ontwikkeling (TFDO) van het Federaal Planbureau presenteert op de website www.indicators.be *75 indicatoren van duurzame ontwikkeling*. Die indicatoren informeren over sociale, milieu- en economische problematieken die de ontwikkeling van de samenleving bepalen. De hele set van indicatoren geeft een globaal beeld van de evolutie van België naar een duurzame ontwikkeling.

De website gaat na of België op weg is om de beleidsdoelstellingen die het aangenomen heeft in zijn federale strategie voor duurzame ontwikkeling en in het kader van de strategieën van de Europese Unie en de Verenigde Naties, te bereiken. Daarbij worden *strategische doelstellingen* van *cijferdoelen* onderscheiden. Beide zijn aangenomen in de strategieën voor duurzame ontwikkeling. De eerste geven enkel de richting van de gewenste verandering aan, zonder precieze kwantificering. De laatste zijn gekwantificeerd en tijdgebonden.

In mei 2013 evalueerde de TFDO de trends van een beperktere set van *25 sleutelindicatoren*. Waar mogelijk, afhankelijk van de beschikbare gegevens, liep de evaluatieperiode van 1992 (het jaar van de Conferentie van de Verenigde Naties over milieu en ontwikkeling in Rio de Janeiro) tot 2011 (in de meeste gevallen het recentste jaar).

In het algemeen evolueerde België sinds 1992 met wisselend resultaat naar een duurzame ontwikkeling. Tien indicatoren evolueerden immers snel naar hun strategische doelstelling (voorbeeld: het percentage vroegtijdige schoolverlaters is gevoelig gedaald) en negen evolueerden traag in die richting (voorbeeld: de vleesconsumptie is weinig gedaald). Slechts zes indicatoren verwijderden zich van hun doelstelling (voorbeeld: de overmatige schuldenlast van de gezinnen is toegenomen).

Uit de evaluatie van de trends ten opzichte van de cijferdoelen blijkt wel dat de gerealiseerde vooruitgang waarschijnlijk onvoldoende is om een aantal concrete doelstellingen op tijd te bereiken. Van de elf indicatoren met een cijferdoel bevinden er zich momenteel slechts twee op een pad om dat doel op tijd te bereiken (de uitstoot van broeikasgassen met 7,5% verminderen tegen de periode 2008-2012 ten opzichte van 1990/95 en het aandeel van het energieverbruik uit hernieuwbare bronnen tot 13% verhogen tegen 2020). De overige negen indicatoren met een cijferdoel zijn momenteel niet op weg om hun doel op tijd - vaak is dat tegen 2020 - te bereiken.

Van enkele indicatoren is de gunstige ontwikkeling recent gestopt of zelfs omgekeerd. Zo is het percentage vroegtijdige schoolverlaters, dat daalde van 18,1% in 1992 tot 11,1% in 2011, in 2010 en 2011 gestegen. De overheidsschuld verminderde van 134% van het bbp in 1993 tot 84% in 2007, maar is sindsdien weer aan het stijgen. Een andere zorgwekkende evolutie is de toename van het aantal personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting in 2010 en 2011, terwijl de doelstelling een vermindering met 380.000 is tussen 2008 en 2018.

naar cijferdoelen met bijbehorende termijn die werden vastgelegd om het pad naar die DDO's te preciseren.

Daarnaast hebben de *Federale plannen inzake duurzame ontwikkeling 2000-2004* en *2004-2008/2013*⁴ langetermijndoelstellingen, ook ultieme doelstellingen geheten, zonder precieze termijn, opgenomen. Hun beperkte en stabiele aantal (respectievelijk tien en acht) hangt waarschijnlijk samen met het feit dat de meeste van die doelstellingen verband houden met internationale verbintenissen op lange termijn die relatief beperkt zijn in aantal. Ultieme doelstellingen van duurzame ontwikkeling bepalen en de goedkeuring ervan door de beleidsmakers is een werk van lange adem, vooral als die doelstellingen vertaald worden in tussentijdse doelstellingen op kortere termijn (bijvoorbeeld doelstellingen tegen 2020).

Vormen de doelstellingen van buiten de Federale plannen inzake duurzame ontwikkeling, uit de andere besluitvormingsdocumenten van de Belgische federale regering, een LTV? Het huidige regeerakkoord bevat zeventig doelstellingen waarvan dertien kwantitatieve doelstellingen met een vervaldatum (Federale regering, 2011). Acht van die laatste hebben een langere looptijd dan de huidige regeerperiode, dus tot na 2014. Dat akkoord vermeldt geen enkele doelstelling voor België tegen 2050, ook al preciseert de regering dat ze zal pleiten voor een dergelijke doelstelling op EU-niveau in het kader van de klimaatverandering (reductiedoelstelling voor de uitstoot van broeikasgassen “*van 80 tot 95% in 2050 ten opzichte van 1990*”; p. 125). Maar er zijn wel verscheidene doelstellingen voor de middellange termijn; ze komen uit de Europa 2020-strategie en uit andere internationale of Europese overeenkomsten.

Deze vraag over het tijdschema van de beleidsdoelstellingen werd eveneens onderzocht voor een steekproef van veertien thematische federale beleidsplannen (zie lijst in bijlage 1). Die veertien plannen bevatten in totaal 475 doelstellingen, waarvan slechts 44 (of 9,3%) met een vervaldatum⁵. Wat vervaltermijn betreft, heeft alleen de doelstelling uit het *Nationaal klimaatplan 2009-2012* 2050 als termijn, en die komt voort uit een Europese beslissing (Europese Raad, 2005). Voor bijna de helft van die doelstellingen, namelijk 21 van de 44, is 2020 de termijn. Ook die doelstellingen komen uit internationale verbintenissen over de problematieken klimaat, energie, armoede, onderzoek en ontwikkeling, opleiding, tewerkstelling, vervoer en luchtvervuiling. De vervaldata van alle andere doelstellingen (22) liggen voor 2020. Al die doelstellingen samen vormen dus een relatief heterogene compilatie, zeker geen coherente LTV. Hoewel het positief is dat de vaststelling van strategische doelstellingen het beleidsdebat komt verduidelijken, is er in dit domein nog veel vooruitgang nodig.

⁴ De looptijd van het Plan 2004-2008 werd verlengd tot de goedkeuring van het volgende plan, verwacht in 2013.

⁵ Acht van de veertien plannen bevatten doelstellingen met een vervaldatum. Die acht plannen zijn: het *Nationaal klimaatplan 2002-2012*, het *Federaal plan voor de integratie van de biodiversiteit in 4 sleutelsectoren (2009-2013)*, de *Nationale strategie inzake welzijn op het werk 2008-2012*, het *Nationaal klimaatplan 2009-2012*, het *Nationaal hervormingsprogramma 2012*, het *Stabiliteitsprogramma 2012-2015*, het *Federaal Productplan (luik leefmilieu) 2009-2012* en de *Federale bijdrage aan de strijd tegen de luchtvervuiling 2009-2012*.

1.1.2. Toekomstverkenning inzake duurzame ontwikkeling en LTV

Toen de MOD's werden goedgekeurd op wereldniveau, verscheen in bepaalde wetenschappelijke werken ook het idee om beleidsdoelstellingen aan te nemen om de transitie naar een duurzame ontwikkeling te sturen. Paragraaf 1.1.2 laat zien dat die langetermijndoelstellingen opdoken in toekomstverkennde *forecasting*- en *backcasting*-scenario's. Hoofdstuk 1.5 toont dat ze tegelijk verschenen in adviezen van het maatschappelijk middenveld en in beleidsonderhandelingen op VN-niveau.

Our Common Journey: A Transition Toward Sustainability is een toekomstverkennde studie gericht op doelstellingen van duurzame ontwikkeling, die in 1999 gepubliceerd werd door de afdeling belast met duurzame ontwikkeling van de Amerikaanse *National Research Council*⁶. Het doel ervan was "de banden tussen het wetenschappelijk onderzoek, de technologische ontwikkeling en de inspanningen van de samenleving opnieuw te versterken om de milieuhoudbaarheid van het menselijk welzijn te verbeteren" (NRC, 1999, p. xiii)⁷.

Die studie van de Amerikaanse onderzoeksraad trachtte de uitdagingen om die wisselwerkingen tussen wetenschappelijke kennis en duurzame ontwikkeling te verbeteren, te definiëren in termen van beleidsdoelstellingen in de ruimste zin. Omdat het antwoord op de vraag "welke doelstellingen moeten bereikt worden?" politiek en niet wetenschappelijk van aard is, werden die doelstellingen verzameld uit de intergouvernementele overeenkomsten van de afgelopen decennia. Daarmee lijkt die studie de eerste die dergelijke doelstellingen presenteerde als noodzakelijk om het wetenschappelijk onderzoek te sturen naar de formulering van antwoorden op die uitdagingen.

De tijdhorizon van die studie was de periode rond 2050, ervan uitgaand dat de relatie tussen de mens en zijn leefomgeving het meest gespannen zal zijn voor de volgende twee generaties. De beslissende evoluties in de wisselwerkingen tussen de mensheid en de systemen aan de basis van het leven op aarde, liggen immers in die periode. Bovendien biedt die horizon de minimaal vereiste tijd om te kunnen anticiperen op voldoende grote wetenschappelijke en technologische veranderingen en om die veranderingen te kunnen sturen (NRC, 1999, pp. 2-3). De studie aanvaardde drie *primaire doelstellingen*⁸ over de transitie naar een duurzame ontwikkeling die ze haalde uit de intergouvernementele overeenkomsten. Die primaire doelstellingen vertaalde ze in termen van volgens toenemende dringendheid gerangschikte menselijke behoeften (zie Tabel 1).

⁶ De *National Research Council* (NRC) is een van de vier organisaties die samen de *United States National Academies* vormen. De NRC werd opgericht om tegemoet te komen aan de behoefte aan onderzoek en studies van de Amerikaanse overheid.

⁷ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 2.

⁸ Het begrip *primaire doelstelling* (*primary goal*) stemt overeen met *overarching objective* uit het *Implementatieplan van de wereldtop over duurzame ontwikkeling* (VN, 2002).

Tabel 1 Primaire doelstellingen van een transitie naar duurzame ontwikkeling⁹

<i>Aan de menselijke behoeften voldoen</i>	<i>Voor voldoende en goede voeding zorgen</i> <i>De kinderen opvoeden</i> <i>Onderdak vinden</i> <i>Voorzien in opleiding</i> <i>Werk vinden</i>
<i>Systemen die het leven ondersteunen in stand houden</i>	<i>Zorgen voor de kwaliteit en het aanbod van zoetwater</i> <i>De uitstoot van luchtvervuilende stoffen beheersen</i> <i>De oceanen beschermen</i> <i>De soorten en ecosystemen in stand houden</i>
<i>Honger en armoede aanzienlijk verminderen</i>	<i>Zorgen voor inkomensgroei</i> <i>Zorgen voor werkgelegenheid</i> <i>Zorgen voor een sociaal vangnet voor basisdiensten</i>

Bron: NRC, 1999, p. 31.

De originaliteit van de hiervoor aangehaalde doelstellingen ligt in hun presentatie als een geheel dat evenwichtig is en gekoppeld aan een "systeem". Ze zijn een eenvoudig voorbeeld van langetermijndoelstellingen die samen de kern van een toekomstverkennde LTV vormen. Nadat ze ontwikkeld en verder uitgewerkt zijn, zijn dergelijke reeksen van doelstellingen nuttig voor toekomstverkenningswerkzaamheden inzake duurzame ontwikkeling, zowel voor *backcasting* (1.1.2.a) als voor *forecasting* (1.1.2.b).

a. Toekomstverkenning met *backcasting*-methode

Een toekomstverkenning met een *backcasting*-benadering vertrekt van een 'eindbeeld' van de gewenste situatie op een bepaald tijdstip in de toekomst. Een dergelijke benadering werd regelmatig gebruikt in de energiesector en in het domein van de klimaatverandering, onder andere door de Europese onderzoeksprojecten COOL (Tuinstra, 2002) en VLEEM (Enerdata, 2005), door het Internationaal Energie-Agentschap (IEA, 2003) en in het Verenigd Koninkrijk (Mander *et al.*, 2008). Die benadering wordt ook gebruikt in andere industriële sectoren zoals de voedingsindustrie (Quist en Vergragt, 2003) of in de stadsplanning (Carlsson-Kanyama *et al.*, 2008). Recenter, in België, werd die aanpak ook gekozen voor hernieuwbare energie: *Towards 100% Renewable Energy in Belgium by 2050* (VITO *et al.*, 2012).

In België is het *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2007*, dat vertrekt van het eindbeeld (in 2050) van een België in duurzame ontwikkeling, het eerste voorbeeld van de toepassing van die methode voor de hele samenleving. De toekomstverkennde werkzaamheden van de federale rapporten werden inderdaad verankerd in het begrip wereldwijde DDO's, reeds lang voor dat begrip onder die naam zijn intrede deed in het politieke debat op wereldniveau¹⁰. Het Federaal rapport 2005 (TFDO, 2005) bracht de DDO's samen in tabellen per component (sociale, milieu- en economische

⁹ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 3.

¹⁰ Het eerste Federaal rapport gebruikt de uitdrukking *doelstellingen inzake duurzame ontwikkeling*, maar zonder het begrip precies te definiëren (TFDO, 1999). Het Federaal rapport 2002 definieert drie categorieën van overkoepelende doelstellingen die overeenstemmen met de drie pijlers van duurzame ontwikkeling (TFDO, 2002). Nadat het nut en de noodzaak van dat begrip zo werden getest, definiëren de volgende twee rapporten de *doelstellingen voor duurzame ontwikkeling (DDO's)* als het geheel van doelstellingen die de internationale gemeenschap heeft goedgekeurd in Rio in 1992 en die geactualiseerd werden op de Top van Johannesburg in 2002, evenals in alle grote intergouvernementele overeenkomsten van de Verenigde Naties over ontwikkeling sinds 1992 (TFDO, 2005 en 2007). De verschillende bewustmakingsactiviteiten uitgevoerd in het kader van de Commissie inzake duurzame ontwikkeling van de VN op basis van het Federaal rapport hebben bijgedragen tot de invoering van het begrip globale DDO's in het voorbereidend proces van Rio+20 (2012).

component). De drie “primaire doelstellingen” die hiervoor vermeld werden (zie tabel 1) als de pijlers van de NRC-werkzaamheden, zijn daar vervangen¹¹ door de drie “transversale doelstellingen” die de internationale gemeenschap in 2002 in Johannesburg (Rio+10) goedkeurde. Ze worden voorgesteld in tabel 2.

Tabel 2 Transversale doelstellingen aangenomen in het *Implementatieplan van de wereldtop over duurzame ontwikkeling*

<i>Uitroeiing van de armoede</i>	Hoofdstuk II
<i>De bescherming en het beheer van natuurlijke hulpbronnen die de basis vormen van economische en sociale ontwikkeling</i>	Hoofdstuk IV
<i>Wijziging van niet-duurzame consumptie- en productiepatronen</i>	Hoofdstuk III

Bron: VN, 2002.

Het Federaal rapport 2007 (TFDO, 2007) ging daarna verder dan die drie categorieën door tegen 2050 een lijst met 21 DDO's met gemeenschappelijke kenmerken voor te stellen. Die gemeenschappelijke kenmerken waren de volgende: de drie transversale doelstellingen van duurzame ontwikkeling en de drie componenten van de basiskapitalen van ontwikkeling bestrijken, een coherent geheel vormen, voor de hele wereld gelden en op verscheidene internationale overeenkomsten steunen.

Maar ook al beschikken de DDO's over al die gemeenschappelijke kenmerken, een toekomstverkennde LTV is niet beperkt tot een compilatie van DDO's. Verschillende maatschappelijke ontwikkelingen en diverse vormen van beleid kunnen immers tot de realisatie van eenzelfde geheel van DDO's leiden. De LTV's kunnen bijvoorbeeld van elkaar verschillen in het relatieve belang van de privé- en overheidssector in de periode van het eindbeeld. Zij kunnen ook verschillen naargelang de gekozen productie- en consumptiepatronen, de voorrang die preventieve of curatieve gezondheidszorg krijgt, de prioriteit die gaat naar de toepassing van bepaalde beginselen van duurzame ontwikkeling en niet naar andere – die alle in 1992 in Rio werden goedgekeurd (VN, 1992a), enz.

Een toekomstverkennde LTV inzake duurzame ontwikkeling moet dus, naast de DDO's en de bijbehorende indicatoren, een beschrijving omvatten van de maatschappelijke organisatie en van de voorwaarden waaronder die DDO's in die samenleving bereikt worden. Voor elk van de tegen 2050 bepaalde eindbeelden wordt een volledig scenario uitgewerkt dat een beschrijving omvat van de huidige situatie (de basis, die voor alle scenario's dezelfde is) en het ontwikkelingspad om die toekomstverkennde LTV te realiseren, met inbegrip van het te voeren beleid.

¹¹ In vergelijking met de drie NRC-pijlers (vermeld in Tabel 1) zijn de sociale en economische doelstellingen (respectievelijk *Honger en armoede aanzienlijk verminderen* en *Aan de menselijke behoeften voldoen*) vervangen door ambitieuzere formuleringen in de *transversale doelstellingen* aangenomen in Rio+10; de milieudoelstelling (*Systemen die het leven ondersteunen in stand houden*) werd echter geherformuleerd op een manier die minder expliciet verbonden is met de levende wereld.

b. Toekomstverkenning met *forecasting*-methode

Met het toenemende belang van de DDO's kent *backcasting* een snelle groei, maar toch domineert de *forecasting*-benadering (vooruitzichten, projecties) nog sterk de toekomstverkenningswerkzaamheden in het algemeen. Dat is bijvoorbeeld het geval in *Global Europe 2050* van de Europese Commissie (EC, 2011), in de *nieuwe benaderingen van economische uitdagingen* van de OESO (NAEC, *new approaches to economic challenges*) of in de door het Intergouvernementeel Panel inzake Klimaatverandering ontwikkelde emissiescenario's (IPCC, 2000). Die benaderingen worden in deze Planning Paper enkel pro memorie vermeld, want ze bevatten geen LTV inzake duurzame ontwikkeling.

De voornoemde studies van de Europese Commissie en de OESO zijn toegespitst op de economische pijler en op de evolutie van de productie en ze passen in het huidige economische ontwikkelingsparadigma, wat betekent dat zij slechts oog hebben voor de sociale en milieu-impact *als gevolg* en ze houden geen rekening met de mogelijke terugkoppelingen (*feedbacks*) van de accumulatie van die impact op lange termijn voor de ontwikkeling van de samenleving, met inbegrip van haar economie. Zo bereikt in *Global Europe 2050* het best presterende scenario in termen van uitstootvermindering van broeikasgassen, namelijk het scenario *Renaissance*, slechts een reductie van 50% voor de EU, terwijl de verklaarde doelstelling van de EU een vermindering van 80 tot 95% is. Die scenario's blijven ver onder de Europese doelstelling¹². Zelfs het meest ambitieuze scenario uit die studie is dus geen antwoord op de uitdaging van de klimaatverandering en de andere milieu-uitdagingen, die ook aangepakt moeten worden om een duurzame ontwikkeling te bereiken, die in de studie niet aan bod komen.

De scenario's die de OESO in het kader van de NAEC presenteert, hebben in de huidige fase enkel betrekking op macro-economische variabelen, terwijl ze (nog) geen rekening houden met sociale en/of milieuvariabelen. Op mondiaal niveau zijn de door het IPCC ontwikkelde scenario's hoofdzakelijk projecties van broeikasgasemissies, maar ze schetsen ook de evolutie van de samenleving op heel wat gebieden (bevolking, economie, landbouw enz.). Door hun opbouw bevatten die scenario's geen enkel beleid dat specifiek bedoeld is om de klimaatverandering te bestrijden. Zij geven dus geen antwoord op de uitdaging van klimaatverandering en zijn bijgevolg geen scenario's van duurzame ontwikkeling.

Het besluit van de studie *Global Europe 2050* (4.3. *Business as usual is not an option*) erkent dat "om een rampzalige achteruitgang te vermijden [...] zijn moedige, ambitieuze en gecoördineerde acties nodig" (EC, 2011, p. 27)¹³. Maar geen enkele van die toekomstverkennde studies, die werden gerealiseerd volgens een projectiebenadering (*forecasting*) zonder verwijzing naar een LTV, maakt het mogelijk maatschappelijke veranderingen voor te stellen die een antwoord zouden kunnen bieden op de grote uitdagingen waarmee de wereld tijdens de komende decennia zal geconfronteerd worden.

¹² De klimaat-DDO voorgesteld door de federale rapporten inzake duurzame ontwikkeling van het Federaal Planbureau en de klimaatdoelstellingen voorgesteld in de werkzaamheden ter voorbereiding van de wettelijke LTV, gaan uit van de Europese doelstelling.

¹³ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 4.

1.1.3. Federale strategie inzake duurzame ontwikkeling en LTV

In juli 2010 heeft de herziening van de wet van 5 mei 1997 “*de federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling*” in de federale strategie inzake duurzame ontwikkeling geïntroduceerd¹⁴ (BS, 2010a, art. 2/1). Er wordt gepreciseerd dat de federale regering die langetermijnvisie zou aangenomen moeten hebben in oktober 2012 (BS, 2010b). De wet verduidelijkt niettemin dat die verplichting vervalt als er met de gemeenschappen en gewesten en een samenwerkingsakkoord gesloten wordt dat een dergelijke visie omvat.

Deze verplichting beantwoordt een bezorgdheid die reeds uitgedrukt werd door een aantal institutionele actoren. Zo heeft het Rekenhof, in zijn verslag van 2005 over de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling, de nadruk gelegd op de ontwikkeling van “*de toekomstvisie [...] die de Staat wenst*” (Rekenhof, 2005, p. 3). De wet, zoals in 1997 aangenomen, bevatte immers slechts impliciet een toekomstperspectief door te verwijzen naar het (internationale) kader inzake duurzame ontwikkeling en zijn langetermijndoelstellingen (BS, 1997, art. 2, 2°) en naar het Federaal Planbureau dat als opdracht heeft een toekomstverkenning uit te werken in de federale rapporten inzake duurzame ontwikkeling.

Om naar die innovatie te verwijzen wordt de uitdrukking *federale langetermijnvisie* gebruikt, afgekort als *federale LTV*. De federale plannen inzake duurzame ontwikkeling en de federale rapporten inzake duurzame ontwikkeling worden eveneens met kortere namen aangeduid: *Federale plannen* en *Federale rapporten*. De inhoud en de functie van de federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling, vastgelegd op het einde van een door de wet bepaald proces, worden hier verduidelijkt en becommentarieerd.

a. Inhoud van de LTV inzake duurzame ontwikkeling

Zoals bepaald in de wet omvat de federale LTV inzake duurzame ontwikkeling “*de langetermijndoelstellingen die de federale regering nastreeft in het door haar gevoerde beleid*”. Die LTV “*stelt ook een geheel van indicatoren vast*”. Die zijn volgens de wet bedoeld “*om rekenschap te geven over het behalen van deze doelstellingen*”. Voorts “*beoogt [de LTV] een antwoord te bieden op de verbintenissen die door België op internationaal en Europees niveau werden aangegaan*”. De wet preciseert die verbintenissen echter niet. Het is de federale regering die de inhoud en de formulering van de langetermijndoelstellingen en ook van de indicatoren bepaalt.

Die innovatie kan beschouwd worden als een uitbreiding of verlengstuk van een recente wijziging van de grondwet. Sinds 25 april 2007 bepaalt artikel 7bis van de Belgische Grondwet immers: “*Bij de uitoefening van hun respectieve bevoegdheden streven de federale Staat, de gemeenschappen en de gewesten de doelstellingen na van een duurzame ontwikkeling in haar sociale, economische en milieugebonden aspecten, rekening houdend met de solidariteit tussen de generaties*” (Belgische Grondwet). Hieruit volgt dat de

¹⁴ Op federaal niveau wordt de strategie inzake duurzame ontwikkeling beschreven in de *wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling* en in de uitvoeringsbesluiten ervan. De federale strategie inzake duurzame ontwikkeling vormt een beleidscyclus in vier stappen: (1) rapportage, (2) planning, (3) uitvoering en (4) opvolging. De federale strategie inzake duurzame ontwikkeling is erop gericht een leerproces in te stellen door de stappen van die cyclus herhaaldelijk te doorlopen, wat leidt tot een duurzame ontwikkeling (TFDO, 2011).

langetermijndoelstellingen en de indicatoren van de federale LTV de driedigheids van duurzame ontwikkeling moeten weerspiegelen én rekening moeten houden met de solidariteit tussen de huidige en de toekomstige generaties.

De tijdhorizon van de langetermijndoelstellingen wordt in de wet niet gepreciseerd. Uit de memorie van toelichting bij het wetsontwerp tot wijziging van de wet van 1997 blijkt wel dat het jaar 2050 bedoeld wordt. In zijn inleidende uiteenzetting over dat wetsontwerp stelt de bevoegde minister dat de federale LTV ook tussentijdse doelstellingen voor 2020, 2030 en 2040 zal bevatten (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2010).

De LTV legt de inhoud van de langetermijndoelstellingen en van de indicatoren van de federale strategie inzake duurzame ontwikkeling niet definitief vast. Het zou immers noodzakelijk kunnen zijn om ze in de toekomst bij te sturen omdat België nieuwe internationale verbintenissen aangaat of omdat dergelijke bijsturingen verantwoord zouden kunnen zijn op basis van wetenschappelijke informatie, onder andere die samengebracht in de federale rapporten, die hierbij een specifieke opdracht hebben (zie 1.1.3.b). Daarom bepaalt de wet dat de ICDO aan de minister een bijsturing van de LTV kan voorstellen bij de voorbereiding van het voorontwerp van het federaal plan.

b. Functie van de LTV inzake duurzame ontwikkeling

De LTV zal een centraal element van de federale strategie inzake duurzame ontwikkeling worden en zal de werkzaamheden van de actoren uit die strategie sturen¹⁵. De federale strategie inzake duurzame ontwikkeling is een vorm van *governance voor duurzame ontwikkeling*. Dat is een manier om de samenleving te besturen die probeert de maatschappelijke uitdaging van duurzame ontwikkeling te beantwoorden onder meer door het beleid een langetermijnperspectief te bieden. Hierin heeft de overheid een sturende rol, die ze speelt in wisselwerking met de verschillende actoren van de samenleving.

Federale Plannen en LTV

De langetermijndoelstellingen en de federale LTV zijn bepalend voor de federale plannen; zij vormen immers het langetermijnperspectief waarop de plannen gericht zijn. De federale plannen worden om de vijf jaar opgesteld op basis van de federale rapporten (zie hierna). De wet bepaalt dat het voorontwerp van federaal plan wordt voorbereid door de Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling (ICDO). Dat voorontwerpplan wordt voorgelegd aan de verschillende wetgevende kamers, raden en regeringen van de gemeenschappen en gewesten. Er is ook een raadplegingsprocedure waarbij diverse maatschappelijke actoren betrokken zijn, waaronder de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO). Die raad moet een gemotiveerd advies over het voorontwerpplan formuleren. De ICDO onderzoekt alle ontvangen adviezen en stelt een ontwerp van

¹⁵ De wet verwoordt die centrale functie van de federale LTV als volgt: "Ze staat boven de door deze wet ingestelde cyclus van federale plannen en rapporten inzake duurzame ontwikkeling. Ze dient als leidraad voor de werkzaamheden van de Commissie, de Dienst en het Federaal Planbureau" (BS, 2010a, art. 2bis).

federaal plan op. De federale regering legt daarna het federaal plan vast, op basis van het ontwerpplan van de ICDO en de tijdens de raadpleging geformuleerde adviezen¹⁶.

Anders dan de federale LTV is een federaal plan een beleidsinstrument op korte of middellange termijn, namelijk vijf jaar. Voor die vijfjarige periode legt het federaal plan de maatregelen en doelstellingen vast die ertoe moeten bijdragen de langetermijndoelstellingen tegen 2050 van de federale LTV en de internationale verbintenissen te realiseren. Voor de invoering van de LTV omschreef de wet reeds de doelstellingen van de federale plannen als “*indicatieve beleidsdoelstellingen bij het verstrijken van het plan*” en “*tussentijdse doelstellingen die bereikt moeten worden vóór het verstrijken van het plan om te kunnen beantwoorden aan internationale verbintenissen*” (BS, 2010a, art. 3). Het woord ‘tussentijdse’ wordt dus momenteel op twee manieren gebruikt: enerzijds voor elke termijn die korter is dan de vijf jaar van het federaal plan, en anderzijds voor elk termijn van de federale LTV die tussen de planhorizon en 2050 ligt (zoals 2020, 2030 en 2040).

Federale Rapporten en LTV

De langetermijndoelstellingen van de federale LTV dragen eveneens bij tot de sturing van de federale rapporten. Die rapporten worden opgesteld door de Task Force Duurzame Ontwikkeling (TFDO) van het Federaal Planbureau in het kader van de vijfjaarlijkse cyclus. Per cyclus wordt een federaal rapport in twee delen gepubliceerd: *stand van zaken en evaluatie* en *toekomstverkenning*.

Het *federaal rapport – stand van zaken en evaluatie* heeft de volgende opdrachten:

- een stand van zaken en een evaluatie van de bestaande toestand maken;
- het beleid dat werd gevolgd om de langetermijndoelstellingen uit de federale LTV te bereiken, evalueren.

De opdrachten van het *federaal rapport – toekomstverkenning* zijn:

- de verwachte toekomstige evoluties onderzoeken ten aanzien van de ontwikkelingen op Europees en internationaal vlak;
- alternatieve scenario’s verkennen om de langetermijndoelstellingen uit de federale LTV te bereiken.

Om in het *federaal rapport – toekomstverkenning* met een backcasting-benadering scenario’s inzake duurzame ontwikkeling te kunnen uitwerken, zal met de langetermijndoelstellingen die de federale regering in de federale LTV aangenomen heeft rekening gehouden moeten worden, maar die doelstellingen zullen ook aangevuld moeten worden onder andere omwille van de volgende twee redenen:

¹⁶ De wet bepaalt ook dat een nieuwe federale regering het lopende federaal plan inzake duurzame ontwikkeling ofwel gedeeltelijk ofwel volledig kan herzien. Bij een volledige herziening wordt een nieuw plan opgesteld volgens de geldende wettelijke procedure (met uitwerking van een voorontwerp door de ICDO en raadplegingsprocedure waarbij o.m. de FRDO betrokken is). Een gedeeltelijke herziening wordt voorbereid door de ICDO en – eventueel na advies van de FRDO – door de federale regering aangenomen. Bij een volledige herziening start een nieuwe geldigheidsperiode van vijf jaar. Bij een gedeeltelijke herziening daarentegen wordt de geldigheidsperiode van het plan niet gewijzigd (BS, 2010a, art. 6/1).

- bepaalde belangrijke domeinen voor een beleid inzake duurzame ontwikkeling zouden in de federale LTV kunnen ontbreken, onder andere omdat de federale overheid er niet voor bevoegd is. Het zou dus nuttig kunnen zijn complementaire doelstellingen in die domeinen voor te stellen;
- het is mogelijk dat bepaalde langetermijndoelstellingen uit de federale LTV gepreciseerd en gekwantificeerd moeten worden om ze operationeler te maken. Het is ook mogelijk dat ze gewijzigd moeten worden om rekening te houden met betere wetenschappelijke kennis of recentere beleidsverbintenissen.

Wetenschappelijke kennis verzamelen om de toestand te evalueren, is ook een opdracht van de federale rapporten. Daarom informeren de *federale rapporten – stand van zaken en evaluatie* en de *federale rapporten – toekomstverkenning* onder meer over de wenselijkheid en mogelijkheid om andere doelstellingen en maatregelen (alternatieve scenario's) dan die uit het geldende federaal plan aan te nemen. De ICDO en de federale regering kunnen zich op die rapporten baseren als ze respectievelijk het voorontwerp- en ontwerpplan opstellen en het federaal plan vaststellen (BS, 2010a, art.3).

De *federale rapporten – stand van zaken en evaluatie* en de *federale rapporten – toekomstverkenning* preciseren eveneens of de langetermijndoelstellingen uit de federale LTV geactualiseerd moeten worden. Onder meer op basis van die informatie kan de ICDO oordelen of het noodzakelijk is de federale LTV bij te sturen. De ICDO kan een dergelijke bijsturing voorstellen als ze het voorontwerpplan aan de minister bezorgt (BS, 2010a, art.2/1).

Wat de indicatoren betreft, kunnen de *federale rapporten – stand van zaken en evaluatie* en de *federale rapporten – toekomstverkenning* de indicatoren gebruiken die zijn vastgelegd in de federale LTV zelf. Maar het Federaal Planbureau kan ook andere indicatoren of evaluatie- en toekomstverkenkende methoden gebruiken als die wetenschappelijk relevant zijn (zie 1.1.1).

1.1.4. Besluit

Hoofdstuk 1.1 heeft eerst gewezen op de afwezigheid van een concept dat de langetermijndoelstellingen verzamelt, zowel in het beleid in het algemeen als in specifieke federale beleidsdocumenten in het bijzonder (plannen inzake duurzame ontwikkeling, regeerakkoord en thematische plannen). Die documenten brengen veel doelstellingen naar voren, maar die zijn zelden onderling verbonden of aan een vervalddag gekoppeld die verder reikt dan 2020. De visie over de verwachte veranderingen van de samenleving is dus vaag: weinig expliciet en weinig gekwantificeerd. Vervolgens ging dit hoofdstuk in op de toegevoegde waarde van het begrip langetermijnvisie (LTV) ten opzichte van het begrip langetermijndoelstellingen.

Eerst en vooral werd het voordeel van een toekomstverkenning met een backcasting-benadering ten opzichte van een forecasting-benadering onderzocht. Met een backcasting-benadering is het mogelijk direct de vraag te stellen over de noodzakelijke paradigmaverandering om voldoende ambitieuze doelstellingen te bereiken in het kader van een LTV inzake duurzame ontwikkeling. Een LTV die gebruikt wordt in backcastingwerkzaamheden (1.1.2) kan ook de langetermijndoelstellingen omvatten die aangenomen werden door de federale regering in de federale LTV (1.1.3) en die aanvullen of zelfs

aanpassen, om rekening te houden met de best beschikbare wetenschappelijke kennis of de recentste verbintenissen.

De interactie tussen de federale LTV, de federale plannen en de op toekomstverkenning gerichte federale rapporten kan dus gezien worden als een maatschappelijk leerproces dat, via het beleid en dankzij de participatie van de maatschappelijke actoren, bijdraagt tot de realisatie van ambitieuze langetermijndoelstellingen om aan de onderling verbonden uitdagingen van duurzame ontwikkeling te beantwoorden. De op evaluatie en opvolging van indicatoren gerichte federale rapporten onderzoeken in het bijzonder of de federale plannen bijdragen tot de evolutie van de samenleving in de richting van die doelstellingen en of ze aangepast moeten worden.

Zo heeft dit hoofdstuk getoond hoe al die begrippen onderling samenhangen in een cyclisch proces, ondersteund door het wettelijk kader van de federale strategie: de federale LTV vormt het kader voor de langetermijndoelstellingen die de vijfjaarlijkse federale plannen nastreven en elk nieuw federaal plan wordt opgesteld op basis van de federale rapporten die permanent waken over de doelstellingen en over de veranderingen in de duurzame of niet-duurzame ontwikkeling van de samenleving.

1.2. Naar een Belgische strategie inzake duurzame ontwikkeling?

België heeft al lang geleden zijn eerste stappen op weg naar een duurzame ontwikkeling gezet, zowel op internationaal niveau als op Europees en nationaal niveau¹⁷. Het heeft zich ertoe verbonden de internationale overeenkomsten - waaronder Agenda 21 in 1992 in Rio (§8.7), het Implementatieplan van Johannesburg van 2002 (162) en het document dat in 2012 al die verbintenissen op Rio+20 hernieuwt - waarin landen zich onder meer engageren om een *nationale strategie inzake duurzame ontwikkeling* (NSDO) goed te keuren, uit te voeren.

Hoewel België een van de eerste Europese landen was om een federale strategie voor duurzame ontwikkeling (1997) aan te nemen, beschikt het nog niet over een NSDO die de doelstellingen en acties van de federale overheid, de gemeenschappen en de gewesten integreert. In het verleden werden nochtans pogingen in die richting ondernomen, met respect voor de specifieke institutionele kenmerken van België en *“vanuit de overtuiging dat elke Belgische bestuursoverheid afzonderlijk en allen samen een grote bijdrage kunnen leveren”* (Interministeriële Conferentie Duurzame Ontwikkeling, IMCDO, 2005).

Hoofdstuk 1.2 biedt een overzicht van de genomen initiatieven om te komen tot een nationale strategie die de acties inzake duurzame ontwikkeling van de federale regering, de gemeenschappen en de gewesten coördineert. Daarna volgen voorbeelden van visies of gehelen van langetermijndoelstellingen die in België aangenomen werden door de Vlaamse Gemeenschap en het Vlaams Gewest, de Franse Gemeenschap/Federatie Wallonië-Brussel, de Duitstalige Gemeenschap, het Waals Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en ook van *strategieën inzake duurzame ontwikkeling* (SDO's) op die beleidsniveaus.

Om een NSDO tot stand te brengen en daarmee aan de internationale verbintenissen inzake duurzame ontwikkeling te voldoen, werd in 2005 een *Interministeriële Conferentie Duurzame Ontwikkeling ad hoc* (IMCDO) opgericht. Die heeft vertegenwoordigers van de federale overheid en van de gemeenschappen en de gewesten samengebracht om een proces op gang te brengen dat zou leiden tot een NSDO.

De IMCDO stelde een kadertekst op met een reeks uitgangspunten en te doorlopen fasen om een strategie inzake duurzame ontwikkeling uit te werken. In een eerste luik, tegen maart 2006, zou de actuele situatie in België beschreven en geanalyseerd worden en zou een visietekst met de gewenste toekomstige situatie en doelstellingen ontwikkeld worden. In een tweede luik, tegen maart 2007, zouden strategische doelstellingen, operationele subdoelstellingen, concrete acties en een lijst van indicatoren opgesteld worden. De kadertekst preciseert ook *“dat elke overheid de acties inzake duurzame ontwikkeling onderneemt in relatie tot hun bevoegdheid; en dat de Nationale Strategie inzake Duurzame Ontwikkeling enkel die acties dient weer te geven die uitvoering geven aan de principes van complementariteit, interactie, meerwaarde en synergie”* (IMCDO, 2005).

¹⁷ Hoofdstuk 1.2 steunt onder meer op informatie die werd bezorgd door Bernard Mazijn, afgevaardigd bestuurder van het Instituut vóór Duurzame Ontwikkeling.

De kadertekst stelt eveneens dat de NSDO een langetermijnperspectief voor België moet bieden en ook maatregelen op korte termijn. Voorts staat de noodzaak van nauwe betrokkenheid, participatie en medeverantwoordelijkheid van maatschappelijke actoren erin centraal¹⁸.

Vervolgens startte de IMCDO met de concretisering van de overeenkomsten uit de kadertekst. Daarbij heeft de federale overheid de rol van *initiator*, *facilitator* en *coördinator* van de werkzaamheden opgenomen. In het voorjaar van 2006 belastte de intergouvernementele werkgroep van de IMCDO een ambtelijke subwerkgroep ermee de beschrijving en analyse van de huidige situatie in België (eerste luik) voor te bereiden.

Dat proces viel echter stil in 2006 omdat sommige gemeenschappen en gewesten (nog) niet over een eigen strategie beschikten, hoewel Vlaanderen en Wallonië er zich specifiek toe verbonden hadden – samen met andere regionale overheden uit de hele wereld, in de *Verklaring van Gauteng* (nrg4SD, 2002) – een regionale strategie inzake duurzame ontwikkeling uit te werken.

De opname van het begrip duurzame ontwikkeling in de Grondwet (zie 1.1.3.a) was echter een belangrijke vooruitgang op dat vlak, waarbij de aandacht gevestigd werd op de complementariteit tussen de federale, de gemeenschaps- en de gewestbevoegdheden om dergelijke doelstellingen na te streven. Aangezien de gefedereerde entiteiten een zekere vooruitgang geboekt hadden wat hun eigen doelstellingen en strategieën betreft, en met de nieuwe impuls door de voorbereiding van de VN-conferentie over duurzame ontwikkeling (Rio+20), kondigde het federale regeerakkoord van 1 december 2011 aan dat “*de federale regering de gewesten [zal] uitnodigen om samen een nationale strategie voor duurzame ontwikkeling uit te werken. Deze zal een langetermijnvisie omvatten, zoals de wet van 5 mei 1997 vooropstelt*” (Federale regering, 2011, p. 125).

De paragrafen 1.2.1 tot en met 1.2.5 geven een stand van zaken van de vooruitgang in de strategieën voor duurzame ontwikkeling van de verschillende gefedereerde entiteiten in België, en ook van de beleidscycli en de aan- of afwezigheid van een langetermijnperspectief in die strategieën.

1.2.1. Vlaamse Gemeenschap en Vlaams Gewest

Het Vlaamse beleid inzake duurzame ontwikkeling, met inbegrip van de Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling *Samen grenzen ver-leggen*, is ingeschreven in het decreet van 18 juli 2008 ter bevordering van duurzame ontwikkeling (BS, 2008). Dat decreet bepaalt dat de Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling de volgende elementen dient te omvatten: analyse van de huidige situatie, evaluatie van de uitvoering van de vorige strategie, langetermijnvisie en -doelstellingen, operationele kortetermijndoelstellingen en prioritaire beleidsopties en acties voor de regeerperiode. De strategie bevat dus geen toekomstverkenningfase. Daarenboven vraagt het decreet dat de strategie coherent en

¹⁸ Bij de ontwikkeling van de Kadertekst werden de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO), de Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (SERV), de Milieu- en Natuurraad van Vlaanderen (Minaraad), de Conseil Wallon de l'Environnement pour le Développement Durable (CWEDD) en de Conseil Economique et Social de la Région Wallonne (CESRW) betrokken. Voor de tweede fase van de ontwikkeling van de NSDO zou nauw samengewerkt worden met “*de 11 grote sociale groepen van Agenda 21*”. Die groepen zijn werknemers, werkgevers, vrouwen, jongeren, bevolkingsgroepen van vreemde origine, wetenschappelijke wereld, landbouwers en ngo's (voor milieubescherming, voor ontwikkelingssamenwerking, voor strijd tegen de armoede en voor consumentenbescherming). Ten slotte zou ook nauw samengewerkt worden met de lokale overheden.

beleidsdomeinoverschrijdend is en aandacht heeft voor de Europese en internationale dimensies en beleidsprocessen.

De Tweede Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling, die de Vlaamse regering op 29 april 2011 goedkeurde, steunt op een langetermijnvisie met 2050 als tijdshorizon. Het document dat die strategie beschrijft, bevat vier delen.

- Deel 1 schetst een aantal niet-duurzame (mondiale) trends met een impact op Vlaanderen, beschrijft het internationale en Europese kader voor duurzame ontwikkeling en evalueert de Eerste Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling (2006-2010).
- Deel 2 werkt de langetermijnvisie 2050 uit. Daarbij ligt “*de klemtoon... op de noodzaak om via processen van (systeem)innovatie en maatschappelijke transitie het beleid te enten op fundamentele langetermijnveranderingen*” (Vlaamse regering, 2011, p. 10).
- Deel 3 biedt een methodologisch kader waarin transitie management, de bijbehorende governance-aanpak, stakeholder-participatie en monitoring en evaluatie aan bod komen.
- Deel 4 vertaalt de langetermijnvisie in korte- en middellangetermijn doelstellingen en acties. Dat gebeurt voor een geheel van systemen (wonen en bouwen, materialen, energie, mobiliteit, voedsel, gezondheidszorg, en kennis en leren) en dimensies (economische, sociaal-culturele, milieu-, internationale en institutionele dimensie). Daarna wordt gewezen op dwarsverbanden tussen de systemen, dimensies en acties. Er worden geen nieuwe korte- en middellangetermijn doelstellingen geformuleerd, maar ze worden overgenomen uit het *Pact 2020* en eventueel aangevuld met doelstellingen uit het regeerakkoord, de vernieuwde Europese strategie voor duurzame ontwikkeling enz. (Vlaamse regering, 2011).

1.2.2. Franse Gemeenschap/Federatie Wallonië-Brussel

Een *Plan de développement durable du ministère de la communauté française* werd, onder de verantwoordelijkheid van het secretariaat-generaal, op eigen initiatief opgesteld (Fédération Wallonie-Bruxelles, 2009)¹⁹. Het betreft een intern initiatief van de administratie, voorgesteld als een aanvulling van het API-plan - *Agissons progressons innovons ensemble* - dat ook intern is en de eigen werking van de administratie betreft. De uitvoering van dat interne plan werd toevertrouwd aan de Directie Duurzame Ontwikkeling van het Ministerie van de Franse Gemeenschap.

Doelstellingen en maatregelen zijn opgenomen in dat plan. Het werd vrijwillig beperkt tot de milieu-aspecten van het activiteitenbeheer van de administratie. Een aantal maatregelen bevat aanbevelingen om sociale en ethische clausules en eerlijke handel op te nemen in de overheidsopdrachten.

Het tweede deel van dat plan, dat tijdens de volgende regeerperiode opgesteld zou moeten worden, zal richtlijnen bevatten om duurzame ontwikkeling te integreren in de uitvoering van heel het beleid gevoerd door de Federatie Wallonië-Brussel.

¹⁹ 1.2.2 steunt onder meer op informatie die werd bezorgd door Pierre Moureaux, verantwoordelijke van de Directie Duurzame Ontwikkeling van het Ministerie van de Federatie Wallonië-Brussel.

1.2.3. Duitstalige Gemeenschap

De Duitstalige Gemeenschap (DG) werkte in 2008 een concept voor regionale ontwikkeling uit, waarin haar toekomstproject tot 2025 wordt uiteengezet (*Ostbelgien Leben 2025*)²⁰. Het gaat om “*een geschikt toekomstproject voor de DG om de maatregelen te kunnen bepalen die de Duitstalige Gemeenschap in staat zullen stellen een antwoord te bieden op de huidige en toekomstige uitdagingen*” (Ministère de la Communauté germanophone, 2009b, p. 6)²¹.

In de eerste fase werd een SWOT-analyse²² van de huidige toestand uitgevoerd met de hulp van consultants (Ministère de la Communauté germanophone, 2009a). Op basis van die analyse van de huidige toestand en uitdagingen werden – in een gestructureerde dialoog met geïnteresseerde groepen en personen – een toekomstvisie en strategische doelstellingen bepaald. Een definitieve versie daarvan werd op 26 maart 2009 gepresenteerd. Het document dat dit regionale ontwikkelingsconcept beschrijft, omvat een beknopte samenvatting van de SWOT-analyse, de visie en haar doelstellingen (“regionaal ontwikkelingsmodel”), een strategie om de doelstellingen van de visie te bereiken en ten slotte 84 maatregelen en projecten voorgesteld door de auteurs als vertrekpunt voor de uitwerking en toepassing van het regionale ontwikkelingsconcept (idem, 2009b).

De visie werd opgedeeld in een reeks assen die elk een visie en strategische doelstellingen bepalen: “*De DG als grensregio – culturele, identiteits- en regionale brug; De DG als economische regio – innovatie, samenwerking en verantwoordelijkheid; De DG als vormingsregio – ons toekomstkapitaal; De DG als solidaire regio – het duurzaam behoud van sociale prestaties; en De DG als leefregio – levenskwaliteit is onze aard*” (Ministère de la Communauté germanophone, 2009b, p. 6)²³.

In de derde fase werkte de regering van de Duitstalige Gemeenschap een eerste implementatieplan uit om de visie op korte termijn, tot in 2014, in de praktijk te brengen (idem, 2009c). De strategische lijnen van dat plan werden omgezet in 16 toekomstprojecten en 48 subprojecten. Die bevatten indicatoren voor de opvolging, een beschrijving van de duurzaamheid en het innovatieve karakter van het toekomstproject, bepalingen over de samenwerking met de gemeenten en hoe het toekomstproject zich verhoudt tot het Waals gewest, de Eifel in Duitsland en de EU.

Zowel de SWOT-analyse als de visie, de strategie en de maatregelen werden uitgewerkt op basis van een breed participatief proces. Burgers, ondernemers, vertegenwoordigers van instellingen, federaties, organisaties en administraties werden betrokken. Zo konden bijvoorbeeld de inwoners van de Duitstalige Gemeenschap zich over de voorstellen uitspreken. In de mate van het mogelijke werd in het implementatieplan rekening gehouden met de suggesties van de burgers. Het regionale ontwikkelingsconcept zal op permanente en coherente wijze, en met een beroep op de participatie van de belanghebbenden, geactualiseerd worden zodat het een dynamisch instrument wordt.

²⁰ 1.2.3 steunt onder meer op informatie die werd bezorgd door Ingrid Inselberger, raadgeefster van de minister voor Cultuur, Media en Toerisme, bevoegd voor Duurzame Ontwikkeling, van de Duitstalige Gemeenschap.

²¹ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 5.

²² De SWOT-analyse (*Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats*) betrof de volgende thema's: geografische situatie en territoriale begrenzing, bevolking en demografische evolutie, cultuur en culturele identiteit, onderwijs en vorming, economische structuur en werkgelegenheid, gezondheid en sociale zaken, natuur en milieu, maatregelen voor structurele verbetering.

²³ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 6.

1.2.4. Waals Gewest

De opeenvolgende Waalse regeringen hebben sinds 1995 geprobeerd de uitdaging van duurzame ontwikkeling uitdrukkelijk te beantwoorden²⁴. Een eerste *Plan d'environnement pour le développement durable* werd in 1995 aangenomen (Gouvernement wallon, 1995). Daarna waren er verscheidene pogingen om een meer geïntegreerde strategie inzake duurzame ontwikkeling op te stellen.

- In 2004 werd een voorstel van decreet om een strategie inzake duurzame ontwikkeling in Wallonië uit te voeren, door Waalse parlementsleden ingediend. Tijdens de buitengewone zitting van het Waalse parlement van 17 juli 2009 werd het van verval ontheven, maar dat voorstel van decreet werd sindsdien niet op de agenda geplaatst.
- In 2007 werd een ontwerp van regionale strategie inzake duurzame ontwikkeling, die de thema's en uitdagingen voor Wallonië specificeert, uitgewerkt door de minister van Landbouw, Plattelandsbeleid, Leefmilieu en Toerisme. Na dat akkoord werd aan een studiebureau gevraagd om de inhoud van de Waalse strategie inzake duurzame ontwikkeling op participatieve wijze te bepalen (doelstellingen, acties, opvolgings- en evaluatiemechanisme). Dat bureau heeft zijn eindrapport in november 2008 aan het kabinet van de minister van Leefmilieu overhandigd en in april 2009 aan de andere ministeriële kabinetten. Maar aan dat rapport werd geen enkel gevolg gegeven.
- In 2010 heeft de Waalse regering duurzame ontwikkeling als een transversale dynamiek ingeschreven in haar ontwikkelingsplan voor Wallonië, het *Plan Marshall 2. vert 2010-2014* (Gouvernement wallon, 2010). De doelstellingen van die dynamiek zijn: de beginselen van duurzame ontwikkeling – die op een geïntegreerde wijze de economische, sociale, milieu- en culturele uitdagingen samenbrengen – op een transversale wijze in het hele regionale beleid implementeren; de duurzaamheidsdimensie in het hele regionale beleid integreren, zodat dat beleid ten volle zijn rol van voorbeeld en motor zowel voor duurzame ontwikkeling als voor het verbond tussen banen en milieu in Wallonië zou kunnen spelen (Gouvernement wallon, 2010).

In november 2010 publiceerde het Rekenhof een rapport dat de aandacht vestigde op de afwezigheid van een regionale strategie voor duurzame ontwikkeling voor het Waalse gewest en zo wees op de niet-naleving van de Waalse verbintenis in het kader van de *Verklaring van Gauteng* (Cour des Comptes, 2010). Het Rekenhof merkte eveneens op dat een dergelijke strategie de coherentie tussen de verschillende bestaande plannen en maatregelen zou kunnen versterken. Naar aanleiding van dat rapport besliste de Waalse regering stappen te zetten op weg naar een regionale strategie inzake duurzame ontwikkeling.

Eind mei 2011 stemde de Waalse regering in met het principe om een regionale strategie voor duurzame ontwikkeling vast te leggen in een decreet en ze verbond er zich toe een eerste substantiële toepassing van die strategie te realiseren voor het einde van de huidige regeerperiode (2014). Dat akkoord was vergezeld van een oriëntatienota die een deel bevatte over methodologische beginselen en een deel over instrumenten, met inbegrip van de ontwikkeling van een visie, al werd er geen tijdhorizon vastgelegd (Boulanger, 2012). Tijdens het parlementaire debat van 18 januari 2011 over het

²⁴ 1.2.4 steunt onder meer op informatie die werd bezorgd door Natacha Zuinen, verantwoordelijke van het Departement Duurzame Ontwikkeling van het Waalse Gewest.

rapport van het Rekenhof uit 2010, maakte de minister van Duurzame Ontwikkeling wel zijn intentie bekend om een toekomstvisie met 2050 als tijdhorizon te ontwikkelen, en om daarna op basis van die visie tussentijdse doelstellingen en acties op korte termijn te ontwerpen (Parlement wallon, 2011).

Eind september 2012 heeft de Waalse regering de Sociaal-Economische Raad van Wallonië en de Waalse Milieuraad voor Duurzame Ontwikkeling geraadpleegd over een voorontwerp van decreet betreffende een regionale strategie inzake duurzame ontwikkeling. Die raden hebben een advies over dat voorontwerp aangenomen en ze hebben het aan de regering bezorgd (CWEDD, 2012).

De Waalse regering heeft eind maart 2013 een ontwerp van decreet aangenomen betreffende de Waalse strategie inzake duurzame ontwikkeling en heeft dat aan het Waals Parlement gestuurd dat het voor de zomer van 2013 zou moeten onderzoeken. Dat ontwerp van decreet bepaalt dat de Waalse regering bij elke nieuwe regeerperiode een Waalse strategie inzake duurzame ontwikkeling aanneemt. Die strategie bestaat uit een evaluatie van de vorige strategie, een diagnose van de realisaties en zwakke punten van het Waals gewest, een langetermijnvisie, doelstellingen op korte en middellange termijn en een actieplan. Parallel aan het proces om dat decreet aan te nemen, heeft de administratie eind 2012 - begin 2013 een ontwerp van eerste regionale strategie inzake duurzame ontwikkeling uitgewerkt. Over dat ontwerp was de Waalse regering midden mei 2013 aan het onderhandelen.

1.2.5. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

De regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft zich in haar regeerakkoord 2009-2014 voorgenomen het vroegere *Gewestelijk Ontwikkelingsplan* (GewOP) van 2002 om te vormen tot een ontwikkelingsplan dat een antwoord zou kunnen bieden op de gewestelijke uitdagingen op het vlak van duurzame ontwikkeling²⁵. Die uitdagingen zijn bevolkingsgroei, tewerkstelling en scholing, leefmilieu en internationalisering (Brusselse regering, 2009a). De intentieverklaring stelt dat het nieuwe *Gewestelijk plan voor duurzame ontwikkeling* (GPDO) een synthesesedocument moet zijn "*dat de grote prioriteiten vastlegt tegen de horizon van 2020 en 2040, waarvoor duidelijke en afgeijnde doelstellingen moeten worden gedefinieerd en operationele maatregelen omschreven in een geheel met indicatoren en boordtabellen*" (Brusselse regering, 2009b, p. 2).

Dat plan past daarnaast in de wettelijke bepalingen over de gewestelijke ontwikkelingsplannen, zoals vastgelegd in hoofdstuk II van het *Brussels Wetboek van Ruimtelijke Ordening* (BWRO), dat onder meer stelt dat het gewestelijk ontwikkelingsplan "*de algemene en sectorale doelstellingen evenals de ontwikkelingsprioriteiten, met inbegrip van die inzake ruimtelijke ordening, vereist door de economische, sociale, culturele behoeften en die inzake verplaatsingen en milieu*" bepaalt (BS, 2004, art. 17§1).

Het uitwerkingsproces van het GPDO verloopt in vier fasen die betrekking hebben op twee territoriale en twee tijdsschalen. De langetermijnvisie (2040) wordt immers uitgewerkt voor het Brussels grootstedelijk gebied en de reflectie op middellange termijn (2020) over de strategische maatregelen van het GPDO is toegespitst op het grondgebied van de negentien gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

²⁵ 1.2.5 steunt onder meer op informatie die werd bezorgd door Jolien De Troch, Dienst Duurzame Consumptie, Leefmilieu Brussel.

- In de eerste fase werd een “*volledige en prospectieve stand van zaken van het gevoerde beleid binnen de grote gewestelijke bevoegdheden*” (ATO, 2011, p. 10) opgesteld.
- Op basis van dat document ging in april 2011 de tweede fase van start. Die bestaat uit twee complementaire toekomstverkenningdelen, het ene meer participatief en maatschappelijk, het andere meer gebaseerd op territoriale expertise.
 - De participatieve dynamiek is in twee vormen aanwezig. Enerzijds vond in 2011 een toekomstverkenningsoefening plaats met een reeks workshops met actoren uit het maatschappelijk middenveld van de gewestelijke ontwikkeling en een representatief panel van de Brusselse bevolking. Het doel van die oefening was een visie over de toekomst van Brussel te ontwerpen en operationele maatregelen voor te stellen (ATO, 2011). Anderzijds kwamen in de zomer van 2012 specifieke werkgroepen met onder andere de gemeenten van het gewest bijeen, om de actievoorstellen te verfijnen.
 - Een studie *Brusselse metropool 2040* werd opgezet om een grootstedelijke territoriale visie op lange termijn (2040) uit te werken. Drie groepen van internationale experts, met onder andere architecten, stedenbouwkundigen en landschapontwerpers hebben hiervoor vernieuwende en gedurfde visies ontwikkeld. Die werden in de lente van 2012 gepresenteerd.
- De derde fase is de redactie van het ontwerp van GPDO in 2012²⁶.
- Tijdens de vierde fase zal het door de Brusselse regering goedgekeurde ontwerp van GPDO onderworpen worden aan een evaluatie van de milieueffecten en aan een openbaar onderzoek, zoals bepaald in artikel 18 van het BWRO.

In het debat van de Commissie Ruimtelijke Ordening van 11 januari 2012 verklaarde de minister-president van de regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat het plan zou moeten worden goedgekeurd na de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 (Brussels Hoofdstedelijk Parlement, 2012).

1.2.6. Besluit

In België ontwikkelen de gefedereerde entiteiten momenteel hun strategie inzake duurzame ontwikkeling (Waals Gewest, Brussels Hoofdstedelijk Gewest) of ze hebben die strategie reeds goedgekeurd (Vlaamse Gemeenschap en Vlaams Gewest, Duitstalige Gemeenschap, Federale overheid). In twee van die laatste gevallen is de strategie opgebouwd rond een langetermijnvisie voor duurzame ontwikkeling (Vlaamse Gemeenschap en Vlaams Gewest: 2050; Duitstalige Gemeenschap: 2025). De Franse Gemeenschap heeft voor haar activiteiten een milieuplan uitgevoerd. De federale overheid heeft in mei 2013 de federale strategie inzake duurzame ontwikkeling aangevuld met een langetermijnvisie (2050). De regeringen van zowel het Waals Gewest als het Brussels Hoofdstedelijk Gewest hebben de intentie hun strategie inzake duurzame ontwikkeling te verankeren in een langetermijnvisie. Ondanks al die vooruitgang bleven de inspanningen om een nationale strategie inzake duurzame ontwikkeling tot stand te brengen – niet alleen om de coherentie van het geheel, maar ook om de wederzijdse verrijking van al die initiatieven te garanderen – tot nu toe zonder succes.

²⁶ Het ontwerpplan wordt opgesteld door het ATO, de Directie Studies en Planning van het Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en een externe consultant (PricewaterhouseCoopers).

1.3. LTV inzake duurzame ontwikkeling van de Europese Unie

Een duurzame ontwikkeling bereiken, is een doelstelling van de Europese Unie (EU). De EU *“zet zich in voor de duurzame ontwikkeling van Europa, op basis van een evenwichtige economische groei en van prijsstabiliteit, een sociale markteconomie met een groot concurrentievermogen die gericht is op volledige werkgelegenheid en sociale vooruitgang, en van een hoog niveau van bescherming en verbetering van de kwaliteit van het milieu”* (Europese Unie, 2008, art. 3, 3). Die doelstelling heeft duidelijk betrekking op drie pijlers, ook buiten de grenzen van de Unie: *“In de betrekkingen met de rest van de wereld handhaaft de Unie haar waarden en belangen en zet zich ervoor in, en draagt zij bij tot de bescherming van haar burgers. Zij draagt bij tot de vrede, de veiligheid, de duurzame ontwikkeling van de aarde, de solidariteit en het wederzijds respect tussen de volkeren”* (Europese Unie, 2008, art. 3, 5).

Hoofdstuk 1.3 geeft een overzicht van de strategische processen van de Europese Unie inzake duurzame ontwikkeling: de EU-strategie inzake duurzame ontwikkeling (EU SDO) en de Europa 2020-strategie. Zoals haar naam aangeeft, kadert de EU SDO duidelijk in die benadering, terwijl het verband tussen Europa 2020 en duurzame ontwikkeling impliciet is.

1.3.1. Europese strategieën inzake duurzame ontwikkeling

In 2001, ter voorbereiding van de VN-conferentie Rio+10 in 2002 in Johannesburg en als Europese bijdrage tot die conferentie, heeft de Europese Raad van Göteborg de eerste Europese strategie inzake duurzame ontwikkeling (EU SDO) aangenomen en later aangevuld met de wereldwijde verbintenissen van de EU voor een duurzame ontwikkeling. Vijf jaar later, na een uitgebreide herziening en een publieke raadpleging, heeft de Europese Raad van 15 en 16 juni 2006 een *vernieuwde* EU SDO aangenomen. De EU SDO van 2001 en de vernieuwde EU SDO van 2006 worden in de punten a en b voorgesteld, waarbij de twee tekstkaders hun band met de uitwerking van nationale strategieën inzake duurzame ontwikkeling (NSDO's) onderstrepen.

a. De EU SDO van 2001

De EU SDO die in 2001 in Göteborg werd aangenomen, erkent dat duurzame ontwikkeling een fundamentele doelstelling van de EU-verdragen is, wat betekent dat het economisch, sociaal en milieubeleid elkaar moeten versterken. Die strategie *“is gebaseerd op het beginsel dat de economische, sociale en milieueffecten van alle beleid in onderlinge samenhang bestudeerd moeten worden en bij de besluitvorming moeten meewegen”* (Europese Raad, 2001, §22).

De EU SDO vormt een aanvulling op de politieke inzet van de Unie voor economische en sociale vernieuwing, namelijk de Lissabonstrategie voor groei en werkgelegenheid die in 2000 werd aangenomen. Die Lissabonstrategie stelde voor het decennium 2000-2010 als *“nieuw strategisch doel [...] de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie van de wereld te worden die in staat is tot duurzame economische groei met meer en betere banen en een hechtere sociale samenhang. Om dit doel te verwezenlijken is er een integrale strategie nodig die gericht is op: de voorbereiding van de overgang naar een kenniseconomie en kennismaatschappij [...]; de modernisering van het Europees sociaal model [...]; het behoud van gezonde economische vooruitzichten en gunstige groeiperspectieven [...]”* (Europese Raad, 2000, §5). In 2005, ter voorbereiding van een vernieuwde EU SDO en om de Lissabonstrategie een nieuwe impuls te geven,

preciseerde de Europese Raad bovendien dat de Lissabonstrategie *“zelf past in de ruimere context van het vereiste van duurzame ontwikkeling, hetgeen inhoudt dat de behoeften van het heden moeten worden vervuld zonder het de komende generaties moeilijker te maken hun eigen behoeften te vervullen”* (Europese Raad, 2005, §42).

Concreet stelt de EU SDO van 2001 als een eerste stap een reeks doelstellingen en maatregelen vast die een algemeen kader vormen voor vier beleidsprioriteiten (klimaatverandering, vervoer, volksgezondheid en natuurlijke hulpbronnen) en die de Raadsbesluiten vervolledigen over Europese sociale en economische vraagstukken die verband houden met volledige werkgelegenheid en het Europees sociaal model. Tevens verzoekt de EU SDO de lidstaten een eigen nationale strategie voor duurzame ontwikkeling op te stellen (zie Kader 3). De EU SDO bepaalt dat *“de Europese Raad tijdens zijn jaarlijkse voorjaarsbijeenkomst waar nodig politieke richtsnoeren [zal] geven ter bevordering van duurzame ontwikkeling binnen de Unie”* (Europese Raad, 2001, §24). Tijdens de voorjaarsbijeenkomst in Barcelona in maart 2002 heeft de Europese Raad de EU SDO vervolledigd met een externe dimensie (Europese Raad, 2002a en 2002b).

Kader 3 Beleidscoördinatie voor een duurzame ontwikkeling op nationaal niveau, periode 2001-2006

In het kader van de EU SDO en met als doel de beleidscoördinatie op nationaal niveau te verbeteren, verzocht de Europese Raad van juni 2001 de lidstaten hun eigen nationale strategie inzake duurzame ontwikkeling (NSDO) op te stellen en daarbij passende raadplegingsprocedures te gebruiken (Europese Raad, 2001, §23 en 24). De Europese Raad van maart 2003 voegde daaraan toe: *“Om alle in Göteborg voorgenomen hervormingen waar te maken is het van essentieel belang dat de instellingen van de EU en de lidstaten werk maken van de verbetering van de doeltreffendheid en samenhang van bestaande processen, strategieën en instrumenten”* (Europese Raad, 2003, §57).

De Europese Commissie (EC) stelde in 2004 vast dat twintig EU-lidstaten of kandidaat-lidstaten een NSDO hadden aangenomen en aan het uitvoeren waren. Die twintig nationale strategieën waren zeer divers, maar bevonden zich alle in een vroeg leerstadium. Voorts beklemtoont de EC dat het die nationale strategieën *“vaak ontbreekt aan prioritering van de problematieken en dat de onderlinge verbanden tussen de sociale, economische en milieudimensie (met inbegrip van de identificatie van mogelijke afriuil en van manieren om die te verzachten, bijvoorbeeld door impactevaluaties en transitie modellen) gewoonlijk zwak is. Een kenmerk dat meestal ontbreekt, is de schatting van de financiële en budgettaire gevolgen van de NSDO en ook de integratie van DO-prioriteiten in het budgettaire proces”* (EC, 2004, p. 17; vertaling FPB; originele tekst: zie bijlage 6, nr. 31).

b. De vernieuwde EU SDO van 2006

De Europese Raad van maart 2005 kondigde aan dat de EU SDO diende te worden vernieuwd, waarbij de nieuwe strategie moest *“worden geschraagd door een positieve langetermijnvisie”* en ze moest ook *“ten volle de interne en externe dimensie omvatten”* (Europese Raad, 2005, §42). Oorspronkelijk was het de bedoeling de herziene strategie voor eind 2005 goed te keuren, maar uiteindelijk gebeurde dat slechts tijdens de bijeenkomst van de Europese Raad van juni 2006.

De EU SDO van 2006 omvat vier *hoofddoelstellingen*: milieubescherming, sociale rechtvaardigheid en cohesie, economische welvaart en het opnemen van de internationale verantwoordelijkheden van de EU (Europese Raad, 2006). Die hoofddoelstellingen vormen de basis voor de strategie. Die is het beleidskader op lange termijn voor de EU en de lidstaten op het vlak van zeven maatschappelijke uitdagingen (zie Tabel 3) en op het vlak van de transversale thema's onderwijs en opleiding, onderzoek en ontwikkeling en ten slotte financiële en economische instrumenten. Voor elk van de zeven uitdagingen worden een algemene doelstelling (echter zonder concrete tijdhorizon), operationele doelstellingen en streefcijfers en ten slotte acties bepaald. Dat is niet het geval voor de transversale thema's. De operationele doelstellingen, streefcijfers en acties beschrijven het EU-beleid op korte tot middellange termijn, namelijk tot 2010 of 2015 en in sommige gevallen zelfs tot 2020. Meer dan de EU SDO van 2001 combineert die strategie acties op korte termijn met een duidelijker beklemtoond langetermijnperspectief: *“Aangezien deze negatieve trends tot een besef van urgentie leiden, moeten er kortetermijnmaatregelen worden genomen, zonder het perspectief van de langere termijn uit het oog te verliezen”* (Europese Raad, 2006, §2).

Tabel 3 Uitdagingen en algemene doelstellingen van de vernieuwde EU SDO van 2006

Uitdaging	Algemene doelstelling
Klimaatverandering en schone energie	Beperking van de klimaatverandering en van de kosten en negatieve effecten daarvan voor de samenleving en het milieu
Duurzaam vervoer	Ervoor zorgen dat onze vervoerssystemen beantwoorden aan de economische, sociale en milieubehoeften van onze maatschappij terwijl ongewenste effecten op de economie, de maatschappij en het milieu zoveel mogelijk worden beperkt
Duurzame consumptie en productie	Duurzame consumptie- en productiewijzen bevorderen
Behoud en beheer van natuurlijke hulpbronnen	Beter beheer en voorkoming van overexploitatie van natuurlijke hulpbronnen, met aandacht voor de waarde van ecosysteemdiensten
Volksgezondheid	Een goede, voor iedereen gelijkmatig toegankelijke volksgezondheid bevorderen en de bescherming tegen gezondheidsbedreigingen verbeteren
Sociale insluiting, demografie en migratie	Totstandbrenging van een in sociaal opzicht inclusieve samenleving door rekening te houden met de solidariteit tussen en binnen de generaties en verzekering en vergroting van de levenskwaliteit van de burgers als eerste voorwaarde voor duurzaam individueel welzijn
Wereldwijde uitdagingen op het gebied van armoede en duurzame ontwikkeling	Actief bevorderen van duurzame ontwikkeling in de hele wereld en ervoor zorgen dat het binnenlandse en het buitenlandse beleid van de Europese Unie in overeenstemming zijn met mondiale duurzame ontwikkeling en haar internationale verplichtingen

Bron: Europese Raad, 2006, pp. 7-21.

De EU SDO diende regelmatig opgevolgd te worden. De Europese Raad van december zou om de twee jaar (te beginnen in 2007) de vorderingen en de prioriteiten vaststellen *“en algemene richtsnoeren [...] geven inzake het beleid, de strategieën en de instrumenten voor duurzame ontwikkeling, rekening houdend met de prioriteiten van de strategie van Lissabon voor groei en werkgelegenheid”* (Europese Raad, 2006, §38). Hierbij moet de Raad zich onder meer baseren op het tweejaarlijkse voortgangsverslag van de Europese Commissie (EC) over de uitvoering van de EU SDO in de EU en de lidstaten. Dat verslag over de bestaande toestand moet een beperkt aantal indicatoren van duurzame ontwikkeling gebruiken, waaronder die uit het tweejaarlijkse verslag van Eurostat, de statistische dienst van de EC. Het recentste monitoringverslag van Eurostat dateert van 2011 (Eurostat, 2011a).

De opvolging van nationale strategieën inzake duurzame ontwikkeling had aldus een nieuwe impuls gekregen door de EU SDO van 2006. Lidstaten die voor het eerst een strategie opstellen, werden verzocht die voor juni 2007 klaar te hebben. Toekomstige herzieningen van nationale strategieën zouden rekening moeten houden met de evoluties van de EU SDO. Ook was vanaf 2006 een proces van vrijwillige *peer review* tussen EU-lidstaten in het leven geroepen (Europese Raad, 2006, §40-41) (zie Kader 4).

Kader 4 Vrijwillige *peer review* van NSDO's in het kader van de vernieuwde EU SDO van 2006

In 2004 en 2005 werd de Franse strategie inzake duurzame ontwikkeling geëvalueerd in het kader van een verkennende *peer review*. Vertegenwoordigers van België, het Verenigd Koninkrijk, Mauritius en Ghana namen eraan deel, samen met vertegenwoordigers van de VN (departement van economische en sociale zaken), de EC (directoraat-generaal Milieu) en de *Organisation internationale de la Francophonie*.

De EC heeft in februari 2006 op basis van die review en in het kader van de voorbereiding van de nieuwe EU SDO (gepland tegen juni 2006) een handleiding uitgegeven met aanbevelingen voor de voorbereiding, de uitvoering en de opvolging van *peer reviews* van nationale strategieën inzake duurzame ontwikkeling (NSDO's) in de EU. De EC stelde immers vast dat er behoefte was om de informatie-uitwisseling te verbeteren in verband met NSDO's in de EU-lidstaten en om hun onderlinge wisselwerking en synergie met de EU SDS te versterken (EC, 2006, p. 1). In die handleiding benadrukt de EC dat de conclusies en de aanbevelingen van de *peer review* openbaar zouden worden gemaakt. De aanbevelingen zouden moeten worden opgevolgd door alle betrokken actoren, zoals in het kader van bestaande nationale rapporteringsprocedures inzake duurzame ontwikkeling (EC, 2006, p. 30 en 33).

De tekst van de EU SDO, goedgekeurd in juni 2006, stelt dat in de loop van dat jaar een groep lidstaten zal moeten beginnen met vrijwillige *peer reviews*. Ambtenaren van andere lidstaten, vertegenwoordigers van nationale raden inzake duurzame ontwikkeling en eventueel internationale waarnemers zouden hierbij betrokken moeten worden. Het doel van die *peer reviews* was voorbeelden van goed beleid en goede praktijken te identificeren. De EU SDO stelde voorop dat in 2007 een tweede groep van lidstaten zou starten met een tweede proces van *peer review*.

Uit de informatie die het *European Sustainable Development Network* (ESDN) ter beschikking stelde, valt af te leiden dat er twee *peer reviews* hebben plaatsgevonden in het kader van de EU SDO hernieuwd in juni 2006.

- Nederland heeft in de herfst van 2006, met financiële steun van de EC, een *peer review* georganiseerd. Daarbij hebben beleidsverantwoordelijken, wetenschappers en vertegenwoordigers van het bedrijfsleven en van de ngo's uit Finland, Duitsland en Zuid-Afrika de Nederlandse strategie geëvalueerd.
- In 2009 werd het Duitse beleid inzake duurzame ontwikkeling geëvalueerd door experts uit Zweden, Finland, het Verenigd Koninkrijk, Nederland, India, Canada en de Verenigde Staten. De voorzitter van de *World Business Council for Sustainable Development* leidde die *peer review*, in samenwerking met de Duitse Raad voor Duurzame Ontwikkeling.

Bronnen: EC, 2006; Europese Raad, 2006, §41; European Sustainable Development Network, 2012; Ministry of Ecology and Sustainable Development, Ministry of Foreign Affairs France, 2005.

Net als de EU SDO van 2001 is de vernieuwde strategie van 2006 verbonden met de Lissabonstrategie voor groei en werkgelegenheid die geldt voor het decennium 2000-2010. De vernieuwde EU SDO van 2006 herinnert er zelf aan dat beide strategieën elkaar aanvullen, waarbij de strategie inzake duurzame ontwikkeling in de eerste plaats gericht is *“op levenskwaliteit, rechtvaardigheid binnen en tussen de generaties, en samenhang tussen alle beleidsterreinen, met inbegrip van de externe aspecten. De rol van economische ontwikkeling bij het vergemakkelijken van de overgang naar een meer duurzame samenleving met een betere levenskwaliteit wordt erin erkend”* (Europese Raad, 2006, §7). Zo zou de Lissabonstrategie een wezenlijke bijdrage leveren aan de algemene doelstelling van duurzame ontwikkeling door zich te richten op acties en maatregelen om het concurrentievermogen, de economische groei en de creatie van werkgelegenheid te bevorderen.

In 2009, tijdens de eerste (en enige) toetsing door de Europese Raad van de EU SDO werden de algemene doelstellingen van die strategie voorzien van een duidelijke tijdshorizon op lange termijn, tot 2050. Ook werd het verband tussen langetermijndoelstellingen en doelstellingen en acties op korte termijn verduidelijkt. De EU SDO wordt daarin gezien *“als instrument voor vroegtijdige waarschuwing en als drijvende kracht achter het beleid om de noodzakelijke hervorming en beleidsacties op korte termijn te bewerkstelligen”* (Raad van de Europese Unie, 2009, p. 2).

Ook in 2009, tijdens de voorbereiding van de Europa 2020-strategie, besloot de Europese Raad het volgende over de EU SDO: *“De SDO moet de langetermijnvisie voor alle EU-beleidsterreinen blijven belichamen, met een tijdschema tot 2050. De SDO moet duidelijke en coherente beleidssturing bieden voor alle besluitvormingsprocessen en strategieën voor de korte en de middellange termijn in de EU, met name voor de EU 2020-strategie”* (Raad van de Europese Unie, 2009, p. 6). In dat verband krijgt de EC een specifieke opdracht: *“De Commissie wordt met name verzocht passende maatregelen te blijven voorstellen en deze te analyseren teneinde de verbanden en synergieën tussen de SDO en de EU 2020-strategie te versterken”* (Raad van de Europese Unie, 2009, p. 2).

Hoewel de Europese Raad er zich in 2006 toe verbond om uiterlijk in 2011 te beslissen *“wanneer er een algehele herziening van de EU-SDO moet worden ondernomen”* (Europese Raad, 2006, §45), werd een dergelijke beslissing niet genomen. De Europese Commissie (EC) heeft evenmin, ook al was dat gevraagd, voor het einde van 2011 *“een concrete en realistische visie [uitgewerkt] van de EU op weg naar duurzame ontwikkeling in de komende vijftig jaar”* (Europese Raad, 2006, §27). Die visie diende op participatieve wijze te worden voorbereid en ze moest de voornaamste langetermijndoelstellingen definiëren, alsook intermediaire stadia en stappen in de richting van die doelstellingen.

In het kader van de opvolging van de Rio+20-conferentie heeft de EC evenwel ook een openbare raadpleging georganiseerd tussen midden oktober 2012 en midden januari 2013. Die raadpleging gaat over doelstellingen, cijferdoelen en maatregelen die de EU zou moeten vaststellen voor een transformatie, in een context van duurzame ontwikkeling, naar een groene inclusieve economie en die de Europa 2020-strategie zou moeten aanvullen (EC, 2012). Eveneens in het kader van de follow-up van de Rio+20-conferentie heeft de Raad van de Europese Unie (Milieu) van 25 oktober 2012 beslist dat de EU SDO zo spoedig mogelijk en uiterlijk in 2014 herzien moet worden, onder meer op basis van de mededeling die de Europese Commissie in het eerste kwartaal van 2013 zal publiceren (Raad van de

Europese Unie, 2012b, §3). De mededeling *Een waardig leven voor iedereen: Armoede uitroeien en de wereld een duurzame toekomst geven* wordt beschreven in hoofdstuk 1.5 (EC, 2013).

1.3.2. Europa 2020-strategie

De Europese Raad heeft in juni 2010 de Europa 2020-strategie goedgekeurd *“voor banen en slimme, duurzame en inclusieve groei”* (Europese Raad, 2010, §1). Die strategie is de opvolger van de Lissabonstrategie die in 2000 werd aangenomen. Anders dan de Lissabonstrategie die voornamelijk de klemtoon legde op groei en werkgelegenheid voor het decennium 2000-2010, bevat de Europa 2020-strategie ook een milieucomponent. De doelstellingen van die component verwijzen naar aspiraties en visies die verder reiken dan 2020, hoewel de verwijzingen eerder impliciet zijn. In de punten a, b en c worden de kerndoelen, de kerninitiatieven en de opvolging van de Europa 2020-strategie beschreven.

a. Kerndoelen

De Europa 2020-strategie is geconcretiseerd aan de hand van acht tegen 2020 te bereiken *kerndoelen* voor de EU (zie Tabel 4). Die kerndoelen hebben betrekking op vijf thema's. De lidstaten moeten de kerndoelen vertalen in *“nationale doelen, rekening houdend met hun respectieve uitgangspunten en nationale omstandigheden, en in overeenstemming met hun nationale besluitvormingsprocedures”* (Europese Raad, 2010, §4).

Tabel 4 Thema's en kerndoelen van de Europa 2020-strategie

Thema Europa 2020-strategie	Kerndoel voor de EU voor het jaar 2020
Werkgelegenheid	75% van de bevolking tussen 20 en 64 jaar heeft werk
Onderzoek & Ontwikkeling	3% van het EU-bbp wordt in O&O geïnvesteerd
Klimaatverandering en energie	20% minder uitstoot van broeikasgassen dan in 1990 (of zelfs 30%, als de omstandigheden het toelaten) 20% van de energie komt uit hernieuwbare energiebronnen 20% minder primaire energieverbruik dan het geraamde verbruik in 2020 in een referentiescenario BAU
Onderwijs	Minder dan 10% vroegtijdige schoolverlaters Ten minste 40% van de 30- tot 34-jarigen heeft een eindexamen hoger onderwijs
Armoede en sociale uitsluiting	Ten minste 20 miljoen mensen minder die slachtoffer van armoede en sociale uitsluiting zijn of dreigen te worden dan in 2008

Bronnen: Europese Raad, 2010, pp. 11-12; Europese Commissie, 2010a, p. 36.

b. Kerninitiatieven

In het kader van de Europa 2020-strategie werden zeven zogenaamde kerninitiatieven of vlaggenschipinitiatieven in het leven geroepen. Dat zijn beleidsinstrumenten met meer uitgewerkte doelen, acties en aanbevelingen die ertoe kunnen bijdragen de kerndoelen van de strategie te bereiken. De kerninitiatieven zijn zeer divers van opzet: sommige bouwen voort op al bestaande programma's of beleidsinitiatieven van de EU, andere zijn nieuwer. Een gemeenschappelijk kenmerk van alle kerninitiatieven is dat ze geen eigen begroting hebben. De kerninitiatieven nemen concreet de vorm aan van een mededeling van de EC.

Bij de goedkeuring van de Europa 2020-strategie in juni 2010 was het vlaggenschipinitiatief “*Een digitale agenda voor Europa*” reeds gekend (Europese Raad, 2010, §7). In 2010 en 2011 werden zes andere vlaggenschipinitiatieven aangenomen. Elk kerninitiatief houdt verband met een van de kenmerken van de door de strategie nagestreefde groei, namelijk slimme, duurzame en inclusieve groei. Tabel 5 somt de zeven kerninitiatieven op. Bijlage 2 geeft er een korte beschrijving van.

Tabel 5 Doelstellingen en kerninitiatieven van de Europa 2020-strategie

Doelstelling van de Europa 2020-strategie	Kerninitiatief
‘Slimme’ groei	De Digitale Agenda voor Europa
	Innovatie-Unie
	Jeugd in beweging
‘Duurzame’ groei	Efficiënt gebruik van hulpbronnen
	Industriebeleid in een tijd van mondialisering
‘Inclusieve’ groei	Een agenda voor nieuwe vaardigheden en banen
	Europees platform tegen armoede en sociale uitsluiting

Bron: Europese Commissie, 2012.

c. Opvolging

De Europa 2020-strategie wordt opgevolgd binnen een strikt beleidskader. De EU-lidstaten moeten jaarlijks in hun nationale hervormingsprogramma’s aangeven welke maatregelen zij hebben genomen om de nationale Europa 2020-doelstellingen te bereiken. Parallel met die rapportering dienen ze de nationale stabiliteits- of convergentieprogramma’s in. De landen van de eurozone moeten ieder jaar een stabiliteitsprogramma indienen, de overige EU-landen een convergentieprogramma. In het kader van het Stabiliteits- en Groeipact verduidelijken die programma’s de budgettaire doelstellingen van elke lidstaat voor de komende drie jaar.

Om de uitvoering van de nationale hervormingsprogramma’s (in het kader van de Europa 2020-strategie) en de stabiliteits- en convergentieprogramma’s (in het kader van het Stabiliteits- en Groeipact) te coördineren, werd een jaarlijkse cyclus van economische beleidscoördinatie opgezet: het *Europees semester*, dat een precieze kalender volgt. Rond de jaarwisseling publiceert de EC haar jaarlijkse groeianalyse: de *Annual Growth Survey*, die de groei- en werkgelegenheidsprioriteiten voor het komende jaar verduidelijkt. Op basis van dat document bespreekt de Europese Raad van maart de algemene macro-economische situatie en de vorderingen in het kader van de Europa 2020-strategie. De Europese Raad geeft eveneens beleidsadviezen om de groei te bevorderen. In april dienen de EU-lidstaten hun nationale hervormingsprogramma's en stabiliteits- of convergentieprogramma's in. De EC evalueert die programma's in mei en juni en formuleert voor elk land aanbevelingen. Die aanbevelingen worden door de Europese Raad besproken. De Europese Raad stelt, op basis van de evaluatie van de EC, landenspecifieke aanbevelingen vast. De lidstaten moeten daarmee rekening houden als ze de ontwerpbegroting voor het volgende jaar opstellen. Als er aanwijzingen zijn van een begrotingstekort of een ernstige macro-economische verstoring, dan bestaat de mogelijkheid een lidstaat te dwingen de aanbevelingen te aanvaarden.

1.3.3. Besluit

In tegenstelling tot wat de Europese Raad in 2006 bepaalde, werd de EU SDO nog altijd niet herzien. De operationele doelstellingen en streefcijfers van die strategie, die in 2006 aangenomen werden voor het jaar 2010, zijn nochtans *de facto* voorbijgestreefd sinds 2010 – toen de doelstellingen van de Europa 2020-strategie werden goedgekeurd. De Europese Commissie definieert de Europa 2020-strategie als in dienst van een duurzame ontwikkeling in de periode 2010-2020. “*Het economisch herstel dat begin 2010 werd ingezet, [moet] gepaard gaan met een hele reeks hervormingen die voor een duurzame ontwikkeling van de EU zorgen gedurende het volgende decennium*” (Europese Unie, 2011). Maar die algemene bewoordingen worden verder niet verduidelijkt of geconcretiseerd door een langetermijnvisie over de drie pijlers van duurzame ontwikkeling.

Het monitoringverslag 2011 van Eurostat, voltooid in september 2011 (toen de Europa 2020-strategie reeds van kracht was), verwijst overigens nog altijd naar de EU SDO van 2006 (Eurostat, 2011a, p. 4). “*De EU-strategie voor duurzame ontwikkeling (2006) beschrijft hoe de EU de uitdaging van duurzame ontwikkeling op een meer doelmatige wijze het hoofd zal bieden. Het algemene doel is de kwaliteit van het leven van burgers voortdurend te verbeteren door middel van duurzame gemeenschappen die hulpbronnen efficiënt gebruiken en beheren en het ecologisch en sociaal innovatiepotentieel van de economie aanboren en op die manier de welvaart, de instandhouding van het milieu en de sociale cohesie bevorderen*” (Eurostat, 2011b, p. 2).

In het kader van de opvolging van de Rio+20-conferentie heeft de Raad van de Europese Unie (Milieu) van 25 oktober 2012 een nieuwe herziene EU SDO in het vooruitzicht gesteld tegen uiterlijk 2014, onder meer op basis van de mededeling van de Europese Commissie van 2013 met als titel *Een waardig leven voor iedereen: Armoede uitroeien en de wereld een duurzame toekomst geven*. Hoe de kerndoelen tegen 2020 van de Europa 2020-strategie zich verhouden tot de EU SDO met als langetermijnhorizon het jaar 2050 zal moeten worden opgehelderd. Hoewel er een jaarlijkse opvolgingsprocedure bepaald werd om het gevoerde beleid waarmee de EU-lidstaten de nationale Europa 2020-doelstellingen willen bereiken, te monitoren, en ondanks het feit dat de Europa 2020-strategie de economische, sociale en milieucomponent integreert en dat ze concrete cijferdoelen voor 2020 bevat, zullen de bijdragen van de Europa 2020-strategie aan de DDO's op zeer lange termijn waarschijnlijk onvoldoende zijn.

- De opvolging van het nationale beleid in het kader van het *Europees semester* is strikt en bindend. Dat kan als een vooruitgang voor het macro-economische en begrotingsbeleid van de lidstaten beschouwd worden. Maar het veroorzaakt wel een onevenwicht in het perspectief van de EU SDO omdat de economische component van duurzame ontwikkeling meer gewicht heeft door het *Europees semester*, en dat gaat ten koste van de sociale en milieucomponent.
- Het valt te betreuren dat de Raadsconclusies over de Europa 2020-strategie niet ingaan op de problematieken van opvolging en coördinatie van de nationale strategieën inzake duurzame ontwikkeling (NSDO's) van de lidstaten, noch op hun verband met de rapporteringsverplichtingen in het kader van het *Europees semester*. De leerproces die startte met de EU SDO van 2001 – die de lidstaten opriep om NSDO's uit te werken – werd dus voortgezet door de vernieuwde EU SDO van 2006 – die de vrijwillige *peer review* aanmoedigde en Europese indicatoren voor duurzame ontwikkeling ontwierp – maar lijkt momenteel geblokkeerd door een gebrek aan initiatief op intergouvernementeel niveau. Het zal dus nodig zijn de inspanningen ten voordele van de nieuwe EU SDO, verwacht tegen uiterlijk 2014, te bevorderen.

1.4. LTV inzake duurzame ontwikkeling van enkele industrielanden

Hoofdstuk 1.4 geeft een overzicht van de langetermijnvisies uit de nationale strategieën inzake duurzame ontwikkeling (NSDO's) van 25 industrielanden, waarvan de meeste tot de EU behoren. Paragraaf 1.4.1 presenteert het voor die strategieën gebruikte analysekader; in 1.4.2 wordt de analyse uitgevoerd en 1.4.3 trekt daaruit besluiten.

1.4.1. Analyse kader

Een langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling omvat een reeks langetermijndoelstellingen die de wenselijke toestand op sociaaleconomisch en op milieuvlak beschrijven (zie hoofdstuk 1.1). Die langetermijndoelstellingen zijn richtinggevend voor het beleid op korte en middellange termijn. Dit hoofdstuk onderzoekt of een serie NSDO's aangenomen door verscheidene industrielanden dergelijke langetermijndoelstellingen bevatten en of coördinatiestructuren voor het kortetermijnbeleid kunnen bijdragen om langetermijndoelstellingen te bereiken.

Om de langetermijnvisies te rangschikken, werd een synthetische tabel van de NSDO's van deze landen opgebouwd op basis van een analysekader dat is afgeleid van een algemener kader dat de EC in 2004 aannam en dat het volgende onderscheid maakte tussen *Action programmes*, *Framework strategies* en *Mixed approaches*.

- “Kaderstrategieën schetsen algemene beleidslijnen en richtlijnen voor duurzame ontwikkeling, in combinatie met de grote actielijnen voor specifieke probleemgebieden. Hun belangrijkste doel is de processen van beleidsontwikkeling en -uitvoering veranderen. Ze worden vaak aangevuld met afzonderlijke, meer gedetailleerde (sectorale) actieplannen en ook met jaarlijkse werkprogramma's.
- Actieprogramma's bevatten concrete, korte- en middellangetermijndoelstellingen, met strikte tijdschema's en gedetailleerde maatregelen [...].
- Gemengde benaderingen beschrijven die NSDO's die bedoeld zijn als kaderdocumenten, maar die ook zeer gedetailleerde beleidsmaatregelen bevatten” (EC, 2004, p. 11)²⁷.

Het in dit hoofdstuk gebruikte analysekader behoudt de eerste twee categorieën met binnen de eerste een onderscheid tussen enerzijds de *kaderstrategieën op lange termijn* en anderzijds de *kaderstrategieën op middellange termijn* en de *actieprogramma's* waarbij de programma's per definitie kortetermijngericht zijn. Het kader wordt dus als volgt geherdefinieerd met telkens een verder reikende tijdhorizon.

- Het *actieprogramma* is een strategie die doelstellingen, cijferdoelen en maatregelen op korte termijn definieert; dat wil zeggen met een tijdhorizon van hoogstens vijf jaar.
- De *kaderstrategie op middellange termijn* is een strategie die op de middellange termijn gericht is, met een horizon van zes tot twintig jaar. De middellangetermijndoelstellingen omkaderen cijferdoelen en maatregelen om de doelen te bereiken.
- De *kaderstrategie op (zeer) lange termijn* is een strategie met doelstellingen op lange termijn (minstens twintig jaar) of op zeer lange termijn (bijvoorbeeld tot 2050). Ze kan worden vervolledigd met een

²⁷ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 7.

beschrijving van de gewenste samenleving op lange of zeer lange termijn. De langetermijnopties van die strategieën geven richting aan het kortetermijnbeleid dat cijferdoelen vastlegt en maatregelen neemt om die doelstellingen te bereiken. Als de maatschappelijke consensus over die langetermijndoelstellingen zou veranderen, kunnen ze aangepast worden om de nieuwe maatschappelijke consensus te weerspiegelen.

Deze analyse beschouwt enkel NSDO's die landen tijdens de voorbije tien jaar hebben goedgekeurd en waarover officiële internetbronnen bestaan, in een taal die toegankelijk is voor de auteurs van deze Planning Paper. Ze steunt ook op twee databanken die niet altijd geactualiseerd zijn, maar die systematische overzichten bevatten met informatie over het nationale beleid inzake duurzame ontwikkeling: die van het *European Sustainable Development Network* (ESDN, 2012) en die van het *Sustainable Development Knowledge Platform* van de Verenigde Naties (UN, 2012).

Aangezien het niet de bedoeling is om alle kenmerken van elke NSDO weer te geven, worden de nationale beleidspraktijken inzake duurzame ontwikkeling niet behandeld, noch de mate waarin de NSDO-doelstellingen wel of niet gerealiseerd zijn.

1.4.2. Interpretatie van de resultaten

Tabel 6 rangschikt de NSDO's van de onderzochte landen volgens de drie categorieën geïdentificeerd in de vorige paragraaf. Voor elk land worden de naam van de strategie²⁸ en het jaar van goedkeuring vermeld. De tabel toont eveneens op welke van de drie componenten (sociale, milieu- en economische component) van duurzame ontwikkeling de thema's uit de NSDO's betrekking hebben.

De NSDO's van de niet-EU-landen staan in cursief. Landen in een bijzondere situatie zijn gemerkt met een sterretje (*): ofwel omdat op basis van de ESDN-informatie niet duidelijk te bepalen was of de NSDO nog van toepassing is (Finland en Slovenië), ofwel omdat ze verklaard hebben dat hun parlement de NSDO niet meer zal behandelen (Nederland; Rijksoverheid, 2012).

Op basis van de analyse van de NSDO's uit kunnen een reeks bevindingen betreffende langetermijnvisies vastgesteld worden.

a. Actieprogramma en LTV

De NSDO's van Frankrijk, Luxemburg, Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen en Zwitserland behoren eerder tot de categorie *actieprogramma*.

Die NSDO's vertrekken niet van een beschrijving van de gewenste levensomstandigheden op lange termijn of van langetermijndoelstellingen die richting geven aan het kortetermijnbeleid. De doelstellingen van die NSDO's hebben meestal betrekking op de periode waarin het plan geldig is en die is beperkt tot de korte termijn. Vrij uitzonderlijk zijn er doelstellingen met een vervaldatum voorbij die tijdhorizon. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de Franse doelstellingen in het kader van de Europa 2020-strategie (Interministerial Committee for Sustainable Development, 2010, p. 12), voor de uitbanning van kinderarmoede tegen 2020 in het Verenigd Koninkrijk (Department for Environment,

²⁸ Dat is een Nederlandse vertaling van de naam van de NSDO zoals de betrokken landen die zelf gebruiken.

Food and Rural Affairs, 2011, p. 6) en voor de klimaatdoelstellingen van de Noorse en Nederlandse NSDO's (Norwegian Ministry of Finance, 2008, p. 50; Nederlandse regering, 2011, p. 15). Voorts vermelden de Franse en Luxemburgse NSDO's de verwachte evoluties tot 2050 op het gebied van demografie en sociale uitgaven.

Tabel 6 Tentatieve rangschikking van nationale strategieën inzake duurzame ontwikkeling van EU-landen en andere ontwikkelde landen²⁹

			DO-component		
			sociale	milieu-	economische
Actieprogramma					
Frankrijk	2010	Nationale strategie duurzame ontwikkeling 2010-2013 - Naar een groene en rechtvaardige economie	x	x	x
Luxemburg	2010	Nationaal plan duurzame ontwikkeling Luxemburg - Een duurzaam Luxemburg voor een betere levenskwaliteit	x	x	x
Nederland*	2011	Agenda duurzaamheid; een groene groei-strategie voor Nederland	x	x	
Verenigd Koninkrijk	2011	Duurzame ontwikkeling mainstreamen - De visie van de regering en wat het in de praktijk betekent	x	x	x
Noorwegen	2007	Noorse strategie voor duurzame ontwikkeling	x	x	x
Zwitserland	2012	Strategie duurzame ontwikkeling 2012-2015	x	x	x
Kaderstrategie op middellange termijn					
Duitsland	2002	Perspectieven voor Duitsland - Onze strategie voor duurzame ontwikkeling	x	x	x
Slovenië*	2005	De Sloveense ontwikkelingsstrategie (2006-2013)			
Malta	2006	Een strategie voor duurzame ontwikkeling voor de Maltese eilanden 2007-2016	x	x	x
Portugal	2007	Nationale strategie voor duurzame ontwikkeling	x	x	x
Litouwen	2009	Nationale strategie duurzame ontwikkeling	x	x	x
Ierland	2012	Onze duurzame toekomst - een kader voor een duurzame ontwikkeling van Ierland	x	x	x
IJsland	2002	Welzijn voor de toekomst - IJslandse nationale strategie voor duurzame ontwikkeling	x		
Kaderstrategie op (zeer) lange termijn					
Finland*	2006	Op weg naar duurzame keuzen	x	x	x
Zweden	2006	Strategische uitdagingen - Een verdere uitwerking van de Zweedse strategie voor duurzame ontwikkeling	x	x	x
Spanje	2007	Spaanse strategie voor duurzame ontwikkeling	x	x	x
Hongarije	2007	Nationale strategie duurzame ontwikkeling	x	x	x
Polen	2009	Polen 2030	x		x
Oostenrijk	2010	Oostenrijkse strategie duurzame ontwikkeling	x	x	x
Estland	2005	Estse nationale strategie duurzame ontwikkeling - Duurzaam Estland 21	x	x	x
Roemenië	2008	Nationale strategie duurzame ontwikkeling Roemenië 2013-2020-2030	x	x	x
Tsjechië	2010	Strategisch kader voor duurzame ontwikkeling in de Tsjechische Republiek	x	x	x
Letland	2010	Strategie duurzame ontwikkeling van Letland tot 2030	x	x	x
Kroatië	2009	Strategie voor duurzame ontwikkeling van de Republiek Kroatië	x	x	x
Canada	2010	Plannen voor een duurzame toekomst: Een federale strategie duurzame ontwikkeling		x	

²⁹ Alle verwijzingen over de NSDO's uit de tabel zijn opgenomen in de bibliografie (zie 2).

Die focus op de korte termijn verhindert niet dat die NSDO's een transversale benadering volgen. De behandelde thema's houden verband met de sociale, milieu- en economische component van duurzame ontwikkeling. Bovendien benadrukken die NSDO's het belang van een drievoudige benadering. Het departement Milieu blijkt daarentegen meestal verantwoordelijk te zijn voor de coördinatie van de uitvoering van de NSDO-maatregelen, behalve in Noorwegen waar het departement Financiën die coördinerende rol vervult. De betrokken departementen kunnen echter overleggen over de uitvoering van de NSDO in een specifiek daarvoor opgericht orgaan, zoals de *Commission interdépartementale de développement durable* in Luxemburg of het *Forum du développement durable* in Zwitserland (Grand-Duché du Luxembourg, 2011; Confédération Suisse, 2012).

Samengevat kan worden gesteld dat de langetermijnvisie van die NSDO's relatief weinig ontwikkeld is. Met uitzondering van enkele verwijzingen naar (middel)langetermijndoelstellingen voor een aantal specifieke beleidsdomeinen, formuleren die NSDO's enkel transversale doelstellingen op korte termijn. De maatregelen om die doelstellingen te bereiken worden voorbereid, uitgevoerd en opgevolgd in het kader van bestaande beleidsprocessen. Daarin speelt het departement milieu bijna altijd de coördinerende rol, met uitzondering van Luxemburg en Zwitserland die over meer specifieke coördinatiestructuren beschikken.

b. Kaderstrategie op middellange termijn en LTV

De NSDO's van Duitsland, Litouwen, Ierland, Portugal, Malta, Slovenië en IJsland zijn te beschouwen als *kaderstrategieën op middellange termijn*.

De langetermijnvisie van die NSDO's stelt middellangetermijndoelstellingen voor die richtinggevend zijn voor het beleid inzake duurzame ontwikkeling op korte termijn. Die doelstellingen hebben een tijdhorizon van zes tot twintig jaar, te rekenen vanaf het jaar van goedkeuring van de NSDO.

- De Litouwse NSDO van 2009 is gericht op het jaar 2020: *“De belangrijkste doelstelling van Litouwen inzake duurzame ontwikkeling blijft dezelfde: tegen 2020 het ontwikkelingsniveau van de EU-landen van 2003 bereiken [...] en volgens de indicatoren van milieuverontreiniging binnen de toelaatbare grenzen van de EU blijven”* (Government of the Republic of Lithuania, 2009, p. 7)³⁰.
- Ook de Ierse NSDO, *Our Sustainable Future* van 2012, volgt die tijdhorizon: *“[Het Ierse] beleidskader kiest het jaar 2020 als tijdhorizon voor zijn vooruitzichten en resultaten. Dat is deels omdat 2020 binnen de planningshorizon van veel bestaand beleid valt [...] en ook omdat het overeenstemt met de tijdhorizon van de Europa 2020-strategie”*. Ierland preciseert echter dat voor sommige thema's een langere tijdhorizon noodzakelijk is: *“Onze duurzame toekomst' verwijst in bepaalde gevallen naar het jaar 2050 en verbindt er zich toe een visie voor Ierland op langere termijn te ontwikkelen binnen het tijdsbestek van dit beleidskader”* (Government of Ireland, 2012, p. 21)³¹. Ierland stelt zelfs dat een visie op lange termijn, tot 2050, zich opdringt: *“Onze duurzame toekomst' heeft het jaar 2020 als tijdhorizon voor de gewenste vooruitzichten, maar een langeretermijnperspectief is ook noodzakelijk. [...] Een perspectief tot 2050, gebaseerd op een visie voor Ierland, zal een praktisch kader bieden zowel voor sturing van en rapportering over brede*

³⁰ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 8.

³¹ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 9 en 10.

ontwikkelingstrends op lange termijn als voor bevordering van toekomstverkennde reflecties over duurzaamheid” (Government of Ireland, 2012, p. 98)³².

- De Duitse NSDO van 2002 heeft zelf geen middellangetermijndoelstellingen aangenomen, maar kondigt wel een proces aan dat daartoe moest leiden: *“In de komende jaren zal de nationale duurzaamheidsstrategie prioriteiten vaststellen, doelstellingen en maatregelen naar voren schuiven en de kernideeën van duurzame ontwikkeling implementeren. Die strategie moet de basis zijn om het beleid verder te hervormen en om het gedrag van ondernemingen en consumenten te veranderen”* (Federal Government, 2002, p. 4)³³. Sinds 2002 zijn in 2004, 2008 en 2012 voortgangsrapporten gepubliceerd die de Duitse NSDO verder uitwerken. In haar voortgangsrapport van 2012 heeft de Duitse federale regering middellangetermijndoelstellingen gepresenteerd, tot 2015-2020. Voor energie en klimaat is dat zelfs tot 2050 (Federal Government, 2012, p. 27), in het kader van de in 2010 aangenomen strategie – de zogenaamde *Energiewende* – die het energieverbruik en de broeikasgasemissies wil verlagen, het gebruik van hernieuwbare energiebronnen wil bevorderen en wil afstappen van kernenergie om elektriciteit te produceren (FRDO, 2012a, p.3). Voorts beschrijft dat voortgangsrapport de verwachte demografische evoluties op lange termijn, namelijk tot 2050.

Net zoals de NSDO's van de categorie *actieprogramma* volgen de NSDO's van de categorie *kaderstrategie op middellange termijn* een transversale benadering. Met uitzondering van IJsland hebben de doelstellingen betrekking op de drie componenten van duurzame ontwikkeling.

De coördinatie van het beleid inzake duurzame ontwikkeling op korte termijn van die categorie NSDO's is eveneens vergelijkbaar met die van de categorie *actieprogramma*. Ook hier is het departement milieu verantwoordelijk, behalve in Duitsland en Malta waar de regeringsleider daarvoor bevoegd is. Op basis van de beschikbare informatie is in Duitsland, Ierland en Litouwen een specifiek orgaan bevoegd voor de coördinatie van de beleidsopvolging op korte termijn en is er in een jaarlijkse of tweejaarlijkse rapportering over de uitvoering van de NSDO's voorzien.

Samengevat kan gesteld worden dat de langetermijnvisies van de NSDO's van de categorie *kaderstrategie op middellange termijn* meer ontwikkeld zijn dan die van de categorie *actieprogramma* omdat ze middellangetermijndoelstellingen voorstellen die een kader vormen voor het beleid inzake duurzame ontwikkeling op korte termijn. De beleidscoördinatiestructuren van de NSDO's van de categorie *kaderstrategie op middellange termijn* zijn vergelijkbaar met die van de categorie *actieprogramma*.

c. Kaderstrategie op (zeer) lange termijn en LTV

De NSDO's van Finland, Zweden, Spanje, Hongarije, Kroatië, Polen, Oostenrijk, Tsjechië, Estland, Letland, Roemenië en Canada kunnen worden beschouwd als *kaderstrategie op lange termijn*.

De langetermijnvisie van die NSDO's heeft een tijdhorizon van twintig jaar of meer. De meeste van die strategieën verwijzen naar de vernieuwde EU SDO van 2006. Net als in de NSDO's van de vorige categorieën worden ook hier de onderlinge verbanden tussen de sociale, milieu- en economische

³² Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 11.

³³ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 12.

doelstellingen systematisch beklemtoond. Canada vormt hierop een uitzondering: de Canadese NSDO formuleert enkel milieudoelstellingen.

De NSDO's van deze categorie vormen het algemene beleidskader op lange termijn voor de maatregelen die op korte en middellange termijn genomen moeten worden. Ze benadrukken het belang van een langetermijnbenadering en ontwikkelen in veel gevallen een eigen visie over de beginselen of uitgangspunten die een beleid van duurzame ontwikkeling moet respecteren. In die context hebben een aantal NSDO's als bijzonderheid dat zij specifieke klemtonen leggen op het vlak van te behandelen thema's en te volgen procedures.

Elementen van LTV die specifieke thema's beklemtonen

- De NSDO's van Zweden, Spanje, Hongarije, Oostenrijk, Roemenië en Kroatië vermelden de verwachte bevolkingsomvang en soms ook de bevolkingssamenstelling in 2050. Die demografische vooruitzichten zijn het uitgangspunt van de langetermijnopties van de NSDO's.

Er zijn echter geen demografische doelstellingen in de NSDO's, met uitzondering van de strategieën van Kroatië en Roemenië. Zo heeft Kroatië als doelstelling: *“De verdere daling van de natuurlijke bevolkingsaanwas en negatieve migratietrends tegengaan om het bevolkingsaantal van Kroatië tegen 2050 op een niveau van meer dan vier miljoen inwoners te houden; en het totale vruchtbaarheidscijfer optrekken van de huidige 1,38 tot 1,88 of het aantal pasgeborenen verhogen van de huidige 42.500 tot 60.000 per jaar”* (Ministry of environmental protection, physical planning and construction, 2009, p. 8)³⁴. Roemenië verbindt zijn demografische langetermijndoelstelling met sociale doelstellingen: *“...het [is] een prioriteit van nationaal belang om een Bevolkingsstrategie voor Roemenië voor te bereiden op lange (tot 2050) en zeer lange termijn (tot het einde van deze eeuw) [...] Een dergelijke strategie zal drie belangrijke doelen moeten nastreven: de gezondheidstoestand verbeteren, de sterfte verminderen en de gemiddelde levensverwachting verhogen; een aanzienlijke emigratiegroei vermijden; en hogere geboortecijfers aanmoedigen. Dat vereist een grondige evaluatie van het huidige pro-gezinsbeleid en de dringende ontwikkeling van maatregelen om gezinnen te beschermen en steunen door rechten toe te kennen (financiële overdrachten) en door betere sociale voorzieningen die voor iedereen toegankelijk zijn”* (Government of Romania, 2008, p. 71)³⁵.

- Naast sociale, milieu- en economische doelstellingen schuiven de Estlandse en Letlandse NSDO's het behoud van de eigen culturele eigenheid naar voren. *“Estland is duurzaam als het behoud van de Estse culturele ruimte, de groei van de welvaart van de bevolking, de samenhang van de maatschappij en het evenwicht met de natuur gewaarborgd zijn. Alle doelen zijn belangrijk, geen enkele doelstelling is door een andere vervoerbaar”* (Estonian Ministry of the Environment, 2005, p. 27)³⁶. Letland formuleert op dat vlak de volgende doelstelling: *“De culturele hoofdstad van Letland behouden en ontwikkelen en het gevoel te behoren tot de culturele ruimte van Letland bevorderen door een competitieve nationale identiteit te ontwikkelen die steunt op de creativiteit van de maatschappij en door een kwalitatief cultureel milieu in Letland te scheppen”* (Saeima of the Republic of Latvia, 2010, p. 13)³⁷.

³⁴ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 13.

³⁵ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 14.

³⁶ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 15.

³⁷ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 16.

- *Polen 2030*, de kaderstrategie op lange termijn die Polen in 2009 goedkeurde, is atypisch omdat duurzame ontwikkeling daarin geen centrale plaats bezet. De strategie is “een voorstel van ontwikkelingsproject voor Polen voor de volgende twee decennia. Ze drukt de nood uit aan een strategische langetermijnaanpak van de beleidsplanning van de overheid” (Government of Poland, 2009, p. 1)³⁸. Het beschavingsproject waarvan hier sprake is, verwijst naar de transitie van Polen van een plan- naar een markteconomie en ook naar het Poolse lidmaatschap van de Europese Unie. De Poolse strategie moet ertoe bijdragen het *model van duurzame ontwikkeling* te implementeren (Government of Poland, 2009, p. 1). Nochtans vermeldt die strategie geen milieudoelstellingen of ontwikkelt ze geen visie om die te integreren in het langetermijnproject van Polen dat gericht is op “*economische groei en een verbetering van de levenskwaliteit*” (Government of Poland, 2009, p. 4)³⁹.

Elementen van LTV die specifieke procedures beklemtonen

- Oostenrijk heeft in 2010 een *nationale* strategie inzake duurzame ontwikkeling aangenomen – de zogenaamde *Östrat* (Bundesregierung, 2010a) – die door de federale en de gefedereerde overheden samen gedragen wordt. De *Östrat* voorziet in de mogelijkheid om de strategieën en plannen van de verschillende bevoegdheidsniveaus op elkaar af te stemmen en de voortgang in de richting van gezamenlijk overeengekomen doelstellingen te monitoren, bijvoorbeeld op het vlak van duurzaam vervoer tegen 2050 (Bundesregierung, 2010b, p. 7).
- De Estlandse NSDO is geen afgewerkt product, maar moet beschouwd worden als een “*op terugkoppeling gebaseerd en periodiek zelfcorrigerend maatschappelijk proces, in zekere zin een mechanisme van zelfbeheer van de samenleving. De kern van SE21 bestaat uit (algemeen gewaardeerde) ontwikkelingsdoelstellingen, waarvan verwacht wordt dat ze gerealiseerd worden met de bijdrage van een brede waaier van actoren en met middelen uit diverse bronnen*” (Estonian Ministry of the Environment, 2005, p. 4)⁴⁰.

De vergelijking van deze categorie *kaderstrategie op (zeer) lange termijn* met de NSDO's uit de vorige categorieën leert dat de coördinatie van het beleid inzake duurzame ontwikkeling op korte termijn bij de eerste minder de uitsluitende bevoegdheid van het departement Milieu is. Die verantwoordelijkheid wordt in Polen en Oostenrijk gedeeld met de regeringsleider en in Hongarije met een nationaal ontwikkelingsagentschap. In Finland en Estland is de regeringsleider verantwoordelijk voor de opvolging van de NSDO. In Tsjechië is die opdracht toevertrouwd aan een raad voor duurzame ontwikkeling.

³⁸ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 17.

³⁹ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 18.

⁴⁰ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 19.

1.4.3. Besluit

Hoofdstuk 1.4 onderzocht de NSDO's van 25 industrielanden, waarvan 20 EU-lidstaten, om te evalueren in welke mate zij gestuurd worden door langetermijndoelstellingen en welke instanties het beleid inzake duurzame ontwikkeling coördineren. Uit de analyse blijkt dat bijna alle NSDO's thema's behandelen die betrekking hebben op de sociale, milieu- en economische component van duurzame ontwikkeling en dat ze streven naar een geïntegreerde benadering van problemen of uitdagingen van duurzame ontwikkeling. Een meerderheid van de 20 EU-landen uit de analyse baseren hun NSDO op een meer of minder gedetailleerde toekomstvisie op middellange of lange termijn.

De analyse toont ook dat alle kaderstrategieën op middellange en lange termijn ervan uitgaan dat het kortetermijnbeleid maatregelen en tussentijdse doelstellingen moet omvatten die ertoe bijdragen de opties van de (middel)langetermijnvisie te realiseren. In dat opzicht heeft het departement Milieu in de meeste NSDO's een belangrijke coördinerende functie. Opvallend is wel dat in landen met een kaderstrategie op lange termijn, meer dan in landen met een andere categorie van strategie, een specifieke instantie en/of de regeringsleider (mede)verantwoordelijk zijn voor die coördinatie.

1.5. Doelstellingen van duurzame ontwikkeling (DDO's) in de VN

De Wereldtop over duurzame ontwikkeling in Johannesburg in 2002 heeft het begrip duurzame ontwikkeling sterk gepreciseerd door voor de hele planeet de drie overkoepelende doelstellingen (zie tabel 2 in 1.1.2.a) aan te nemen. Die drie doelstellingen werden in detail bepaald in de eerste drie hoofdstukken van het Implementatieplan van Johannesburg (Rio+10). Maar ze moesten nog vertaald worden in een coherent geheel van cijferdoelen met bijbehorende termijnen, die even precies zijn als die van de *millenniumontwikkelingsdoelstellingen* (MOD's).

Hoofdstuk 1.5 toont hoe die inspanningen om *Doelstellingen van duurzame ontwikkeling* (DDO's) aan te nemen, werden voortgezet in de voorbereidende debatten van Rio+20, zowel vanuit het maatschappelijk middenveld (1.5.1) als van intergouvernementele kant (1.5.2). Het gaat in het bijzonder in op de evolutie van de Europese standpunten in die onderhandelingen (1.5.3). Het vat ook de resultaten van die onderhandelingen samen (1.5.4) en toont met een vergelijkende tabel hoezeer begin 2013 nog onbepaald is welke DDO's in de toekomst aangenomen zullen worden om duurzame ontwikkeling op alle beleidsniveaus operationeler te definiëren.

1.5.1. Bijdragen van het georganiseerde maatschappelijk middenveld op wereldniveau

De grote maatschappelijke groepen hebben in verschillende mate deelgenomen aan de voorbereidende werkzaamheden van Rio+20 over de doelstellingen van duurzame ontwikkeling (DDO's). Van hun vele bijdragen onderzoekt paragraaf 1.5.1 er twee. Een van de belangrijkste is die van de 64e ngo-conferentie geassocieerd met het *Department of Public Information* (DPI) van de Verenigde Naties. Die conferentie ter voorbereiding van Rio+20, die plaatsvond in Bonn in september 2011, ging over de bepaling van de voorwaarden voor een duurzame samenleving. Die conferentie resulteerde in de *Verklaring van Bonn* die werd gesteund door 1 400 organisaties van het maatschappelijk middenveld en die door de Duitse regering werd ingebracht als officieel document van de 66e Algemene Vergadering van de VN (UN, 2012c). Naast initiatieven als dat van Bonn die alle problematieken van duurzame ontwikkeling bestrijken, zijn er andere die slechts een deel betreffen. Dat is het geval voor het initiatief *Millennium Consumption Goals* (MCGs) en voor een brede coalitie van belanghebbenden (the MCG Network – MCGN) die ervoor pleitten specifieke doelstellingen voor de consumptie tegen 2012-2020 goed te keuren.

a. De *Verklaring van Bonn* onderstreept het onvermogen van de Staten om te reageren op de hoogdringendheid van de alarmkreet van de internationale gemeenschap in de preambule van Agenda 21 van juni 1992: "*De mensheid is aangekomen op een beslissend moment in haar geschiedenis. Wij worden geconfronteerd met voortdurende ongelijkheid tussen en binnen naties, toenemende armoede, honger, ziekte en analfabetisme, en de voortschrijdende aantasting van de ecosystemen waarvan wij voor ons welzijn afhankelijk zijn*" (VN, 1992b).

Die verklaring stelt vast dat de kracht van duurzame ontwikkeling schuilt in haar transversaal karakter dat toelaat problemen te koppelen aan oplossingen uit een groot aantal domeinen, terwijl die problemen meestal verkokerd zijn en al te vaak vanuit een *silodenken* afzonderlijk worden behandeld.

Voor een beter begrip van het gezamenlijke belang van de DDO's die reeds in diverse domeinen werden goedgekeurd, benadrukt de verklaring de synergieën en de interacties tussen die domeinen: *"We zijn er ook over bezorgd dat het heersende economische ontwikkelingsmodel, dat steunt op beleid van privatisering, export-geleide ontwikkeling, structurele aanpassing, deregulering en substitutie van natuur door technologie en dat gestuurd wordt door het doel van bbp-groei; lijdt aan een reeks markt- en institutionele tekortkomingen die maken dat het model ondoeltreffend, niet duurzaam en onrechtvaardig is en die het ongeschikt maken om de doelstellingen van duurzame ontwikkeling te bereiken. We erkennen de noodzaak om de vooruitgang naar duurzame ontwikkeling op een nieuwe manier te meten met gender-specifieke en andere indicatoren, onder meer maar niet beperkt tot maatschappelijke betrokkenheid, en die indicatoren te integreren met de indicatoren van duurzame ontwikkeling, eerder dan enkel te vertrouwen op het bbp van een land"* (UN, 2012c)⁴¹.

Het is dus om andere doeleinden voor ontwikkeling dan enkel bbp-groei vast te leggen dat die Verklaring van Bonn de reeks DDO's over de volgende zeventien thema's voorstelt⁴²:

1. *"Duurzame consumptie en productie*
2. *Duurzame bestaansmiddelen, jeugd en onderwijs*
3. *Duurzaamheid en Klimaat*
4. *Schone energie*
5. *Biodiversiteit*
6. *Water*
7. *Gezonde zeeën en oceanen (blauwe economie)*
8. *Gezonde bossen*
9. *Duurzame landbouw*
10. *Groene steden*
11. *Subsidies en investeringen*
12. *Nieuwe vooruitgangsindicatoren*
13. *Toegang tot informatie*
14. *Participatie van het publiek*
15. *Toegang tot rechtsmiddelen en herstelmaatregelen*
16. *Milieurechtvaardigheid voor arme en gemarginaliseerde personen*
17. *Basisgezondheid"*.

Het belang van die lijst uit 2011 bestaat erin dat zij reeds ruim tien thema's bevat die later zullen worden opgenomen in *De toekomst die we willen* (het *Framework for Action*) dat Rio+20 goedkeurde (zie bijlage 3). Haar belangrijkste nadeel is eigen aan de meeste werkzaamheden die in de ontwikkelde landen over duurzame ontwikkeling worden verricht: het belang van de sociaal-economische componenten van die ontwikkelingswijze duidelijk onderschatten en de blik richten op het milieu, wat niet overeenstemt met de definitie door de internationale gemeenschap. Vergeleken met de themalist van Rio+20 (zie bijlage 3), bevat deze lijst inderdaad niets over werkgelegenheid, noch over sociale

⁴¹ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 20.

⁴² Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 21.

bescherming, gendergelijkheid, en economische sectoren zoals mijnen, vervoer, chemische stoffen en chemisch afval, toerisme... – allemaal domeinen waarin de sociale verbeteringen gepaard moeten gaan met milieuverbeteringen om die laatste mogelijk te maken.

De *Verklaring van Bonn* heeft desondanks de verdienste dat zij bovenaan haar lijst duurzame consumptie en productie heeft geplaatst. Dat zijn sturende krachten van ontwikkeling en als zodanig vormen ze een centraler begrip dan het thema van de *groene economie* om de verandering van niet-duurzame consumptie- en productiepatronen te waarborgen. Sommige ngo's hebben trouwens bijzondere aandacht aan dat thema besteed. Het is onder andere Oxfam dat er, samen met andere krachten van het maatschappelijk middenveld, op aandringt duurzame-consumptiedoelstellingen goed te keuren omdat de niet-duurzame consumptie- en productiepatronen aan de basis liggen van talrijke sociale en milieukosten (Rigot, 2012).

b. Het tweede voorbeeld is het initiatief *Millennium Consumption Goals* (MCGs) dat er met een brede coalitie van belanghebbenden (the MCG Network – MCGN) voor pleitte specifieke doelstellingen voor de consumptie tegen 2012-2020 goed te keuren. Hun bedoeling was rijke consumenten, actoren van *overconsumptie*, ertoe aan te zetten duurzaam te consumeren. Ze situeerden zichzelf als complementair met de millenniumontwikkelingsdoelstellingen (MOD's); vandaar de naam *millennium-consumptiedoelstellingen* (MCD's). Ze wensten dat die doelstellingen op actie en op verscheidene niveaus zouden gericht zijn en dat ze pluralistisch en transnationaal zouden zijn (MCGI, 2012). Het proces waarin dat initiatief zich wenste in te schakelen, is niet erg duidelijk, maar de voorgestelde lijst van doelstellingen, die hierna is opgenomen, is wel interessant.

"De MCD's zouden moeten beginnen met de onderconsumptie van de armen aan te pakken:

1. tegemoetkomen aan de menselijke basisbehoeften (voeding, water, energie, huisvesting, gezondheid, opvoeding enz.).

De MCD's zouden eveneens de niet-duurzame consumptie van de rijken moeten aanpakken. De volgende goed doordachte en aan hulpbronnen gekoppelde MCD's zouden gericht moeten worden op:

2. vermindering van de broeikasgasemissies,
3. energieverbruik (behoud, fossiele brandstoffen, hernieuwbare energie, vervoer, gebouwen, verstedelijking enz.),
4. watergebruik (behoud, kwaliteit, hergebruik enz.),
5. land- en biomassagebruik (stedelijke habitats, platteland, gebouwen, bossen, beschermde gebieden, agro-ecologisch evenwicht, biodiversiteit enz.),
6. erts, metalen en industriële mineralen,
7. bouwmaterialen en mineralen,
8. vervuiling en afval (lozingen in de lucht en het water, vast afval, giftig en chemisch afval enz.).

De MCD's zouden tot doel kunnen hebben het menselijk en ecologisch welzijn te verbeteren door minder materiaalintensieve levensstijlen en verbeterde levensomstandigheden tot stand te brengen, met inbegrip van minder werkuren en betere arbeidsomstandigheden. Tot de prioritaire domeinen zouden kunnen behoren:

9. voeding en landbouw,
10. gezondheid en obesitas (voedingspatroon, roken, lichaamsbeweging enz.),
11. vervoer, huisvesting en habitats,
12. recreatie en vrije tijd.

Andere MCD's zouden gericht kunnen zijn op:

13. *het economisch en financieel stelsel (progressieve belasting, bankenhervorming, maatregelen inzake welzijn enz.)*
14. *militaire uitgaven.*"⁴³

Die lijst toont dat elk thema in subthema's kan worden onderverdeeld. Die MCD's behandelen immers veertien thema's als verschillende aspecten (of *subthema's*) van het begrip consumptie. Het eerste thema is dat van de *onderconsumptie*, dat is onvoldoende tegemoetkomen aan de menselijke basisbehoeften. Dat sociale en economische aspect van de onhoudbaarheid komt in de debatten over de duurzaamheid van de consumptie minder vaak aan bod dan het probleem van de *overconsumptie*. Niettemin gaat het om twee cruciale aspecten van het economische begrip consumptie. Vervolgens presenteert het MCGN zeven klassiekere aspecten van de consumptie in verband met het *gebruik van hulpbronnen*. Het MCGN onderstreept ook het belang van noodzakelijke veranderingen in domeinen ter verbetering van de levensomstandigheden in de ruimste zin, gegroepeerd in zes *clusters*. Het gaat om vier sectoren voor productie van goederen en diensten die vaak aan bod komen in studies over duurzame ontwikkeling; en over twee activiteitendomeinen (financieel en militair) die minder gebruikelijk zijn in debatten over maatschappelijke keuzes, maar waar veranderingen in de richting van een groter respect voor gedragscodes tijdens de voorbije jaren hun nut voor het beheer van de activiteiten hebben getoond (MCGI, 2012).

1.5.2. Belangrijkste intergouvernementele voorstellen

De drie doelstellingen van de Rio+20-conferentie waren de verbintenis van de internationale gemeenschap ten gunste van duurzame ontwikkeling hernieuwen, de toepassing ervan evalueren en nieuwe vraagstukken identificeren⁴⁴. Maar in 2011, dus vrij laat in het proces ter voorbereiding van Rio+20, stelden de regeringen van Colombia en Guatemala een preciezer doel voor: een officieel DDO's aannemen, als antwoord op de *behoefte* van de internationale gemeenschap om aan het mandaat van Rio+20 een substantiële inhoud te geven (Governments of Colombia and Guatemala, 2011). Dat voorstel heeft niemand onverschillig gelaten. Het is dus sterk geëvolueerd in de vaak zeer geanimeerde debatten die erop volgden. Het is veranderd door interactie met de andere standpunten van de partijen (inclusief de Europese Unie – zie 1.5.3) en met de werkzaamheden van de groep die door de VN-secretaris-generaal gelast is met de opstelling van een rapport om het Brundtland-rapport (van 4 augustus 1987) te actualiseren. Paragraaf 1.5.2 vat die twee benaderingen samen en ook die uit het eerste ontwerp (*Zero draft* geheten) dat werd opgesteld door het VN-secretariaat dat de standpunten van alle belanghebbenden in de onderhandelingen verzamelde.

a. Het **gezamenlijke voorstel van Colombia en Guatemala** stelde de DDO's voor als *de derde logische stap* in de periode 1992-2012, na de twee grote stappen van Rio en Rio+10:

- Rio 1992: goedkeuring van de basisbeginselen van duurzame ontwikkeling en van een mondiale routekaart, *Agenda 21* geheten;

⁴³ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 22.

⁴⁴ De drie doelstellingen van de conferentie zijn minder bekend dan haar twee thema's: *een groene economie in de context van duurzame ontwikkeling en uitroeiing van de armoede en het institutioneel kader voor duurzame ontwikkeling*.

- Johannesburg 2002: goedkeuring van een preciezer implementatieplan voor duurzame ontwikkeling om die routekaart te concretiseren;
- Rio 2012: identificatie van preciezere doelstellingen, DDO's geheten, om de tekortkomingen in de uitvoering van duurzame ontwikkeling beter te kunnen meten en verhelpen.

Die DDO's werden vanaf hun eerste politieke formulering in dat voorstel van Colombia en Guatemala beschouwd als *volledig complementair* aan de millenniumontwikkelingsdoelstellingen (MOD's) en *universeel toepasbaar*, terwijl de MOD's vooral van toepassing zijn op de ontwikkelingslanden. Naar het voorbeeld van de acht MOD's, werden er acht thema's beschouwd voor die DDO's⁴⁵:

1. *“Armoedebestrijding*
2. *Wijziging van de consumptiepatronen*
3. *Ontwikkeling van duurzame menselijke nederzettingen*
4. *Biodiversiteit en bossen*
5. *Oceanen*
6. *Watervoorraden*
7. *Voedselzekerheid*
8. *Energie, inclusief hernieuwbare energie”*.

Het rapport van het *Panel op hoog niveau over wereldwijde duurzaamheid* met als titel: *Resilient People, Resilient Planet: A future worth choosing. The report of the United Nations Secretary-General's High-level Panel on Global Sustainability* bevat de volgende aanbeveling (nr. 48) over de DDO's: *"De regeringen zouden moeten overeenkomen een set van belangrijke universele doelstellingen van duurzame ontwikkeling op te stellen die zowel betrekking hebben op de drie dimensies van duurzame ontwikkeling als op hun onderlinge verbanden. Zulke doelstellingen zouden tot individuele en collectieve actie moeten aanzetten, en zouden de millenniumontwikkelingsdoelstellingen moeten aanvullen en tegelijk ruimte laten voor een na 2015 toe te passen kader. De Secretaris-generaal zou een mechanisme van experts moeten oprichten om die doelstellingen uit te werken en te verfijnen voor ze door de VN-lidstaten worden goedgekeurd"* (UN, 2012d)⁴⁶.

b. Dat **rapport van het Panel op hoog niveau** werd door de medevoorzitters⁴⁷ van het panel op 30 januari 2012 naar de Secretaris-generaal gestuurd. Volgens dat rapport (UN, 2012d) zouden de DDO's onder andere⁴⁸:

- *“universeel van aard moeten zijn en betrekking hebben op uitdagingen voor alle landen – en niet enkel voor de ontwikkelingslanden;*
- *de weerspiegeling moeten zijn van een wereldwijde strategie voor duurzame ontwikkeling waarover een ruime overeenstemming bestaat;*

⁴⁵ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 23.

⁴⁶ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 24.

⁴⁷ De Finse presidente Tarja Halonen en de Zuid-Afrikaanse president Jacob Zuma.

⁴⁸ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 25.

– *een reeks belangrijke domeinen moeten omvatten die in de MOD's niet ten volle aan bod komen, zoals:*

1. *voedselzekerheid,*
2. *water,*
3. *energie,*
4. *groene jobs,*
5. *waardig werk en sociale insluiting,*
6. *duurzame consumptie en productie,*
7. *duurzame steden,*
8. *klimaatverandering,*
9. *biodiversiteit en oceanen,*
10. *risico op rampen verminderen en veerkracht om op rampen te reageren”.*

c. Ondertussen hadden de regeringen, de VN-instellingen en het maatschappelijk middenveld van de hele wereld honderden bijdragen geleverd om de *Zero draft* (de naam die werd gegeven aan de oorspronkelijke tekst van het slotdocument van Rio+20; UN, 2012b) op te stellen. Het is op deze universele basis en omdat de *Zero draft* (die midden januari 2012 door het VN-secretariaat werd gepubliceerd) zoveel bijdragen bevatte, dat paragraaf 107 ervan voorstelde om op Rio+20 de volgende negen toepassingsdomeinen voor de DDO's vast te leggen⁴⁹:

1. *“duurzame consumptie- en productiepatronen,*
2. *oceanen,*
3. *voedselzekerheid en duurzame landbouw,*
4. *duurzame energie voor iedereen,*
5. *toegang tot water en efficiënt gebruik ervan,*
6. *duurzame steden,*
7. *groene jobs,*
8. *waardig werk en sociale insluiting,*
9. *risico op rampen verminderen en veerkracht om op rampen te reageren”.*

d. Aan de vooravond van de conferentie van Rio+20 in juni 2012 heeft de regering van Colombia een **nieuw voorstel** ingediend dat werd geformuleerd samen met de regeringen van Peru en de Verenigde Arabische Emiraten (Governments of Colombia, Peru, and United Arab Emirates, 2012). Rekening houdend met de debatten over de *Zero draft* bevatte dat voorstel een nieuwe indicatieve lijst van acht DDO's. De uitroeiing van de armoede was er niet meer expliciet in opgenomen, maar werd voorgesteld als transversale doelstelling waartoe alle DDO's van de lijst zouden moeten bijdragen. Volgens dezelfde logica werd bovenaan de indicatieve lijst ook gepreciseerd dat elke DDO zo zou worden geformuleerd dat ze specifieke eisen inhoudt voor een effectieve uitvoering (anders gezegd: middelen ter uitvoering).

⁴⁹ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 26.

De indicatieve lijst die door die drie G77-landen aan de vooravond van Rio+20 werd voorgesteld, is opgenomen in bijlage 4. In vergelijking met de lijst van de acht thema's van het oorspronkelijk door Colombia geformuleerde voorstel, is het thema van de armoede transversaal geworden en dat van de consumptiepatronen herleid tot het vraagstuk van de eco-efficiëntie, onder andere onder invloed van de Europese Commissie (zie 1.5.3).

In die indicatieve lijst werden de vijf milieuvraagstukken in brede zin (biodiversiteit, oceanen, watervoorraden, voedselzekerheid en energie) enigszins geherformuleerd in vergelijking met de acht oorspronkelijke thema's en zijn er twee vraagstukken verschenen: duurzame steden (in plaats van duurzame menselijke nederzettingen) en werkgelegenheid. Die laatste door drie G77-landen voorgestelde lijst had dus een duidelijker aanvullend karakter ten opzichte van de lijst van de MOD's, maar ging wel voorbij aan de problematiek van consumptie- en productiepatronen.

1.5.3. Europese bijdragen

De reacties van de lidstaten van de Europese Unie en van de Commissie op de geleidelijke invoering van de DDO's in de voorbereidende onderhandelingen voor Rio+20 hebben geleid tot ernstige interne spanningen in de Unie. De DDO's kwamen zeer laat in het voorbereidingsproces voor Rio+20 (zie 1.5.2) en sommigen zagen er aanvankelijk slechts een manoeuvre van de ontwikkelingslanden in om op termijn meer financiële hulp te vragen. De DDO-voostellen werden dus door de lidstaten verschillend ontvangen:

- enerzijds beschouwden de lidstaten die het gevoeligst waren voor de bevordering van de groene economie, de DDO's als een hinderpaal voor de goedkeuring van de doelstellingen voor groene economie van het Directoraat-Generaal Milieu van de Europese Commissie, die nog later dan de DDO's in het debat geïntroduceerd werden;
- anderzijds waren er lidstaten, waaronder België, die het DDO-begrip en de rol die Rio+20 kon spelen in de goedkeuring ervan vanaf het begin ondersteunden; zij zagen er een belangrijke hefboom in om in de toekomst meer integratie en coherentie in de ontwikkeling van de planeet te bevorderen.

Paragraaf 1.5.3 beschrijft die gespannen context en de conclusies van de Europese Raad en van de Raad Milieu van 2 en 9 maart 2012. Er wordt stilgestaan bij het Europese standpunt over criteria om de DDO's te karakteriseren omdat dat een voorafbeelding is van de criteria die op Rio+20 zullen aangenomen worden (zie 1.5.4). Tot slot volgen enkele beschouwingen over de DDO-thema's die de EU wenste zonder erop aan te dringen, gezien de hiervoor aangehaalde verdeeldheid.

a. De kenmerken van de DDO's in de Europese standpunten voor Rio+20

Na maanden van interne spanningen over het in te nemen standpunt over de DDO's in het voorbereidingsproces voor Rio+20, heeft de EU een eerste stap gezet tijdens de Europese Raad van 1 en 2 maart 2012. In paragraaf 28 van de conclusies legt de Raad de grondslagen voor een Europees standpunt over enerzijds op Rio+20 vast te leggen "*duidelijke operationele doelen*" en anderzijds over

"coherente post-2015-doelen voor duurzame ontwikkeling" waarvoor de werkzaamheden op Rio+20 zouden moeten vooruitgaan (Europese Raad, 2012).

Die conclusies van de Raad konden de spanningen over de DDO's binnen de Unie niet afzwakken. Een groep landen onder leiding van de Commissie interpreteerde die beslissingen van 1 en 2 maart eerst als een verbod om woorden als *doelstellingen van duurzame ontwikkeling* te gebruiken en als een verplichting om in de voorbereidende werkzaamheden voor Rio+20 enkel over *doelen* te spreken. Er moest zelfs aangedrongen worden om het begrip DDO's op te nemen in de conclusies van de Milieuraad van 9 maart 2012 (Raad van de Europese Unie, 2012a). Die kondigden aan – drie maanden voor Rio+20, terwijl de discussie ongeveer een jaar vroeger was gestart – dat de EU bereid was om de discussies over de DDO's aan te gaan. In de conclusies van de Raad Milieu van 9 maart 2012, ondersteunt de EU de DDO's door te erkennen dat ze "*kunnen bijdragen tot meer gerichte en samenhangende maatregelen met het oog op duurzame ontwikkeling*" (Raad van de Europese Unie, 2012a). In principe verwelkomt de EU ze als gelijkwaardig met de twee hoofdthema's van de conferentie, als ontwikkelingsdoelstellingen die het internationale niveau⁵⁰ zal moeten vastleggen en die de vier volgende kenmerken bezitten.

i. De DDO's moeten de twee hoofdthema's van de Rio+20-conferentie ondersteunen

De Rio+20-conferentie was gericht op twee door het begrip duurzame ontwikkeling met elkaar verbonden thema's, namelijk *groene economie in de context van duurzame ontwikkeling en uitroeiing van de armoede* enerzijds, en *het institutionele kader voor duurzame ontwikkeling* anderzijds. De erkenning van de band tussen de DDO's en die twee thema's had aan de EU een rol van promotor van het DDO-concept kunnen geven opdat het een belangrijk resultaat van Rio+20 zou zijn om de integratie en de coherentie van de ontwikkeling van de planeet te vergroten (in de werkelijkheid was dat niet het geval omdat tijdens de onderhandelingen bepaalde Europese actoren het DDO-thema bleven behandelen als een hindernis voor de *groene* prioriteiten van de Rio+20-onderhandelingen, namelijk de groene economie en de bevordering van het United Nations Environment Programme (UNEP) tot Wereldmilieuorganisatie).

ii. De DDO's moeten universeel zijn, beperkt in aantal en vergezeld gaan van mogelijke concrete streefcijfers en indicatoren en gemakkelijk communiceerbaar zijn

De EU is van mening dat die doelstellingen "*universeel moeten zijn, ermee rekening houdend dat bij het streven die doelstellingen te bereiken verschillende benaderingswijzen in de verschillende landen moeten worden toegepast*". Dat betekent dat, voor de Europese Unie, het beginsel van "*gemeenschappelijke, maar gedifferentieerde verantwoordelijkheden*" erop van toepassing is, met als gevolg dat de DDO's zowel door de ontwikkelingslanden als door de ontwikkelde landen aangenomen zullen worden, maar dat ze kunnen verschillen naargelang van die gedifferentieerde verantwoordelijkheden. De volgende precisering is bijzonder belangrijk omdat ze vooropstelt dat die doelstellingen "*in aantal beperkt moeten zijn, vergezeld moeten gaan van mogelijke concrete streefcijfers en indicatoren en gemakkelijk communiceerbaar*

⁵⁰ Het begrip "*op internationaal niveau vastgelegde ontwikkelingsdoelstellingen*" verwijst naar het feit dat de internationale gemeenschap decennialang verbintenissen is aangegaan om de vooruitgang te versnellen in de verbetering van de levensomstandigheden van mensen die in armoede leven; daartoe behoren ook de millenniumontwikkelingsdoelstellingen tegen 2015.

moeten zijn". Ze legt dus de basis voor een systeem van indicatoren van duurzame ontwikkeling die vergezeld gaan van meetbare doelen, zoals het systeem dat voor de MOD's werd aangenomen.

iii. De DDO's moeten op adequate wijze de drie componenten van duurzame ontwikkeling weerspiegelen

In §25 van de Raad Milieu van 9 maart 2012 vermeldt de EU ook dat die doelstellingen "*op een evenwichtige, synergetische manier de drie dimensies van duurzame ontwikkeling moeten bestrijken*". Dat evenwicht kan bereikt worden tussen drie subthema's van eenzelfde thematische DDO, zoals getoond wordt door de energiedoelstelling die op Rio+20 voorgesteld werd en die de toegang tot energie, energie-efficiëntie en hernieuwbare energie combineert. Maar het kan ook gaan om een evenwicht tussen sociale DDO's (zoals waardig werk, sociale bescherming...), milieu-DDO's (zoals over water, oceanen...) en economische DDO's (zoals duurzame consumptie, duurzame productie...). Dat suggereert de voorwaarde over de drie componenten (of dimensies) van duurzame ontwikkeling, uit §26, door te stellen dat de DDO's zich eveneens moeten inschrijven in "*een overkoepelend kader voor de periode na 2015 [...], dat de drie dimensies van duurzame ontwikkeling bestrijkt*".

iv. De DDO's moeten compatibel zijn met en een toegevoegde waarde hebben ten opzichte van de MOD's

De Conclusies van de Raad presenteerden Rio+20 reeds als het begin van een DDO-proces van dezelfde aard als het gekozen proces dat voorafging aan de uitwerking van de millennium-ontwikkelingsdoelstellingen (MOD's). Maar de MOD's behandelden de 'ontwikkeling' (van de planeet) enkel vanuit de beperkte invalshoek van de ontwikkeling van de minder rijke landen. Die MOD's waren wel nog altijd geldig; het terrein voor grote verbintenissen lag dus niet meer braak. Daarom onderstreepte de Europese Unie dat om de MOD's aan te vullen, de DDO's "*moeten worden gecoördineerd en moeten sporen met het proces van toetsing van de millenniumdoelstellingen, zonder dat dit afdoet aan de inspanningen voor het bereiken van de millenniumdoelstellingen in 2015*" door zorgvuldig rekening te houden met de reeds bestaande sets van doelstellingen, zonder die in gevaar te brengen of te verstoren. De Unie erkende niettemin dat de toegevoegde waarde van de DDO's ten opzichte van de MOD's, op basis van de beginselen van duurzame ontwikkeling, is dat de DDO's "*de belangrijkste uitdagingen op een holistische en coherente manier [...] [aanpakken] zodat er een optimale mix is van maatregelen om tot duurzame oplossingen te komen*". Maar het gebrek aan duidelijkheid over de betekenis van het begrip *ontwikkeling*⁵¹ maakte de discussie over nieuwe sociale DDO's (zoals werk en sociale bescherming) bijzonder moeilijk. De centrale vraag is dus niet zozeer die over de compatibiliteit tussen MOD's en DDO's, maar wel die over het conceptueel kader waarin die doelstellingen samengebracht en geïntegreerd zullen worden (niet alleen gecompileerd) als mondiale doelstellingen voor na 2015.

b. De prioritaire thema's van de DDO's in de Europese standpunten voor Rio+20

De conclusies van de Raad Milieu van 9 maart 2012 anticipeerden erop dat Rio+20 mogelijke thematische clusters of prioritaire thema's zou bepalen waarin DDO's zouden kunnen worden

⁵¹ Zoals de tweede alinea van deel 1 eraan herinnert, kan de ontwikkeling van een samenleving gedefinieerd worden zonder normatieve inhoud, als "*de verandering van haar levensomstandigheden, in wisselwerking met haar mogelijkheden om beslissingen te nemen en acties te ondernemen, onder meer op politiek vlak*".

aangenomen. §17 van die conclusies bevat dus volgens de Europese Unie prioritaire thema's voor een routekaart voor een groene economie, die ook als kandidaten voor DDO's zouden kunnen worden beschouwd. Maar de lijst van thema's van §18 verschilt daar nog van, aangezien de Europese Commissie die paragrafen heeft voorgesteld als opening voor eventuele voorstellen van andere partijen dan de Unie. Zelfs wanneer die twee paragrafen samen worden genomen, blijven ze bijzonder zwak wat betreft de sociale component van duurzame ontwikkeling en blijven ze de voorkeur van de Commissie weerspiegelen om enkel DDO's over de milieucomponent voor te stellen, zonder enige aandacht voor de transversale sociale vraagstukken.

1.5.4. Resultaten van Rio+20

De tijdens Rio+20 aangenomen tekst heeft het duidelijkst de doelstelling bereikt om de internationale verbintenis over duurzame ontwikkeling te hernieuwen met de beslissingen over de doelstellingen van duurzame ontwikkeling (DDO's) (UN, 2012a). Na te hebben herinnerd aan het nut van de MOD's en na de krachtige bevestiging van de verbintenis om die zonder koerswijziging te verwezenlijken, heeft die tekst immers erkend dat doelstellingen nuttig zouden zijn om richting te geven aan een coherente actie voor duurzame ontwikkeling. Wat de door die DDO's te vervullen voorwaarden betreft, valt het niet te ontkennen dat de in de Europese conclusies gevraagde kenmerken (*i* tot en met *iv* in 1.5.3.a) in ruime mate overeenstemmen met die gevraagd in de goedgekeurde Rio-tekst. En wat de domeinen van die DDO's betreft, heeft Rio+20 het proces gelanceerd dat in de VN zal beheerd worden in een open werkgroep, maar zonder enig ander spoor uit te zetten dan dat van de thema's in het slotdocument.

a. De kenmerken van de DDO's in het slotdocument van Rio+20

Rio+20 besliste een proces te starten om een set DDO's uit te werken die "nuttig zouden zijn voor een gerichte en coherente actie voor duurzame ontwikkeling" (§246) en met de volgende kenmerken (§247 en volgende).

i. DDO's conform de waarden van duurzame ontwikkeling

- De beginselen van Rio ten volle respecteren, rekening houdend met het verschil in context, hulpbronnen en prioriteiten van elk land en steunend op vroegere verbintenissen zoals *Agenda 21* en het *Implementatieplan van de wereldtop over duurzame ontwikkeling*, zonder de *millenniumontwikkelingsdoelstellingen* te vergeten.
- Conform het internationaal recht zijn en bijdragen aan de volledige uitvoering van de teksten van de grote economische, sociale en milieutopconferenties, met inbegrip van de prioritaire domeinen van het slotdocument van Rio+20 om duurzame ontwikkeling te realiseren.

ii. Tegelijk universele en concrete DDO's

- Actiegericht zijn, beknopt en gemakkelijk te communiceren, beperkt in aantal en ambitieus, mondiaal van aard en universeel toepasbaar in alle landen maar rekening houdend met verschillende nationale realiteiten, capaciteiten en ontwikkelingsniveaus en met eerbiediging van nationaal beleid en nationale prioriteiten.

- De vooruitgang in de realisatie van de doelstellingen moet geëvalueerd worden en dat moet samengaan met cijferdoelen en indicatoren, waarbij rekening gehouden wordt met verschillende nationale omstandigheden, capaciteiten en ontwikkelingsniveaus.

iii. DDO's die rekening houden met de drie componenten en de verbanden ertussen

- Op een evenwichtige wijze rekening houden met de drie componenten van duurzame ontwikkeling en met hun onderlinge verbanden.
- Vastgesteld zijn met de hulp en de bijdragen van het gehele VN-systeem en met de oprichting van een team voor technische ondersteuning van de instellingen en van expertpanels zodat waar nodig een beroep wordt gedaan op het advies van alle deskundigen in het domein.

iv. DDO's die compatibel zijn met en waarde toevoegen aan de MOD's

- Conform zijn en geïntegreerd in het VN-ontwikkelingsprogramma voor na 2015 om bij te dragen aan duurzame ontwikkeling.
- De uitvoering en de integratie van die activiteiten binnen het gehele VN-systeem vergemakkelijken.

Die DDO's zullen dus vergelijkbare communicatiekwaliteiten moeten hebben als de MOD's, beperkt in aantal moeten zijn, beknopt en gericht op actie. De G77 heeft er lang op aangedrongen dat proces vooral te laten sturen door het beginsel van gemeenschappelijke, maar gedifferentieerde verantwoordelijkheden. De ontwikkelde landen hebben echter front gevormd om het gelijke belang van alle beginselen van duurzame ontwikkeling te verdedigen en het slotakkoord weerspiegelt dat evenwicht. Om aan te zetten tot vooruitgang in de uitvoering hebben overheden een leidende rol, maar ook de actieve participatie van alle belanghebbenden is nodig. Die vooruitgang moet gemeten kunnen worden met cijferdoelen en indicatoren.

De G77 heeft meer succes gehad met de eis het DDO-proces te organiseren als een grote intergouvernementele onderhandeling binnen de Algemene Vergadering van de VN, met frequente rapporten die ter goedkeuring worden voorgelegd aan de regeringen. De ontwikkelde landen hebben zich daar lang tegen verzet omdat ze vreesden vast te lopen in een bureaucratische impasse en hebben er meer dan eens aan herinnerd dat de MOD's kwaliteiten inzake communicatie en uitvoering bezitten, juist omdat ze werden aangenomen zonder door politieke onderhandelingen te moeten worden bepaald.

Het slotcompromis laat echter nog een overwegende plaats aan het intergouvernementele proces via de oprichting van een werkgroep van dertig representatieve leden uit de regionale groepen van de VN, vanaf de opening van de 67e zitting van de Algemene Vergadering. Die groep zal zijn werkmethode nog moeten definiëren hoewel reeds vaststaat dat hij een beroep zal doen op diverse bijdragen en inzichten van de belanghebbenden en van het maatschappelijk middenveld, de wetenschappelijke wereld en het VN-systeem. De overeenkomst bepaalt dat de VN-secretaris-generaal zorgt voor alle technische ondersteuning die voor die werkzaamheden vereist is, inclusief bijdragen van VN-instellingen en van expertpanels – een punt dat België tijdens de onderhandelingen sterk gesteund heeft.

b. Prioritaire thema's van de DDO's in het slotdocument van Rio+20

Wat betreft de domeinen waarvoor DDO's gedefinieerd zullen worden, werden de door de enen voorgestelde thema's door de anderen verworpen (bv. energie werd afgewezen door de ontwikkelingslanden en consumptie- en productiepatronen door de Verenigde Staten). Daarom heeft Rio+20 ervoor gekozen geen akkoord af te sluiten over een minimumlijst. De overeenkomst opent een veel breder veld aangezien ze bepaalt dat de DDO's de prioritaire domeinen voor de realisatie van een duurzame ontwikkeling zullen bestrijken, met de tekst van Rio+20 als leidraad. Anders gezegd, de lijst van mogelijke thema's waarop de DDO's betrekking zullen hebben, omvat niet enkel de twee grote thema's van het oorspronkelijke Rio+20-mandaat (*groene economie in de context van duurzame ontwikkeling en uitroeiing van de armoede*, en *het institutionele kader voor duurzame ontwikkeling*), maar ook alle thema's van het actie kader van Rio+20 en die staan onder zeer diverse titels, die niet uitsluitend milieuthema's omvatten. Die titels van de inhoudstafel van de tekst die Rio+20 goedkeurde, zijn opgenomen in bijlage 3.

Wat de inhoud van de DDO's betreft, is de situatie dus bijzonder open. Dat blijkt uit de tabel van bijlage 5 die de belangrijkste themalijsten die in hoofdstuk 1.5 werden onderzocht, weergeeft. De linkerkant van de tabel bevat de thema's van *Agenda 21* (Rio), van de *Wereldtop over duurzame ontwikkeling* in Johannesburg (Rio+10) en van het *Actiekader* uit het goedgekeurde Rio+20-document. Die drie kolommen tonen een continuïteit en een diversiteit in de thema's waarop de verbintenissen inzake duurzame ontwikkeling betrekking hebben. De diverse thema's van Rio+20 zijn vrijwel allemaal terug te vinden in de eerste twee kolommen en vice versa. De kennis over die domeinen die tijdens de werkzaamheden ter voorbereiding van die conferenties werd vergaard, zal ertoe bijdragen doelstellingen daarover te definiëren. Voor sommige van die thema's werden overigens reeds doelstellingen vastgelegd in het kader van specifieke multilaterale processen.

De vijf kolommen aan de rechterkant van de tabel bevatten themalijsten die door diverse actoren werden voorgesteld ter voorbereiding van Rio+20. Dat ze geconcentreerd zijn op dezelfde rijen van de tabel wijst erop dat de aandacht van het voorbereidingsproces op een relatief klein aantal vraagstukken gericht was, ook al was er op Rio+20 geen onderhandelde consensus over een beperkt aantal thema's. Tot die vraagstukken behoren duurzame consumptie- en productiepatronen, waardig werk en de thema's die specifiek werden opgenomen voor de groene economie (energie, biologische diversiteit, oceanen, water...).

De lijst van de *Zero draft* van Rio+20 vormt in dat opzicht een bijzonder interessante referentie. Zij steunt op een soort van grootschalige peiling die werd uitgevoerd via de bijdragen die eind 2011 naar het VN-secretariaat werden gestuurd. Die lijst is vrij evenwichtig op het vlak van de drie componenten van duurzame ontwikkeling. De uitdaging zal er nu, onder andere voor de Europese Unie maar ook voor de hele VN, in bestaan een voldoende uitgebalanceerde expertise te vinden om die drie componenten goed te verdedigen.

1.5.5. Besluit en weg vooruit

Voor DDO's, net zoals voor andere onderwerpen van duurzame ontwikkeling, is de weg tussen idee en realisatie altijd bijzonder lang. Hoofdstuk 1.5 presenteerde een reeks inspanningen op de weg van Rio+20 (2012) om een beperkte en evenwichtige set DDO's te definiëren, zowel door het Europees maatschappelijk middenveld (1.5.1) als door de G77 (1.5.2), de Europese Unie (1.5.3) en de internationale gemeenschap (1.5.4). De definitie van de begrippen en bepalingen die een multilaterale overeenkomst over de DDO's mogelijk zullen maken, en ook de keuze van prioritaire thema's, botsten reeds op de moeilijkheid om de sociale, milieu- en economische onderwerpen op elk beleidsniveau passend te behandelen. Hoewel Rio 1992 in theorie de integratie van milieu en sociaaleconomische ontwikkeling heeft bezegeld, is de kennis over die onderwerpen bijna even verkokerd gebleven als de instellingen waarvoor die kennis de gegevens levert.

Een dergelijke verkokering bestaat bijvoorbeeld in de Europese Commissie. Zij behandelt het internationale milieu (met inbegrip van milieu-DDO's) sterk gescheiden van de groei en de ontwikkelingssamenwerking (met inbegrip van de vervanging van de MOD's door wereldwijde doelstellingen voor na 2015). De vraag naar de band tussen DDO's en MOD's blijft dus zeer gevoelig. De Europese Unie had over de wetenschappelijke, beleids- en diplomatieke middelen kunnen beschikken om dergelijke scheiding voor Rio+20 te overwinnen als ze had geïnvesteerd in de ontwikkeling van haar strategie inzake duurzame ontwikkeling die ze een decennium eerder aangenomen had (zie 1.3.1) om haar langetermijnvisie te verbreden en te concretiseren. Maar dergelijke middelen werden niet gemobiliseerd door de Europese Commissie, die zonder ophouden haar scepticisme tegenover een echte langetermijnbenadering heeft getoond en haar strategische ambities beperkt heeft tot de Europa 2020-strategie, die relatief weinig thema's bestrijkt en uitsluitend op Europese uitdagingen gericht is (zie 1.3.2).

Rio+20 kan dus gezien worden als een gemiste kans voor de Europeanen om het verband te tonen tussen hun strategie inzake duurzame ontwikkeling die openstaat voor de wereld en een langetermijnvisie die gebaseerd is op een set coherente DDO's. Gelukkig biedt de mededeling van 27 februari 2013 *Een waardig leven voor iedereen: Armoede uitroeien en de wereld een duurzame toekomst geven*, meer optimisme voor de toekomst (EC, 2013). Dat document is belangrijk omdat het als referentie zal dienen voor de volgende conclusies van de Europese Raad over het vervolg van Rio+20. Die conclusies zullen voor de EU-landen een leidraad in dat verdere proces zijn. De mededeling pleit voor een uniek strategisch kader voor de DDO's en de MOD's, met een gedeelde visie voor 2050 (*with a shared vision for 2050*), en ze doet eerste voorstellen om dat te realiseren. Het is onder druk van veertien lidstaten (waaronder België), dat de Commissie in deze mededeling uiteindelijk de vraagstukken van DDO's en MOD's samen behandeld heeft.

Wat het multilaterale niveau betreft, is er het intergouvernementele, transparante en participatieve mechanisme betreffende de DDO's – de oprichting ervan werd op Rio+20 beslist – dat zijn werkzaamheden gestart is in de open werkgroep. Die werkzaamheden worden onder andere gevoed door een rapport van de Secretaris-Generaal (UN, 2012e) dat vertrekt van een ambitieus standpunt over de bestaansredenen van de DDO's: "*duurzame ontwikkeling bevorderen door een verdere integratie van de drie componenten van duurzame ontwikkeling: economisch, sociaal en op milieuvlak*" en ook "*richting geven en*

bijdragen aan transformaties uit het slotdocument van Rio+20 om op rechten gebaseerde, rechtvaardige en inclusieve processen te steunen die de duurzaamheid op mondiaal, regionaal, nationaal en lokaal vlak verhogen" (§4)⁵². Na Rio+20 werd een vragenlijst over de prioritaire thema's voor de DDO's naar de regeringen gestuurd. De antwoorden erop voeden de hoop dat het mogelijk zal zijn de MOD's erin te integreren aangezien "de belangrijkste sociale vraagstukken die de MOD's beantwoorden, staan zeer hoog in de lijst [van prioriteiten], en dat wijst op de intentie de MOD's centraal op de agenda te houden. Tegelijk wijzen de prominente plaatsen van klimaatverandering, duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen en duurzame consumptie en productie, en ook van economische vraagstukken zoals werk en macro-economische stabiliteit, op het belang van een effectievere integratie van en evenwicht tussen de drie componenten van duurzame ontwikkeling in de toekomst"⁵³ (§17).

⁵² Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 27 en 28.

⁵³ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 29.

1.6. Besluit over de toepassingen van het begrip LTV

Deel 1 van deze Planning Paper geeft een overzicht van de verschillende aspecten van LTV's die een rol spelen in de transitie van een niet-duurzaam naar een duurzaam ontwikkelingspatroon. De bestanddelen van een langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling, zowel de begrippen als de concrete toepassingen, worden overlopen. Uiteraard is de goedkeuring van doelstellingen met bijbehorende termijnen een centraal vraagstuk dat zowel in het begin als op het einde van deel 1 behandeld wordt. Hoofdstuk 1.1 toonde hoe langetermijndoelstellingen uit een langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling reeds nuttig geweest zijn, zowel in het beleid als in de toekomstverkenning met de backcasting-methode. Hoofdstuk 1.5 belicht de inspanningen die sinds de voorbereiding van Rio+20 aan de gang zijn voor de goedkeuring van dergelijke doelstellingen door de internationale gemeenschap en waarmee de inspanningen voor een duurzame ontwikkeling coherenter zouden kunnen worden.

Duurzame ontwikkeling wordt inderdaad overal beschouwd als een zowel politieke als institutionele uitdaging. Die uitdaging moet zowel van de overheid als van de samenleving een antwoord krijgen. De LTV's verschijnen daarbij als platform waarrond langetermijndoelstellingen op coherente en interactieve wijze gedefinieerd kunnen worden. De verschillende beleidsniveaus hebben er naargelang van de institutionele context een verschillende plaats aan toegekend.

Nationale strategieën voor duurzame ontwikkeling zijn een formele institutionele innovatie op het gebied van governance voor duurzame ontwikkeling, waartoe landen zich in 1992 in Rio verbonden. De Verenigde Naties en de OESO zijn het erover eens dat die strategieën moeten steunen op een langetermijnvisie en dat ze zowel becijferde als niet-becijferde doelstellingen moeten bevatten. Er bestaat evenwel geen voorgedefinieerd schema voor dergelijke strategieën en de landen zijn vrij om ze te formuleren volgens hun eigen context en vereisten.

De Europese instanties zijn eerder geneigd de doelstellingen en langetermijnvisies inzake duurzame ontwikkeling te integreren in het beleid van de Europese Unie. Daarvan getuigen de vernieuwde EU-strategie inzake duurzame ontwikkeling (SDO) en ook een aantal sectorale langetermijnvisies die ontwikkeld werden in het kader van de kerninitiatieven van de Europa 2020-strategie. Die nieuwe Europese strategie, goedgekeurd in 2006, bepaalt vier hoofddoelstellingen, zeven algemene doelstellingen en ook nog operationele doelstellingen, cijferdoelen en acties. Het blijft echter moeilijk die SDO te situeren ten opzichte van de Europa 2020-strategie en de sectorale langetermijnvisies die de Europese Commissie voorstelde in het kader van de kerninitiatieven. Die moeilijkheid houdt verband met de afwezigheid van een beslissing over de vernieuwing van de strategie inzake duurzame ontwikkeling.

Op het niveau van de landen zelf is er een grote diversiteit aan situaties naargelang de institutionele context. Er zijn echter ook gemeenschappelijke punten zoals de inspanningen om de sociale, milieu- en economische component van duurzame ontwikkeling te integreren in een langetermijnvisie. In de meeste gevallen worden er doelstellingen op middellange of lange termijn vermeld en een aantal landen steunen hun langetermijnvisie ook op demografische vooruitzichten tot 2050. De kaderstrategieën op middellange en lange termijn omvatten tussentijdse doelstellingen. Voor bijna alle NSDO's heeft het departement milieu de belangrijke opdracht die te coördineren. De landen met een

kaderstrategie op langere termijn zijn wel geneigd de (mede)verantwoordelijkheid voor die coördinatie aan een specifieke instantie of de regeringsleider toe te vertrouwen.

De meest voorkomende kritiek op duurzame ontwikkeling is het verwijt van vaagheid en onvoldoende sturing om overheden concreet te helpen op de weg van een transitie die een dergelijke ontwikkeling realiseert. De hiervoor samengevatte vaststellingen bewijzen nochtans dat er op alle niveaus inspanningen werden geleverd door landen, gemeenschappen en gewesten, om hun eigen langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling te bepalen. Die inspanningen zijn essentieel om de geloofwaardigheid te garanderen van de verbintenis die alle landen van de wereld in Rio zijn aangegaan, en bevestigd hebben op Rio+5, Rio+10 en Rio+20. Voor de ontwikkelde landen stemt die verbintenis bovendien overeen met een gedifferentieerde verantwoordelijkheid, die de Europese Unie als belangrijk erkend heeft. Maar dit onderzoek toont ook duidelijk de kwetsbaarheid van die inspanningen die nog te veel los van elkaar staan, te sectoraal zijn of niet lang genoeg volgehouden worden.

De beschrijving van de huidige situatie wat langetermijnvisie betreft, toont dat het initiatief dat de internationale gemeenschap op Rio+20 genomen heeft om een proces over DDO's te starten, aan een echte behoefte beantwoordt. De politieke uitdrukking van die behoefte om de internationale gemeenschap te verenigen rond een preciezere visie over *Our common future* mag zelfs beschouwd worden als het belangrijkste resultaat van Rio+20. Natuurlijk werd gehoopt dat de resultaten van de conferentie meer 'sturend' zouden zijn. Maar het overzicht uit deel 1 van deze Planning Paper heeft ook getoond dat veel werkzaamheden ter voorbereiding van Rio+20, toch het belang hebben verduidelijkt van en hoop hebben gegeven voor de mogelijkheid van een meer visionaire sturing betreffende de toekomst op lange termijn van verscheidene cruciale thema's voor duurzame ontwikkeling en van hun interacties. Hopelijk kan, steunend op de matige resultaten van en gedeeltelijke ervaring met de millenniumontwikkelingsdoelstellingen (MOD's), een transversaler proces van DDO's zorgen voor een vervolg. Het is dus aanbevolen dat België zijn krachten blijft investeren ten dienste van een transversale visie van doelstellingen van duurzame ontwikkeling, vooral op multilateraal vlak.

2. Uitwerking van een Belgische federale langetermijnvisie

Deel 2 van deze Planning Paper beschrijft het proces waarmee de Belgische federale actoren in 2012 een langetermijnvisie (LTV) inzake duurzame ontwikkeling hebben uitgewerkt, zoals bepaald in de herziene wet van 5 mei 1997 (zie figuur 1, p. 57). Hoofdstuk 2.1 vat de bijdrage van het Federaal Planbureau samen. De bijdragen van de andere actoren van de wet komen aan bod in 2.2, die van de Kamer van volksvertegenwoordigers in 2.3. Ten slotte presenteert 2.4 de langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling die de federale regering op 17 mei 2013 heeft aangenomen.

Aan de oorsprong van de verschillende bijdragen ligt de brief van de minister van Klimaat en Energie bevoegd voor Duurzame Ontwikkeling, verstuurd in april 2011, waarmee hij het initiatief nam een *begeleidingscomité* te creëren om de door de herziene wet gevraagde LTV voor te bereiden. De leden van dat comité waren vertegenwoordigers van de actoren van de wet, uit de *Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling* (FRDO), de *Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling* (ICDO) en de *Task Force Duurzame Ontwikkeling* van het *Federaal Planbureau* (FPB-TFDO). De *Programmatorensdienst Duurzame Ontwikkeling* (POD DO) had de opdracht dat begeleidingscomité te coördineren. Die brief en de vorming van dat comité zijn weergegeven in figuur 1.

Zoals uitgelegd werd in deel 1 van de Planning Paper bevat de LTV doelstellingen van duurzame ontwikkeling (DDO's), die er meer bepaald op gericht zijn een antwoord te bieden op de door België aangegane verbintenissen op internationaal en Europees niveau en die de federale regering in haar beleid zal nastreven. De LTV moet vastgesteld worden door een in de ministerraad genomen besluit na een parlementair debat dat gevoerd werd met het maatschappelijk middenveld. Het is trouwens in de Kamer van volksvertegenwoordigers dat het proces officieel gestart werd tijdens een conferentie in juni 2011: *Langetermijnvisie voor duurzame ontwikkeling 2050 – Doelstellingen voor een toekomst voor iedereen*.

Om de werkzaamheden van dat begeleidingscomité te starten, kregen de leden ervan in april 2011 een vragenlijst om samen de reikwijdte van de visie te bepalen. Daarin werden een aantal thema's voorgesteld, afkomstig uit de belangrijkste strategieën inzake duurzame ontwikkeling op mondiaal, Europees en Belgisch niveau (*Implementatieplan van de wereldtop over duurzame ontwikkeling, Vernieuwde EU-strategie inzake duurzame ontwikkeling...*), op basis van een thematische studie over die verschillende strategieën, die de TFDO begin 2011 uitvoerde. Het doel was ervoor te zorgen dat de bijdragen over doelstellingen en indicatoren van de verschillende parallel georganiseerde oefeningen zouden kunnen dialogeren over dezelfde domeinen. Om te antwoorden, beschikten de verschillende actoren van de wet over de vrijheid om voor hun oefening relevantere subthema's te selecteren, of zelfs om bijkomende thema's en dimensies toe te voegen aan de voorgestelde thema's uit de vragenlijst. Op basis van de antwoorden op die vragenlijst identificeerde het begeleidingscomité in juli 2011 een oorspronkelijke lijst van thema's. Dat proces wordt getoond in figuur 1.

Die lijst van thema's is opgenomen in Tabel 7. De thema's werden gegroepeerd in vier grote uitdagingen voor de ontwikkeling van de samenleving en waarvoor de realisatie van de doelstellingen een antwoord zou kunnen bieden, namelijk:

- een **inclusieve samenleving**, zowel op het vlak van sociale insluiting en gezondheid, als van werkgelegenheid en vaardigheden;

- **milieubescherming** met inbegrip van biologische diversiteit en natuurlijke hulpbronnen, en met bijzondere aandacht voor klimaatverandering;
- **economische ontwikkeling** met inbegrip van de verandering van consumptie- en productiepatronen, onder andere in vier grote systemen: energie, vervoer, voeding en huisvesting;
- de **middelen ter uitvoering**, met name economisch beheer, onderzoek en ontwikkeling, onderwijs en opleiding, en ontwikkelingssamenwerking.

Die vier uitdagingen hebben elk een nationale en een internationale dimensie en ook een dimensie van gelijkheid van vrouwen en mannen. Die transversale dimensies zijn onlosmakelijk met de uitdagingen van duurzame ontwikkeling verbonden.

Tabel 7 Oorspronkelijke lijst van thema's voor de langetermijnvisie gekozen door het begeleidingscomité

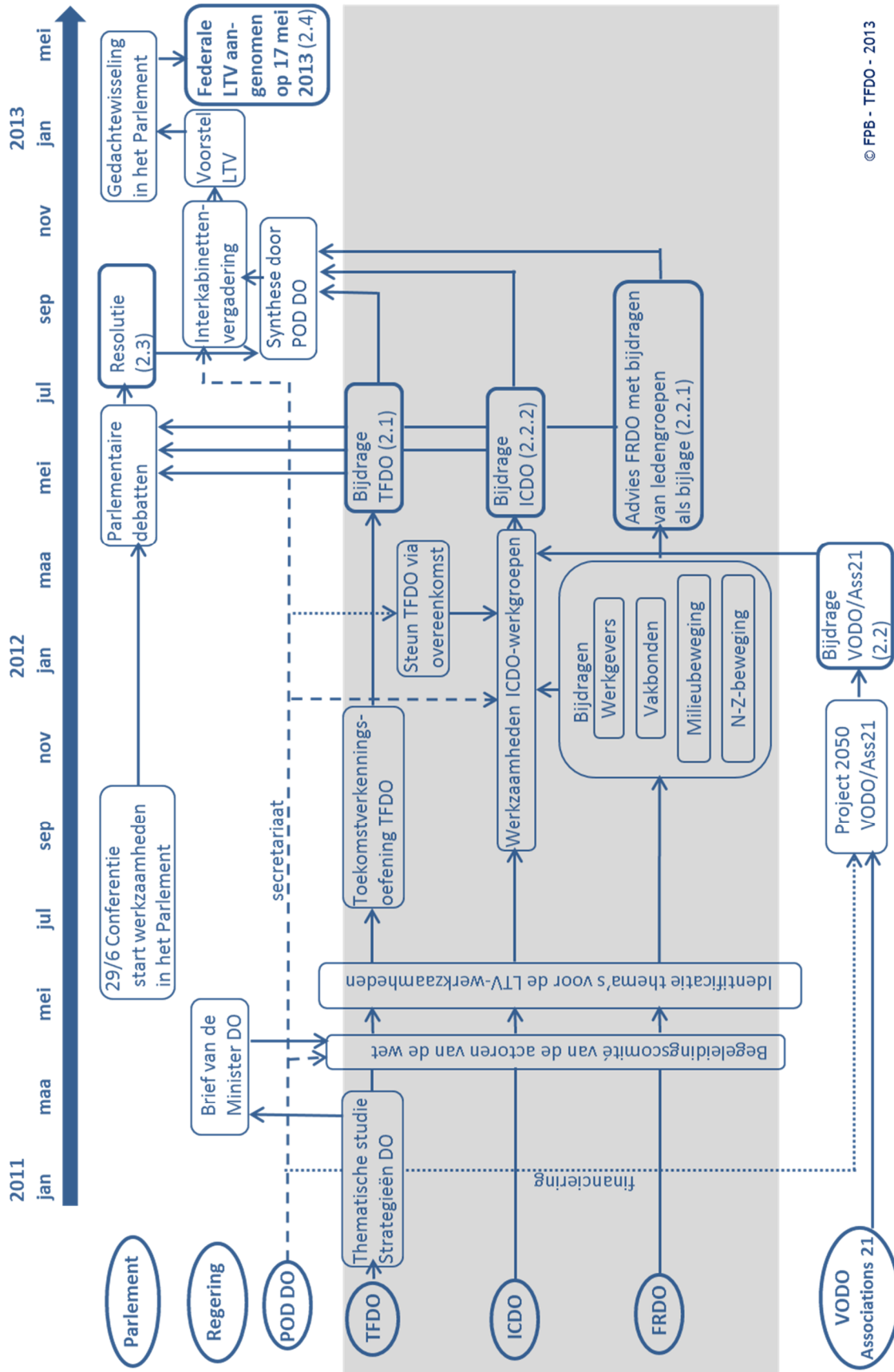
Thema's	Transversale dimensies	
1. Inclusieve samenleving Sociale insluiting Volksgezondheid Werkgelegenheid en vaardigheden	Externe dimensie	Gendergelijkheid
2. Bescherming van het milieu Biologische diversiteit Natuurlijke hulpbronnen, buiten biologische diversiteit Klimaatverandering		
3. Economische ontwikkeling met inbegrip van duurzame consumptie- en productiepatronen Energie Vervoer Huisvesting Voeding		
4. Middelen ter uitvoering Economisch beheer Onderzoek en ontwikkeling Onderwijs en vorming Ontwikkelingssamenwerking		

Die door het begeleidingscomité bepaalde thema's vormden het kader voor de toekomstverkennde oefeningen die op vraag van de minister van Klimaat en Energie, eind 2011 en begin 2012, werden georganiseerd om bij te dragen aan de uitwerking van de federale LTV. Zoals figuur 1 toont, gaat het om sterk verschillende benaderingen:

- TFDO: oefening inzake toekomstverkenning met participatie van wetenschappelijke experts van buiten het FPB (zie 2.1),
- FRDO: oefeningen inzake toekomstverkenning binnen elke ledengroep (zie 2.2.1),
- ICDO: oefening inzake toekomstverkenning met de federale departementen (zie 2.2.2),
- VODO en Associations 21: oefening inzake toekomstverkenning op eigen initiatief, met hun leden.

Figuur 1 toont ook dat sommige actoren tijdens de oefeningen bovendien hebben samengewerkt. Zo werden de bijdragen van de FRDO-leden en de bijdrage van VODO en Associations 21 in de ICDO-werkgroep voorgesteld. Op basis van een overeenkomst tussen de minister van Duurzame Ontwikkeling en het Federaal Planbureau heeft de ICDO eveneens een methodologische steun van de TFDO gekregen (zie 2.1.1.a en 2.2.2.a).

Figuur 1 Bijdragen van de diverse actoren aan de totstandkoming van de federale LTV

© FPB - TFDO - 2013

De herziene wet bepaalt dat de federale LTV door de regering aangenomen wordt na een parlementair debat (BS, 2010a, art. 2/1). In juni en juli 2012 hebben de actoren van de wet hun bijdragen, die resulteren uit hun hiervoor vermelde oefeningen inzake toekomstverkenning, aan de Kamer van volksvertegenwoordigers voorgesteld. De parlementaire debatten die door die bijdragen gevoed werden, leidden tot de goedkeuring van een parlementaire resolutie over de uitwerking van de federale LTV (zie 2.3). Vervolgens maakte de POD DO een synthese van die bijdragen en van de resolutie van de Kamer.

De vergaderingen tussen kabinetten op basis van die synthese hebben geleid tot een ontwerptekst van LTV van de regering. Die werd op 5 februari 2013 voorgesteld en besproken in de bijzondere commissie Klimaat en Duurzame Ontwikkeling van de Kamer van volksvertegenwoordigers. De ontwerptekst werd op die basis aangepast en de federale LTV werd door de regering op 17 mei 2013 aangenomen (zie 2.4).

Deel 2 van deze Planning Paper geeft meer informatie over dat hele proces. Omwille van de omvang van de verschillende 'visie'-teksten die in die twee jaar werden gemaakt, worden enkel de oorspronkelijke bijdrage van de TFDO en het eindresultaat van het proces, de LTV die de regering heeft aangenomen, integraal opgenomen. Alle bijdragen van de actoren van de wet werden wel verzameld in een document van 192 bladzijden dat te raadplegen is op de website van de Kamer van volksvertegenwoordigers: *Voorstel van resolutie betreffende de langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling* (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2012a).

2.1. Bijdrage van het Federaal Planbureau (FPB)

In de loop van 2011 en 2012 heeft het Federaal Planbureau (FPB) zijn werkzaamheden in het kader van zijn wettelijke opdracht inzake toekomstverkenning voor duurzame ontwikkeling ingeschreven in het voorbereidingsproces van de langetermijnvisie (LTV, zie 1.1.3). Hoofdstuk 2.1 beschrijft eerst de werkzaamheden (2.1.1) en presenteert daarna hun resultaat: de tekst van de bijdrage van het FPB aan het debat over de federale LTV (2.1.2).

2.1.1. Voorbereiding van het FPB op het debat over de LTV

a. Participatieve oefening inzake toekomstverkenning

Het FPB heeft in 2011-2012 eerst een toekomstverkennde oefening uitgevoerd steunend op de ervaring met de participatieve oefening inzake toekomstverkenning 2006-2007 *Voor een duurzame ontwikkeling tegen het jaar 2050*. De resultaten van die nieuwe participatieve oefening 2011-2012, eveneens gerealiseerd door de Task Force Duurzame Ontwikkeling (TFDO) in samenwerking met een panel van experts van buiten het FPB, hadden een dubbele bestemming: bijdragen tot de federale LTV en bijdragen tot het volgende *Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling* over toekomstverkenning.

Het doel van de participatieve oefening inzake toekomstverkenning 2011-2012 was een geheel van doelstellingen van duurzame ontwikkeling tegen 2050 uitwerken, rekening houdend met de internationale context en de internationale beginselen en doelstellingen van duurzame ontwikkeling (Rio 1992, Johannesburg 2002, millenniumdoelstellingen enz.). Om voldoende verschillende kennisdomeinen en thema's samen te brengen en om niet beperkt te worden door de omvang van de eigen expertise (een tiental experts in transdisciplinaire methodes en in sociale, milieu-, economische en politieke wetenschappen) heeft de TFDO ook geluisterd naar een panel dat grotendeels uit de academische wereld afkomstig was. De panelleden werden gekozen om de thema's uit Tabel 7 te kunnen behandelen. Het panel werd uitgenodigd voor een toekomstverkennd debat op basis van doelstellingen die geselecteerd werden uit internationale overeenkomsten en binnen een model dat de sturende krachten en de kapitalen van ontwikkeling onderscheidt.

De panelleden kwamen vooral uit de sociale en milieudisciplines binnen de academische wereld. De economische domeinen waren slechts gedeeltelijk vertegenwoordigd, gezien de beschikbare deskundigheid binnen het FPB, die werd aangesproken na de panelbijeenkomsten (zie 2.1.1.b). Het panel is tweemaal samengekomen, afgewisseld door rondes van schriftelijke vragen voor elk panellid specifiek en begeleid door een document met informatie zowel over de te behandelen onderwerpen als over het conceptueel kader en over het consultatieproces van het panel. Net zoals in de eerste participatieve oefening werden de resultaten van de vergaderingen opgenomen in gedetailleerde verslagen die daarna aan de deelnemers werden bezorgd om te waken over het respect voor ieders bijdragen. Het zou beter geweest zijn die oefening over een langere periode te spreiden, om haar participatief karakter nog te kunnen verdiepen; maar het tijdschema uit de in 2010 herziene wet van 5 mei 1997 liet geen trager verloop toe.

Niettemin heeft de ervaring 2011-2012 bevestigd dat de bijdragen van experts uit verscheidene domeinen bijzonder waardevol zijn. Dat is niet enkel toe te schrijven aan de persoonlijke kwaliteiten

van de afzonderlijke panelleden, maar ook aan het kader waarin de interacties tussen de leden van een dergelijk panel plaatsvinden. Anders dan vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld in adviesraden of zelfs wetenschappers op een academisch congres, hebben de deelnemers immers de mogelijkheid te argumenteren zonder dat ze daarbij het belang van hun eigen maatschappelijke groep moeten bevorderen of de resultaten van hun eigen wetenschappelijke instelling naar voren moeten brengen. De discussies waren dus verrijkend en ze hebben een versterking van de kennis mogelijk gemaakt in tal van domeinen waarin de TFDO reeds werkte, en ook over nieuwe vraagstukken voor verdere werkzaamheden.

In het kader van de overeenkomst tussen de Minister van Duurzame Ontwikkeling en het FPB hebben die werkzaamheden eveneens een substantiële ondersteuning aan de ICDO mogelijk gemaakt bij de uitwerking van haar bijdrage aan de federale visie (zie figuur 1). Methodologische voorstellen aangevuld met concrete voorbeelden, en ook een allereerste voorstel van structuur op vier bladzijden met een bijgevoegde uitgebreide bibliografie, werden reeds in maart 2012 in een ICDO werkvergadering (zie 2.2.2.a) overhandigd en uiteengezet in de nota: *Langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling. Eerste voorstellen aan de ICDO-werkgroep betreffende de basisgegevens en de methodologische aspecten op basis van de TFSD-oefeningen inzake toekomstverkenning*. Dat eerste voorstel van structuur van een Belgische federale visie, als voorbeeld opgesteld door de TFDO van het FPB, is opgenomen in bijlage 7 van de voorliggende Planning Paper (TFDO, 2012).

b. Interne voorbereiding in het FPB van de bijdrage voor de LTV

De resultaten van de participatieve oefening inzake toekomstverkenning werden binnen het FPB aangevuld in een werkgroep met TFDO-experts en experts van andere FPB-equipes om een aantal economische vraagstukken uit te diepen. Dat proces leidde tot een voorstel van langetermijnvisie met een eerste coherent geheel van doelstellingen, cijferdoelen en indicatoren.

Punt a van paragraaf 2.1.2 presenteert *in extenso* het voorstel van de TFDO met een geheel van 43 langetermijndoelstellingen van duurzame ontwikkeling die de federale regering kan realiseren, conform artikel 7bis van de Belgische Grondwet. De doelstellingen zijn achteraan de zin genummerd en met dat nummer opgenomen in de tabel van punt b van paragraaf 2.1.2 dat ook een lijst van bijbehorende indicatoren bevat. Zij steunen in ruime mate op de door de internationale gemeenschap aangegane verbintenissen inzake duurzame ontwikkeling⁵⁴, aangezien alle landen en alle internationale instellingen er zich toe verbonden hebben een duurzame ontwikkeling te realiseren en zij ook zullen bijdragen tot de realisatie van dergelijke doelstellingen. Die verbintenissen omvatten de volgende doelstellingen: de armoede uitroeien, het milieu beschermen en beheren als basis voor economische en sociale ontwikkeling, en de niet-duurzame consumptie- en productiepatronen veranderen; dat zijn de overkoepelende doelstellingen goedgekeurd op de wereldtop over duurzame ontwikkeling in Johannesburg (VN, 2002, nr. 2).

Vier grote uitdagingen moeten samen aangepakt worden om een duurzame samenleving te bereiken: de samenleving inclusief maken, het milieu beschermen, niet-duurzame consumptie- en

⁵⁴ Onder meer de VN-conferentie over milieu en ontwikkeling van 1992 in Rio de Janeiro, de wereldtop over duurzame ontwikkeling van 2002 in Johannesburg en de VN-conferentie over duurzame ontwikkeling van 2012 die opnieuw in Rio de Janeiro plaatsvond.

productiepatronen wijzigen en een goed bestuur waarborgen. Die vier grote uitdagingen en hun doelstellingen zijn onderling afhankelijk en complementair. De samenleving is immers onlosmakelijk verbonden met haar milieu en beide evolueren naargelang van de ontwikkelings- en bestuurswijzen. De samenleving inclusief maken en het milieu beschermen, zijn met elkaar verbonden: hoe inclusiever een samenleving, hoe minder armoede er heerst en hoe meer ze zal kunnen bijdragen tot de bescherming van het milieu. Omgekeerd, hoe gezonder het milieu, hoe meer het bijdraagt tot de verbetering van het welzijn. Die uitdagingen aangaan, vereist fundamentele veranderingen van onze huidige consumptie- en productiepatronen. Maar die veranderingen kunnen enkel plaatsvinden als het bestuur (met inbegrip van O&O) ten dienste van een duurzame ontwikkeling gesteld wordt.

Hoe dat bestuur ten dienste stellen van een duurzame ontwikkeling? Het nut van een LTV is dat ze een gemeenschappelijk kader biedt aan de hele samenleving, zowel aan de overheid als aan het maatschappelijk middenveld, om de acties ten voordele van een transitie naar een duurzame ontwikkeling te sturen. De doelstellingen van een dergelijke visie kunnen die transitie van de samenleving sturen om ervoor te zorgen dat de toekomstige generaties niet de negatieve gevolgen van onze huidige levenswijze zouden moeten dragen. Als onze ontwikkeling zo weinig duurzaam blijft, zullen die generaties immers het grootste deel van de *kosten van niets doen* dragen. Aangezien zij vandaag onmogelijk kunnen wegen op het politieke debat over hun toekomstige levensomstandigheden zou die transitie niet organiseren, getuigen van een gebrek aan solidariteit met hen. Het zou ook een economische vergissing zijn: verscheidene studies hebben aangetoond dat die *kosten van niets doen* op lange termijn hoger zouden zijn dan de kosten van het beleid om vanaf vandaag die doelstellingen te realiseren. Het is dus dringend om dergelijke doelstellingen aan te nemen om daarna zo snel mogelijk beleidsmaatregelen te bepalen en private beslissingen te nemen om die doelstellingen te bereiken.

2.1.2. Bijdrage aan het debat over de LTV

Paragraaf 2.1.2 is de *Bijdrage van het Federaal Planbureau aan het debat over de langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling* die de TFDO aan het Parlement presenteerde op 3 juli 2012 (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2012a). De tekst die de doelstellingen onderling verbindt is in punt a opgenomen. De tabel met de best beschikbare en/of te ontwikkelen indicatoren die elk bij een doelstelling horen, staat in punt b.

a. “Doelstellingen van duurzame ontwikkeling

Inclusieve samenleving

De visie 2050 omvat een inclusieve en solidaire samenleving zonder armoede, waaraan iedereen gedurende alle fasen van zijn leven kan deelnemen. In deze visie leidt iedereen een leven in overeenstemming met de menselijke waardigheid, zoals bepaald door de Mensenrechten. Bovendien zijn de ongelijkheden verminderd inzake de toegang tot goederen en diensten die noodzakelijk zijn om menswaardig te leven.

Vrouwen en mannen oefenen hun rechten uit en dragen bij tot alle aspecten van de ontwikkeling van de samenleving en de verbetering van de levensomstandigheden zonder onderscheid, uitsluiting of beperking op grond van hun geslacht [1].

Iedereen beschikt over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van socialebeschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen kan aldus gedurende alle fasen van zijn leven voorzien in alle behoeften **om menswaardig te leven** [2]. De inkomensongelijkheid tussen 2010 en 2050 is niet gestegen [3].

Het **werkgelegenheidsniveau** is zo hoog en stabiel mogelijk. Iedereen op arbeidsleeftijd heeft de mogelijkheid betaald werk te vinden. Dit werk respecteert de criteria van waardig werk, draagt bij tot de verbetering van de persoonlijke ontwikkelingsperspectieven en is aangepast aan ieders capaciteiten, in het bijzonder van oudere werknemers [4]. Het werkloosheidspercentage benadert het laagst mogelijke bereikbare niveau [5] en de ongelijkheden op het vlak van werkloosheidsrisico's zijn gedaald ten opzichte van 2010 [6].

Het scholingsniveau van de bevolking is gestegen en blijft hoog [7]. Iedereen beschikt gedurende alle fasen van zijn leven en professionele loopbaan over alle technische en sociale **vaardigheden en kennis** noodzakelijk om zijn persoonlijke en professionele doelstellingen te verwezenlijken en om deel te nemen aan de samenleving, onder meer via betaald werk [8].

De **volksgezondheid** is verbeterd en wordt op een hoog niveau gehandhaafd. De levensverwachting in goede gezondheid is gestegen ten opzichte van 2010 [9]. Gezondheidszorgvoorzieningen zijn meer gericht op preventie dan in 2010 [10]. Ook zijn de sociaaleconomische ongelijkheden in verband met de gezondheidstoestand en de toegang tot gezondheidszorgvoorzieningen verminderd ten opzichte van 2010 [11].

Bescherming van het milieu

De visie 2050 omvat een aanzienlijke verbetering van de toestand van het milieu ten opzichte van het begin van de 21e eeuw. In deze visie wordt het milieu beschermd opdat iedereen menswaardig zou kunnen leven.

In 2050 heeft België zijn broeikasgasemissies zeer aanzienlijk verlaagd, conform de Europese doelstelling om "tegen 2050 de emissies met 80 à 95% terug te brengen, in vergelijking met het niveau van 1990" (Europese Raad, 2009) en de mondiale doelstelling om de **globale opwarming** te beperken tot 2°C boven het pre-industriële niveau (Cancun, 2010) [12]. De Belgische samenleving is aangepast aan de reeds ingezette klimaatverandering [13]. Bovendien neemt ze deel aan de internationale inspanning voor de financiering en hulp bij het opzetten van een klimaatbeleid in de minst ontwikkelde landen [14].

De uitstoot van vervuilende stoffen, zoals stikstofoxiden, fijn stof, persistente organische stoffen, zware metalen, nitraten en fosfaten, is aanzienlijk verminderd en de lucht-, water- en bodem**vervuiling** heeft niet langer een significante – directe of indirecte – weerslag, noch op de gezondheid, noch op het milieu [15].

De verbruikte hoeveelheid niet-hernieuwbare **grondstoffen** is aanzienlijk verminderd en die grondstoffen zullen enkel verder ontgonnen worden indien er geen alternatief uit recyclage bestaat [16]. Hernieuwbare grondstoffen, en met name zoet water, worden ontgonnen zonder het vermogen van toekomstige generaties om die hulpbronnen op eenzelfde niveau te ontginnen, in het gedrang te brengen [17]. Iedereen heeft toegang tot een voldoende hoeveelheid water van goede kwaliteit om menswaardig te leven [18].

De **biodiversiteit** wordt gevaloriseerd, in stand gehouden, hersteld en gebruikt in België, waarbij het behoud wordt verzekerd van de goederen en diensten die de ecosystemen leveren, zoals voedsel, water, luchtzuivering en bestuiving [19]. Om de biodiversiteit te beschermen en de armoede te bestrijden, draagt de Belgische samenleving op het internationale niveau bij tot een eerlijke en billijke verdeling van de voordelen uit het gebruik van genetische

hulpbronnen en de ermee verbonden traditionele kennis voor de ontwikkeling van een breed gamma producten, onder meer geneesmiddelen en voedsel [20].

Wijziging van de niet-duurzame consumptie- en productiepatronen

De visie 2050 houdt in dat de niet-duurzame consumptie- en productiepatronen zijn veranderd om de hiervoor vermelde sociale en milieudoelstellingen te bereiken. In deze visie zijn de consumptie en de productie van goederen en diensten zo geëvolueerd dat hun negatieve impact op de mens en zijn milieu zeer sterk verminderd is. De sociale en milieuprestaties van alle goederen en diensten zijn verbeterd over hun hele levenscyclus (vanaf de ontginning van de grondstoffen tot hun hergebruik of vernietiging). En het aanbod van een voldoende hoeveelheid goederen en diensten wordt gewaarborgd zodat iedereen menswaardig kan leven.

*In 2050 nemen de **producenten** hun maatschappelijke verantwoordelijkheid op door jobs aan te bieden die beantwoorden aan de criteria van waardig werk en door de negatieve druk die hun productiepatronen uitoefenen op het milieu te verminderen en te beheersen [21]. De **consumenten** nemen ook hun verantwoordelijkheid op bij de keuze en het gebruik van goederen en diensten om de negatieve impact ervan op de mens en het milieu te verkleinen [22]. Om die transitie aan te moedigen, speelt de **overheid** een voorbeeldrol door criteria inzake duurzame ontwikkeling op te nemen in haar consumptie- en productieactiviteiten [23].*

Die gewijzigde consumptie- en productiepatronen impliceren een aanzienlijke verandering van de economische activiteiten tussen vandaag en 2050. Met de huidige beschikbare statistische en economische instrumenten is het niet mogelijk de impact van een dergelijke verandering op de economische groei te evalueren, gezien de veelheid van te overwegen variabelen en de complexiteit van hun interacties. Het is trouwens al even moeilijk de economische groei op lange termijn te beschouwen zonder die verandering, aangezien de huidige instrumenten geen rekening houden met de effecten van de verslechterde milieu- en sociale omstandigheden op de economische groei. Dergelijke effecten vallen nochtans te vrezen: een recente studie van de OESO over het milieu toont bijvoorbeeld dat indien het natuurpatrimonium waarvan alle leven afhankelijk is, niet wordt beheerd en hersteld, "de gevolgen zwaar zullen zijn [...] en op termijn de economische groei en de ontwikkeling van de toekomstige generaties in gevaar zullen brengen" (OECD, 2012)⁵⁵.

Die ingrijpende wijzigingen van de consumptie- en productiepatronen nemen de volgende vormen aan op het vlak van energie, vervoer, huisvesting en voeding.

*Wat **energie** betreft, heeft iedereen toegang tot een hoeveelheid energie die het mogelijk maakt menswaardig te leven [24]. De energie-efficiëntie zal tussen 2010 en 2050 veel meer toenemen dan tussen 1970 en 2010 [25] en de hernieuwbare energievormen overheersen in de energiemix [26].*

*Op het vlak van **vervoer** heeft iedereen toegang tot een vervoerswijze waarbij de emissies van broeikasgassen en vervuulende stoffen, de impact op de biodiversiteit en op de levenskwaliteit zeer gering zijn [27]. De bevolking kan bijgevolg kiezen voor collectieve vervoerswijzen die meer worden gebruikt dan individuele vervoerswijzen [28]. Voor het goederenvervoer worden het spoor en de binnenvaart het meest gebruikt [29]. Die evolutie van de vervoermiddelen gaat gepaard met de integratie van alle milieu-externaliteiten (broeikasgassen, vervuiling, lawaai...) en sociale externaliteiten (ongevallen, files...) in de vervoerprijzen [30]. Het aantal ongevallen is trouwens fors gedaald en dodelijke ongevallen zijn uitzonderlijk geworden [31].*

⁵⁵ Originele tekst: zie bijlage 6, nr. 30.

Wat de **huisvesting** betreft, heeft iedereen toegang tot een degelijke woning [32] en alle gebouwen hebben een zeer hoge energieprestatie als gevolg van de geleidelijke renovatie van het gehele woningpark [33]. De bewoning is bovendien verdicht rond de knooppunten van collectief vervoer, waarbij wel een evenwichtige ontwikkeling van het hele grondgebied wordt gewaarborgd [34].

Op het vlak van **voeding** heeft iedereen toegang tot een gezonde en voedzame voeding [35]. De voedselconsumptie- en productiepatronen zullen diepgaand veranderd zijn in de zin dat ze een veel positievere impact zullen hebben op de gezondheid en het milieu [36]. De voedselverspilling over de volledige voedingsketen zal aanzienlijk afgenomen zijn [37]. Die gewijzigde voedingspatronen zullen bijgedragen hebben tot het uitroeien van de honger in de wereld.

Goed bestuur

De visie 2050 houdt in dat het volledige bestuur geleidelijk aan ten dienste is gesteld van de doelstellingen van duurzame ontwikkeling, zoals die uit de drie voorgaande punten. In deze visie werkt de federale overheid op een coherente en aanvullende manier samen met de andere beleidsniveaus. Om die doelstellingen te realiseren, werken ze eveneens samen met het maatschappelijk middenveld. Op die manier bevindt de volledige samenleving zich in een leerdynamiek ten dienste van de levenskwaliteit en het welzijn van de huidige en toekomstige generaties.

Een dergelijk bestuur wordt in het bijzonder nagestreefd op het vlak van internationale samenwerking, beheer van financiële middelen, onderwijs en onderzoek en ontwikkeling, wat allemaal essentiële middelen zijn ter uitvoering van een transitie naar een duurzame ontwikkeling. De volgende doelstellingen zullen geleidelijk vervangen worden door ambitieuzere bestuursdoelstellingen die de federale regeringen zullen aannemen in de context van de opeenvolgende federale plannen inzake duurzame ontwikkeling.

Wat **internationale samenwerking** betreft, gaat België in zijn bilaterale en multilaterale betrekkingen een duidelijke en actieve verbintenis aan ten gunste van een duurzame ontwikkeling. Het ziet erop toe dat zijn binnenlands en buitenlands beleid overeenstemmen met de internationale principes en verbintenissen inzake duurzame ontwikkeling [38].

De **financiële middelen** worden geheroriënteerd en aangewend voor die transitie naar een duurzame ontwikkeling, om te vermijden dat in 2050 de sociale en milieukosten onhoudbaar zouden zijn, maar ook dat ze afgewenteld zouden worden op de toekomstige generaties. Daarom zal de schuldenlast – zowel van de privésector als van de overheid – die zowel voortvloeit uit sociale evoluties (in het bijzonder op het vlak van pensioenen en gezondheidszorg) als uit milieu- en economische evoluties, op een houdbaar niveau zijn gehandhaafd en de toekomstige generaties dus niet belasten [39]. Bovendien bevindt België zich in een situatie van evenwicht wat zijn handels- en financiële relaties met andere landen betreft [40].

Ten slotte zijn de inspanningen voor investeringen in **onderzoek en ontwikkeling** toegenomen [41]. Die inspanningen hebben voornamelijk betrekking op de stijging van de absorptiecapaciteit van de innovaties om de nieuwe technologieën, processen en organisatievormen beter te verspreiden, te integreren en te gebruiken [42]. Daarenboven worden onderzoek en ontwikkeling, net zoals het onderwijs, ten dienste gesteld van een zorgvuldig milieu- en ontwikkelingsbeheer [43]. In dat opzicht worden de nieuwe producten en technologieën (bijvoorbeeld nanotechnologie) heel voorzichtig geïntroduceerd om elke negatieve impact op de mens en zijn milieu te verminderen.”

b. Beste beschikbare indicatoren en/of te ontwikkelen indicatoren

De tekst van de FPB-bijdrage aan het debat over de LTV was vergezeld van een lijst van beschikbare en/of te ontwikkelen indicatoren om de voorgestelde doelstellingen uit punt 2.1.2.a op te volgen. Die lijst wordt gereproduceerd in Tabel 8. De eerste kolom geeft het thema aan waarmee de indicator verband houdt. De kolommen twee en drie tonen respectievelijk het nummer van de doelstellingen en hun definitie zoals hiervoor geformuleerd in 2.1.2.a.

De vierde kolom bevat de *beste beschikbare indicatoren*⁵⁶. Het betreft indicatoren die uitgewerkt kunnen worden op basis van bestaande gegevens. Die indicatoren zijn grotendeels afkomstig uit Belgische en Europese werkzaamheden inzake indicatoren van duurzame ontwikkeling. Ze komen ook uit huidige beleidsprocessen die voorzien in toezicht op hun doelstellingen met behulp van indicatoren (bijvoorbeeld de EU-strategie inzake duurzame ontwikkeling). Zo bevat de lijst bijvoorbeeld de acht indicatoren van de Europa 2020-strategie.

In bepaalde gevallen zijn de *beste beschikbare indicatoren* verre van de ideale keuze en worden ze slechts gekozen bij gebrek aan indicatoren die de nagestreefde doelstelling beter vatten. Daarom bevat de tabel een vijfde kolom, getiteld: te ontwikkelen indicatoren. Het gaat om indicatoren die het mogelijk zouden maken de vooruitgang naar de doelstellingen van de visie beter te meten, maar waarvoor er nog geen gegevens en/of methodologie bestaan of waarvoor er gegevens bestaan van slechte kwaliteit of die te onregelmatig beschikbaar zijn.

Als er een indicator in de vijfde kolom staat, betekent dit dat hij uiteindelijk de *beste beschikbare indicator* uit de vierde kolom zou moeten vervangen. Bevat de vijfde kolom daarentegen geen indicator, dan betekent dit dat de indicator uit de vierde kolom *beste beschikbare indicator* bestaat en het met de huidige kennis mogelijk maakt de doelstelling op te volgen. Dat sluit echter niet uit dat de keuze van die indicatoren in de toekomst kan veranderen, naargelang van de evolutie van de kennis over de beschreven verschijnselen.

Voor sommige doelstellingen wordt slechts een enkele beschikbare of te ontwikkelen indicator voorgesteld omdat die als voldoende omvattend te beschouwen is. Voor andere doelstellingen moeten verscheidene indicatoren ontwikkeld worden om alle aspecten van de doelstelling op te volgen. Bovendien hebben bepaalde indicatoren uit de tabel betrekking op verscheidene doelstellingen; zij zijn met een asterisk gemerkt.

⁵⁶ Die term komt, net zoals die van de noodzakelijke indicatoren, uit de werkzaamheden van Eurostat over de indicatoren van duurzame ontwikkeling (Europese Commissie, 2005).

Tabel 8 Doelstellingen en indicatoren uit de FPB-bijdrage aan het debat over de LTV

Uitdagingen en thema's	Nr.	Doelstellingen	Beste beschikbare indicatoren	Te ontwikkelen indicatoren
Inclusieve samenleving				
Gender	1	Vrouwen en mannen oefenen hun rechten uit en dragen bij tot alle aspecten van de ontwikkeling van de samenleving en de verbetering van de levensomstandigheden zonder onderscheid, uitsluiting of beperking op grond van hun geslacht.	- Loonkloof tussen vrouwen en mannen - Aandeel regeringsleden naar geslacht in de Federale regering	- Gender equality index
Sociale inclusie	2	Iedereen beschikt over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van socialebeschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen kan aldus gedurende alle fasen van zijn leven voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven.	- Aantal personen met risico op armoede of sociale uitsluiting (EU 2020) - Aantal kinderen (0-17 jaar) met risico op armoede of sociale uitsluiting (EU 2020)	- Aantal personen met een inkomen onder het minimale inkomen bepaald volgens de budgetstandaardmethode
	3	De inkomensongelijkheid tussen 2010 en 2050 is niet gestegen.	- De S20/S80-ratio	
Werk en vaardigheden	4	Het werkgelegenheidsniveau is zo hoog en stabiel mogelijk. Iedereen op arbeidseleeftijd heeft de mogelijkheid betaald werk te vinden. Dit werk respecteert de criteria van waardig werk, draagt bij tot de verbetering van de persoonlijke ontwikkelingsperspectieven en is aangepast aan ieders capaciteiten, in het bijzonder van oudere werknemers.	- Werkgelegenheidsgraad 20-64-jarigen (EU 2020) ----- - Aantal werkenden met een armoederisico *	- Indicator over waardig werk *
	5	Het werkloosheidspercentage benadert in 2050 het laagst mogelijke bereikbare niveau.	- Werkloosheidsgraad volgens administratieve gegevens (werkloosheidsdefinitie Federaal Planbureau) - Werkloosheidsgraad volgens enquêtegegevens (werkloosheidsdefinitie Arbeidskrachtenenquête)	
	6	De ongelijkheden op het vlak van werkloosheidsrisico's zijn gedaald ten opzichte van 2010.	- Ratio van de werkloosheidsgraad van laaggeschoolden ten opzichte van die van hogeschoolden	
Onderwijs en vorming	7	Het scholingsniveau van de bevolking is gestegen en blijft hoog.	- Aantal 30-34-jarigen met diploma hoger onderwijs (EU 2020)	
	8	Iedereen beschikt gedurende alle fasen van zijn leven en professionele loopbaan over alle technische en sociale vaardigheden en kennis noodzakelijk om zijn persoonlijke en professionele doelstellingen te verwezenlijken en om deel te nemen aan de samenleving, onder meer via betaald werk.	- Aantal vroegtijdige schoolverlaters (EU 2020) - Volwassen bevolking die deelneemt aan opleidings- en vormingsactiviteiten in het kader van een leven lang leren - Functionele alfabetiseringsgraad	
Gezondheid	9	De volksgezondheid is verbeterd en wordt op een hoog niveau gehandhaafd. De levensverwachting in goede gezondheid is gestegen ten opzichte van 2010.	- Levensverwachting in goede gezondheid naar geslacht	
	10	Gezondheidszorgvoorzieningen zijn meer gericht op preventie dan in 2010.		- Indicator over preventieve gezondheidszorgvoorzieningen

Uitdagingen en thema's	Nr.	Doelstellingen	Beste beschikbare indicatoren	Te ontwikkelen indicatoren
	11	De sociaaleconomische ongelijkheden in verband met de gezondheidstoestand en de toegang tot gezondheidszorgvoorzieningen zijn verminderd ten opzichte van 2010.	<ul style="list-style-type: none"> - Levensverwachting in goede gezondheid naar sociaaleconomisch statuut - Zelfgerapporteerde on vervulde behoefte aan medisch onderzoek of medische behandeling 	
Milieubescherming				
Klimaatverandering	12	In 2050 heeft België zijn broeikasgasemissies zeer aanzienlijk verlaagd, conform de Europese doelstelling om "tegen 2050 de emissies met 80 à 95% terug te brengen, in vergelijking met het niveau van 1990" en de mondiale doelstelling om de globale opwarming te beperken tot 2°C boven het pre-industriële niveau.	- Broeikasgasemissies op het Belgische grondgebied (EU 2020)	
	13	De Belgische samenleving is aangepast aan de reeds ingezette klimaatverandering.		- Totale kosten van de natuurrampen door klimaatverandering
	14	België neemt deel aan de internationale inspanning voor de financiering en hulp bij het opzetten van een klimaatbeleid in de minst ontwikkelde landen.		- Financiële hulp ter ondersteuning van het klimaatbeleid van ontwikkelingslanden (aanvullend bij de officiële ontwikkelingshulp)
Natuurlijke hulpbronnen	15	De uitstoot van vervuilende stoffen, zoals stikstofoxiden, fijn stof, persistente organische stoffen, zware metalen, nitraten en fosfaten, is aanzienlijk verminderd en de lucht-, water- en bodemvervuiling heeft niet langer een significante - directe of indirecte - weerslag, noch op de gezondheid, noch op het milieu.	- Concentraties fijn stof (PM _{2,5}) in de lucht	
	16	De verbruikte hoeveelheid niet-hernieuwbare grondstoffen is aanzienlijk verminderd en die grondstoffen zullen enkel verder ontgonnen worden indien er geen alternatief uit recyclage bestaat.	- Binnenlands verbruik van grondstoffen behalve biomassa *	- Totaal verbruik van grondstoffen behalve biomassa *
	17	Hernieuwbare grondstoffen, en met name zoet water, worden ontgonnen zonder het vermogen van toekomstige generaties om die hulpbronnen op eenzelfde niveau te ontginnen, in het gedrang te brengen.	<ul style="list-style-type: none"> - Binnenlands verbruik van grondstoffen, gedeelte biomassa * - Stand van de grondwaterspiegel 	- Totaalverbruik van grondstoffen, gedeelte biomassa *
	18	Iedereen heeft toegang tot een voldoende hoeveelheid water van goede kwaliteit om menswaardig te leven.	- Verbruik van leidingwater door de gezinnen per persoon per dag	
Biodiversiteit	19	De biodiversiteit wordt gevaloriseerd, in stand gehouden, hersteld en gebruikt in België, waarbij het behoud wordt verzekerd van de goederen en diensten die de ecosystemen leveren, zoals voedsel, water, luchtzuivering en bestuiving.	- Ruimtelijke fragmentatie van de ecosystemen	
	20	Om de biodiversiteit te beschermen en de armoede te bestrijden, draagt de Belgische samenleving op het internationale niveau bij tot een eerlijke en billijke verdeling van de voordelen uit het gebruik van genetische hulpbronnen en de ermee verbonden traditionele kennis voor de ontwikkeling van een breed gamma producten, onder meer geneesmiddelen en voedsel.	- Aantal octrooiaanvragen gebaseerd op genetische hulpbronnen	- Trends inzake toegang en billijkheid in de verdeling van de voordelen van de genetische hulpbronnen

Duurzame consumptie- en productiepatronen				
Consumptie- en productiepatronen	21	In 2050 nemen de producenten hun maatschappelijke verantwoordelijkheid op door degelijke jobs aan te bieden en door de negatieve druk die hun productiepatronen uitoefenen op het milieu te verminderen en te beheersen.	- Aantal werkenden met een armoederisico * - Binnenlandse input van grondstoffen - Binnenlands verbruik van grondstoffen *	- Indicator over waardig werk * - Totaal verbruik van grondstoffen *
	22	De consumenten nemen ook hun verantwoordelijkheid op bij de keuze en het gebruik van goederen en diensten om de negatieve impact ervan op de mens en het milieu te verkleinen.	- Aandeel van de uitgaven voor "biologische" voeding in de voedingsuitgaven van een gezin	- Aandeel van de gezinsuitgaven voor milieuvriendelijke producten
	23	Om die transitie aan te moedigen, speelt de overheid een voorbeeldrol door criteria inzake duurzame ontwikkeling op te nemen in haar consumptie- en productieactiviteiten.	- Aandeel van de EMAS-geregistreerde sites van de federale overheid	- Aandeel van de duurzame overheidsopdrachten op federaal niveau
Energie	24	Iedereen heeft toegang tot een hoeveelheid energie die het mogelijk maakt menswaardig te leven.	- Aantal personen dat verklaart problemen te hebben gehad om hun woning voldoende te verwarmen omwille van financiële redenen	- Aandeel van de gezinnen met energiearmoede
	25	De energie-efficiëntie zal tussen 2010 en 2050 veel meer toenemen dan tussen 1970 en 2010.	- Energie-efficiëntie (bbp/primaire energieverbruik)	
	26	De hernieuwbare energievormen overheersen in de energiemix.	- Aandeel van energie uit hernieuwbare bronnen in het bruto finale energieverbruik (EU 2020)	
Vervoer	27	Iedereen heeft toegang tot een vervoerswijze waarbij de emissies van broeikasgassen en vervuilende stoffen, de impact op de biodiversiteit en op de levenskwaliteit zeer gering zijn.		- Aantal personen zonder toegang tot het openbaar vervoer op minder dan 500 meter van hun woonplaats
	28	De bevolking kan kiezen voor collectieve vervoerswijzen die meer worden gebruikt dan individuele vervoerswijzen.	- Aandeel van het collectief vervoer in het personenvervoer	
	29	Voor het goederenvervoer worden het spoor en de binnenvaart het meest gebruikt.	- Aandeel van het spoor en de binnenvaart in het goederenvervoer	
	30	De evolutie van de vervoermiddelen gaat gepaard met de integratie van alle milieu-externaliteiten (broeikasgassen, vervuiling, lawaai...) en sociale externaliteiten (ongevallen, files...) in de vervoerprijzen		- Kosten van de milieu- en sociale externaliteiten van het vervoer
	31	Het aantal ongevallen is fors gedaald en dodelijke ongevallen zijn uitzonderlijk geworden.	- Aantal slachtoffers van verkeersongevallen (doden, zwaargewonden, lichtgewonden; opgedeeld volgens geslacht, leeftijd en vervoerswijze)	
Huisvesting	32	Iedereen heeft toegang tot een degelijke woning.		- Aantal personen zonder vaste verblijfplaats of verblijvend in een onbewoonbare woning
	33	Alle gebouwen hebben een zeer hoge energieprestatie als gevolg van de geleidelijke renovatie van het gehele woningpark.	- Totale finale energieverbruik van de residentiële sector	- Verdeling van het gebouwenpark volgens specifiek energieverbruik en isolatieniveau
	34	De bewoning is verdicht rond de knooppunten van collectief vervoer, waarbij wel een evenwichtige ontwikkeling van het hele grondgebied wordt gewaarborgd.		- Concentratie van woonkernen

Voeding	35	Iedereen heeft toegang tot een gezonde en voedzame voeding.	- Aantal personen dat een beroep doet op voedselhulp	
	36	De voedselconsumptie- en productiepatronen zullen diepgaand veranderd zijn in de zin dat ze een veel positievere impact zullen hebben op de gezondheid en het milieu.	- Aandeel van de bevolking dat verklaart minstens 2 porties fruit en minstens 200 gram groenten te eten per dag - Zichtbare vleesconsumptie per inwoner per dag	
	37	De voedselverspilling over de volledige voedingsketen zal aanzienlijk afgenomen zijn.		- Hoeveelheid voedselafval
Goed bestuur				
Wereldwijd partnerschap	38	Wat internationale samenwerking betreft, gaat België in zijn bilaterale en multilaterale betrekkingen een duidelijke en actieve verbintenis aan ten gunste van een duurzame ontwikkeling. Het ziet erop toe dat zijn binnenlands en buitenlands beleid overeenstemmen met de internationale principes en verbintenissen inzake duurzame ontwikkeling.	- Officiële ontwikkelingshulp in procent van het bruto nationaal inkomen, opgedeeld in landengroepen (MOL) en zo mogelijk per thema van duurzame ontwikkeling	- Indicatoren ten laatste in 2015 vast te leggen, in het kader van het proces ter bepaling van de doelstellingen van duurzame ontwikkeling en coherent met de herziening van de millenniumontwikkelingsdoelstellingen
Overheidsschuld	39	De schuldenlast - zowel van de privésector als van de overheid - die zowel voortvloeit uit sociale verschijnselen (in het bijzonder de pensioenen en de gezondheidszorg) als uit milieu- en economische verschijnselen, zal op een houdbaar niveau blijven en de toekomstige generaties dus niet belasten.	- Overheidsschuld in procent van het bbp	
	40	België bevindt zich in een situatie van evenwicht wat zijn handels- en financiële relaties met andere landen betreft.	- Balans van de lopende rekening in procent van het bbp - Netto buitenlandse investeringspositie in procent van het bbp	
O&O	41	De inspanningen voor investeringen in onderzoek en ontwikkeling zijn toegenomen.	- Aandeel van bruto binnenlandse uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling in het bbp, opgesplitst naar publieke en private sector (EU 2020)	
	42	De inspanningen voor investeringen in O&O hebben voornamelijk betrekking op de stijging van de absorptiecapaciteit van de innovaties om de nieuwe technologieën, processen en organisatievormen beter te verspreiden, te integreren en te gebruiken.		- Absorptiecapaciteit
	43	Onderzoek en ontwikkeling worden, net zoals het onderwijs, ten dienste gesteld van een zorgvuldig milieu- en ontwikkelingsbeheer.		- Aandeel van bruto binnenlandse uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling in het bbp, opgesplitst naar thema van duurzame ontwikkeling

2.2. Bijdragen van de andere actoren van de wet

Naast de bijdrage van de Task Force Duurzame Ontwikkeling (TFDO) (zie hoofdstuk 2.1), werd het parlementair debat over de langetermijnvisie (LTV) ook gevoed door de bijdragen van de twee andere institutionele actoren van de wet: de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO) en de Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling (ICDO). Het uitwerkingsproces en de inhoud van hun bijdragen worden beknopt gepresenteerd in de paragrafen 2.2.1 en 2.2.2.

Ook te vermelden is een bijdrage tot de LTV die gepubliceerd werd voor de bijdragen van het FPB, van de FRDO-leden en van de ICDO. De POD DO gaf immers financiële steun aan een initiatief van de koepelorganisaties VODO (Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling) en Associations 21 om een bijdrage van hun leden te coördineren. Die sociale bewegingen verdedigen het standpunt "*van zij die gewoonlijk niet vertegenwoordigd zijn in de traditionele overlegorganen (...): de armen, de minderheden, de vrouwen, de jongeren...*" (VODO en Associations 21, 2012).

De visietekst van die organisaties, *Telescoop: een blik van het middenveld op een duurzame samenleving in 2050*, bevat een beschrijving van de concrete levensomstandigheden van vijf fictieve personen in de samenleving van 2050. Die vijf situaties hebben tien vooraf geïdentificeerde centrale waarden gemeenschappelijk. Die visietekst beschrijft eveneens de tegen 2050 te zetten stappen en stelt dertig maatregelen voor om de verandering mogelijk te maken.

2.2.1. Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling

a. Voorbereiding op het debat over de LTV

In een eerste fase hebben de vier ledengroepen van de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO), namelijk de milieubeweging, de werkgevers, de vakbonden en de Noord-Zuidbeweging, elk binnen hun organisaties een visie 2050 uitgewerkt. Dat proces heeft geleid tot vier visieteksten. Die eerste fase duurde ongeveer zes maand. In een tweede fase, tijdens een dialogodag, heeft elke groep zijn visie toegelicht aan de andere groepen en werd erover gedebatteerd. In een derde fase hebben de verschillende groepen gewerkt op basis van de overeenkomsten in de visies van de vier ledengroepen om een gemeenschappelijk advies van de FRDO te bereiken, opgebouwd als een soort gemeenschappelijke noemer van de visies van alle groepen.

Het resultaat van dat proces is de bijdrage van de FRDO waarin zowel het gemeenschappelijk advies van de raad als de visieteksten van elk van de vier ledengroepen zijn opgenomen (FRDO, 2012b). Zo wil de raad uiting geven aan de diversiteit van standpunten en opinies over de langetermijnvisie die binnen de raad bestaan.

b. Bijdrage van de FRDO aan de LTV

Het **advies van de FRDO** *Streefbeeld 2050* over de langetermijnvisie is opgebouwd volgens een eigen structuur: (1) contouren van een gewenst maatschappijmodel, (2) een faciliterend kader dat de transitie mogelijk maakt en (3) verder maatschappelijk debat vereist. Die drie delen omvatten de inhoud van drie van de vier uitdagingen en van de meerderheid van de thema's die door het begeleidingscomité

werden bepaald, maar het is onmogelijk er precieze doelstellingen in te identificeren. Het advies stelt evenmin indicatoren voor om de opvolging van de doelstellingen te verzekeren. De uitdaging in verband met de middelen ter uitvoering is niet opgenomen in het advies van de FRDO en ook de thema's energie, vervoer, huisvesting en voeding komen niet aan bod.

De visietekst van de werkgevers over de langetermijnvisie omvat zes grote bouwstenen die grotendeels overeenkomen met de uitdagingen en de thema's van het begeleidingscomité: een performante economie die tot een hoge werkgelegenheidsgraad leidt; een performante sociale zekerheid; een lagere ecologische voetafdruk; slimme, groene en veilige mobiliteit; goed bestuur; en individuele vrijheid en verantwoordelijkheid.

De visietekst van de vakbonden over de langetermijnvisie is gestructureerd op basis van de vier uitdagingen en omvat alle thema's van het begeleidingscomité. Voor de eerste uitdaging (inclusieve maatschappij) stelt de tekst langetermijndoelstellingen voor, terwijl hij voor de andere drie uitdagingen (milieubescherming, economische ontwikkeling met inbegrip van de duurzame consumptie- en productiewijzen, en transversale dimensies) richtlijnen op korte termijn voorstelt.

De visietekst van de milieubeweging over de langetermijnvisie is gestructureerd op basis van de uitdagingen (inclusieve maatschappij, milieubescherming, economische ontwikkeling met inbegrip van de duurzame consumptie- en productiewijzen, en transversale dimensies) en omvat alle door het begeleidingscomité bepaalde thema's.

De visietekst van de Noord-Zuidbeweging over de langetermijnvisie heeft een eigen structuur die de meerderheid van de thema's van het begeleidingscomité plaatst in een perspectief van verantwoordelijkheid van de industrielanden en in een kader van ontwikkelingssamenwerking. De tekst bevat krachtlijnen voor de verschillende beleidsdomeinen en stelt de vraag naar de plaats van ontwikkelingssamenwerking in 2050.

2.2.2. Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling

a. Voorbereiding op het debat over de LTV

De bijdrage van de Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling (ICDO, 2012a) werd voorbereid door experts uit alle FOD's en POD's die een *ad hoc*-werkgroep van de ICDO vormden. In juli 2011 ontvingen ze een stramien voor de redactie van thematische fiches. Die presenteren voor elke FOD of POD *“een stand van zaken van de situatie en tendensen bij een ongewijzigd beleid, een identificatie van uitdagingen voor de toekomst en van de hindernissen, de internationale verbintenissen en de bestaande overgangsfases, de bestaande visies/initiatieven van de deelstaten of betrokken partijen, hun visie op de samenleving tegen 2050”* (ICDO, 2012c).

Daarna, tussen september 2011 en april 2012, waren meer dan vijftien vergaderingen en een groot aantal parallelle discussies nodig om te komen tot het einddocument van de ICDO, binnen het kader bepaald door het begeleidingscomité. De discussies gingen vooral over de thematische hergroeperingen (met bewaking van een transversale aanpak) en de formulering van doelstellingen

over de gewenste toestand in 2050, binnen de federale bevoegdheden, waarbij die doelstellingen zo veel mogelijk van de in te zetten middelen onderscheiden werden.

De ICDO-werkgroep heeft bovendien de bijdragen van de grote maatschappelijke groepen van de FRDO gehoord (milieubeweging, werkgevers, vakbonden en Noord-Zuidbeweging). De discussies van die groep werden ook gevoed door een bijdrage van de TFDO op conceptueel en methodologisch vlak en aangevuld met concrete voorbeelden (zie 2.1.1.a). De TFDO heeft onder meer een allereerste voorstel van structuur (zie bijlage 7) aangebracht om de ICDO te helpen de tot dan verzamelde zeer grote hoeveelheid informatie te organiseren volgens een duidelijke structuur en in een voldoende synthetisch formaat om te kunnen bijdragen aan het politieke debat. Alle TFDO-experts waren aanwezig en ter beschikking van de ICDO-werkgroep, om tijdens twee vergaderingen in maart en april 2012 vragen van de leden te beantwoorden.

De beknopte bijdrage die uiteindelijk werd opgesteld, gaat samen met een uitgebreid document dat de voorgestelde keuzes motiveert op basis van een situatieschets, de huidige trends en een inventaris van de bestaande doelstellingen (ICDO, 2012b).

b. Bijdrage van de ICDO aan de LTV

Het voorstel van langetermijnvisie van de ICDO is gestructureerd op basis van de vier grote uitdagingen die werden bepaald door het begeleidingscomité⁵⁷ (een inclusieve en solidaire maatschappij; een weerbare maatschappij die haar economie aanpast aan de economische, sociale en ecologische uitdagingen; een maatschappij die haar leefmilieu beschermt; en een maatschappij ondersteund door overheden die hun maatschappelijke verantwoordelijkheid opnemen). Het omvat alle thema's die door het begeleidingscomité werden bepaald aan de hand van 14 globale doelstellingen, 59 strategische doelstellingen en daaraan gekoppeld meer dan honderd indicatoren (waarvan sommige nog moeten worden bepaald).

Elke uitdaging wordt ingeleid met een beschrijving van de gewenste toestand in 2050. Sommige thema's komen enkel in die inleidende beschrijvingen aan bod. Het thema gendergelijkheid wordt bijvoorbeeld aangehaald in de inleiding over de sociale uitdaging, maar is aan geen enkele doelstelling gekoppeld, ook al zijn bepaalde indicatoren naar geslacht uitgesplitst.

⁵⁷ Samengesteld uit de actoren van de wet – Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling, Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling en Task Force Duurzame Ontwikkeling van het Federaal Planbureau – en gecoördineerd door de Programmatorische federale overheidsdienst Duurzame Ontwikkeling.

2.3. Federaal Parlement

Hoofdstuk 2.3 presenteert de werkzaamheden van de Kamer van volksvertegenwoordigers (federaal Parlement) in het kader van de uitwerking van de langetermijnvisie. Eerst komt het proces aan bod (2.3.1) en vervolgens de inhoud van de goedgekeurde resolutie (2.3.2).

2.3.1. Debat over de LTV

Het is in de Kamer van volksvertegenwoordigers dat het officiële proces voor de uitwerking van een langetermijnvisie van start ging. Dat gebeurde op 29 juni 2011 met de lanceringsconferentie *Langetermijnvisie voor duurzame ontwikkeling 2050 – Doelstellingen voor een toekomst voor iedereen*. Nationale en internationale experts hebben hun standpunten uiteengezet en daarna volgde een debat met de parlementsleden. De zitting werd gesloten door de minister bevoegd voor Duurzame Ontwikkeling.

Op 4 juli 2012 heeft de Conferentie van Voorzitters, in toepassing van artikel 76 van het Reglement van de Kamer, de bijzondere commissie Klimaat en Duurzame Ontwikkeling van de Kamer officieel gelast met het opstellen van een ontwerpresolutie betreffende de langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2012a).

Daartoe heeft de bijzondere commissie Klimaat en Duurzame Ontwikkeling de ICDO, de FRDO en het FPB verzocht hun bijdragen (hiervoor gepresenteerd in de hoofdstukken 2.1 en 2.2) in juni en juli 2012 toe te lichten. Vervolgens kreeg een informele werkgroep van commissieleden, de opdracht een ontwerpresolutie op basis van die bijdragen op te stellen. Tijdens de vergadering van 10 juli 2012 werd de door de werkgroep voorbereide tekst voorgesteld aan de bijzondere commissie Klimaat en Duurzame Ontwikkeling en werden er nog verscheidene amendementen op die tekst besproken. De geamendeerde tekst werd unaniem door de Commissie aangenomen en na een debat aangenomen in de plenaire vergadering van de Kamer van 19 juli 2012.

2.3.2. Resolutie over de LTV

De *Resolutie betreffende de langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling* van de Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers behandelt niet enkel de inhoud van de langetermijnvisie, maar ook de methode om die visie uit te werken (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2012b).

In verband met de methode om de visie uit te werken, vraagt de Kamer "*dat de minister bevoegd voor Duurzame Ontwikkeling zijn langetermijnvisie aan het Parlement zou voorstellen vóór ze door de Ministerraad wordt goedgekeurd, opdat die visie de ruimst mogelijke instemming van het Parlement zou weerspiegelen*".

In verband met de inhoud van de visie neemt de Kamer de grote uitdagingen van het begeleidingscomité over: een sociaal inclusieve samenleving, een slagvaardige en duurzame economie, zorg voor het leefmilieu, internationale solidariteit, en *good governance*. Binnen die uitdagingen onderscheidt zij 34 punten waarmee rekening moet worden gehouden in een langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling. In sommige gevallen bevatten die punten wel doelstellingen, maar in andere gevallen gaat het om de middelen om die doelstellingen te verwezenlijken. Wat de indicatoren betreft, benadrukt de Kamer dat zij noodzakelijk zijn om regelmatig de vooruitgang naar de doelstellingen te evalueren, zonder voorbeelden te vermelden.

2.4. LTV aangenomen door de federale regering

De federale regering heeft op 17 mei 2013 de *beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling* (LTV) aangenomen, na bespreking in de bijzondere commissie Klimaat en Duurzame Ontwikkeling van de Kamer van volksvertegenwoordigers op 5 februari 2013. De LTV is het resultaat van een beleidsproces dat twee jaar voordien van start ging, waaraan alle actoren van de wet bijgedragen hebben (zie figuur 1, p. 57). De aangenomen tekst van de LTV is opgenomen in 2.4.1, de lijst van de ermee verbonden indicatoren in 2.4.2. Hoofdstuk 2.5 presenteert de eerste conclusies over de doelstellingen en indicatoren.

De LTV is vernieuwend omdat de federale regering daarmee voor het eerst een samenhangend geheel van langetermijndoelstellingen en bijbehorende indicatoren over de grote uitdagingen van duurzame ontwikkeling heeft aangenomen. Die langetermijndoelstellingen zijn de federale concretisering van art. 7bis van de Grondwet. Dat artikel stelt immers: *“Bij de uitoefening van hun respectieve bevoegdheden streven de federale Staat, de gemeenschappen en de gewesten de doelstellingen na van een duurzame ontwikkeling in haar sociale, economische en milieugebonden aspecten, rekening houdend met de solidariteit tussen de generaties”*. In het *Verslag aan de Koning* bij het ontwerp van koninklijk besluit houdende vaststelling van de federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling wijst de regering er tevens op dat *“het menselijk welzijn [...] het einddoel [vormt] dat moet worden verzekerd door onze consumptie- en productiewijzen te herzien waarbij rekening wordt gehouden met de beperkingen van ons ecosysteem”*.

2.4.1. Doelstellingen

De LTV, waarvan de volledige tekst hierna is opgenomen, bestaat uit een geheel van 55 langetermijndoelstellingen over vier grote uitdagingen. Die uitdagingen zijn: de sociale cohesie bevorderen; de economie aanpassen aan de economische, sociale en leefmilieu-uitdagingen; het leefmilieu beschermen en ten slotte de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de federale overheid. Elke uitdaging wordt ingeleid door een schets van de gewenste situatie in 2050, gevolgd door de voorstelling van bijbehorende doelstellingen.

“1. Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert

In 2050 zal onze maatschappij een inclusieve maatschappij zijn. Dit wil zeggen een maatschappij waar iedereen gelijke toegang zal hebben tot alle levensdomeinen, rekening houdend met de eigenheid van het platteland en de stad.

In dat kader zal de integratie bevorderd en vergemakkelijkt worden. Alle vormen van discriminatie die tussen personen kunnen bestaan (geslacht, cultuur, afkomst enzovoort), zullen worden geweerd. Het maatschappelijk weefsel zal worden versterkt tussen generaties, culturen en maatschappelijke categorieën. Conflicten zullen worden aangepakt om bestaanszekerheid en sociale cohesie te garanderen. Solidariteit en vrijwilligerswerk zullen worden aangemoedigd. De voorafgaande voorwaarden voor het welzijn van de burgers zullen vervuld zijn, namelijk: vrede, onderwijs, inkomen, gezondheid, waardige huisvesting, een stabiel ecosysteem, duurzame hulpbronnen en sociale rechtvaardigheid.

Aangezien een inclusieve maatschappij het welzijn van elke persoon wil bevorderen, zal het essentieel zijn om armoede en sociale ongelijkheden te bestrijden, inzonderheid op het vlak van gezondheid. Hierbij zal ingespeeld worden op nieuwe situaties inzake volksgezondheid, zoals chronische ziekten, en zal voor iedereen de best mogelijke levensstandaard gehandhaafd worden dankzij onderwijs en door geschikte banen die zowel de levens- als de gezondheidsomstandigheden respecteren.

Sociale cohesie en kansarmoedebestrijding

1. *Vrouwen en mannen zullen hun rechten gelijk uitoefenen. Zij zullen kunnen bijdragen tot alle aspecten van de ontwikkeling van de samenleving en de verbetering van de levensomstandigheden zonder onderscheid, uitsluiting of beperking op grond van hun geslacht.*
2. *Iedereen zal beschikken over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van sociale beschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen zal aldus gedurende alle fasen van zijn leven kunnen voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven.*
3. *Onder meer via de herverdeling van de geproduceerde welvaart zal elke burger beschikken over middelen om de capaciteiten te ontwikkelen om een project te ondernemen dat zorgt voor sociale integratie.*

Gezondheid

4. *De volksgezondheid is verbeterd en zal op een hoog niveau gehandhaafd worden. De levensverwachting in goede gezondheid zal gestegen zijn ten opzichte van 2010. Het verschil tussen de levensverwachting in goede gezondheid naargelang van het opleidingsniveau en naargelang het geslacht zal met gemiddeld 50% verlaagd worden.*
5. *Kwaliteitsvolle gezondheidszorg zal toegankelijk zijn voor iedereen en in het bijzonder voor kwetsbare groepen (mensen met een handicap, kansarmen, vruchtbare en zwangere vrouwen en kinderen, enz.).*
6. *Er zal rekening gehouden worden met de gevolgen van milieubederf op de gezondheid. De kennis en het toezichtstelsel zal worden ontwikkeld om het inzicht in de rechtstreekse verbanden qua oorzaak en gevolg tussen het milieu en de gezondheid te verbeteren, met inbegrip van opkomende risico's die bijvoorbeeld verbonden zijn aan de klimaatveranderingen, aan de invoering van nieuwe producten of aan combinaties van vervuilende stoffen.*
7. *De morbiditeit/mortaliteit door chronische ziekten zal teruggebracht zijn.*

Werkgelegenheid

8. *De arbeidsmarkt zal voor iedereen toegankelijk zijn en de actieve bevolking waardig werk aanbieden.*
9. *Het werkgelegenheidsniveau zal zo hoog en stabiel mogelijk zijn en respecteert de principes van waardig werk. Iedereen op arbeidsleeftijd zal de mogelijkheid hebben betaald werk te vinden.*
10. *Het werkloosheidsniveau zal beperkt zijn tot de frictiewerkloosheid.*
11. *De arbeidsomstandigheden zullen gedurende de hele loopbaan aangepast worden om ervoor te zorgen dat de levenskwaliteit verbetert en dat men langer kan werken.*

2. Een maatschappij die haar economie aanpast aan de economische, sociale en leefmilieu-uitdagingen

In 2050 zullen we in een veerkrachtige maatschappij leven. De productie- en consumptieactiviteiten zullen gebaseerd zijn op een efficiënt gebruik van de natuurlijke hulpbronnen met inachtneming van de grenzen van onze planeet. Bovendien zullen ze bijdragen tot de sociale en economische ontwikkeling.

Alle belanghebbenden - overheden, bedrijven, het maatschappelijk middenveld en individuele burgers - zullen bijdragen aan een rechtvaardige transitie naar een duurzaam economisch model waarin menselijk welzijn en een geringe impact op het leefmilieu voorop staan.

De economische ontwikkeling en het milieubederf zullen volledig ontkoppeld zijn. In die ontwikkeling staat het creëren van waardig werk centraal, waarbij tegelijkertijd een voldoende aanbod aan goederen en diensten wordt verzekerd dat in de basisbehoeften voorziet. Hierbij wordt de plaats van ons land in de internationale economie gegarandeerd, inzonderheid wat zijn competitiviteit betreft.

Deze doelstelling houdt hoge ecologische en sociale prestaties in van alle goederen en diensten over hun hele levenscyclus (van de ontginning van de grondstoffen tot hun verwijdering). Er zal op grote schaal koolstofarme, inzonderheid hernieuwbare energie ontwikkeld worden. De energie-efficiëntie van producten zal aanzienlijk verhoogd worden. De toegankelijkheid van de energiediensten, zowel inzake fysieke toegankelijkheid als betaalbaarheid, zal voor iedereen aanzienlijk verhoogd worden.

Mobiliteit en vervoer zullen bijdragen tot de sociale en economische ontwikkeling en zullen milieuvriendelijk zijn dankzij een geïntegreerd multimodaal vervoersysteem, maximale veiligheidsomstandigheden, een drastische vermindering van de milieuhinder, meer bepaald door de externe kosten te integreren in de vervoersprijzen en door een aangepaste ruimtelijke ordening.

De voedingspatronen zullen geen negatieve invloed hebben op de gezondheid noch op het milieu dankzij gezonde producten, een geïntegreerde landbouwproductie en minder voedselverspilling.

Consumptie- en productiepatronen

- 12. De economische ontwikkeling van de maatschappij zal worden gemeten door rekening te houden met de invloed ervan op de mens en het milieu.*
- 13. De prijzen van goederen en diensten zullen zo veel als mogelijk de sociale en milieu-externaliteiten integreren, rekening houdend met de drie dimensies van duurzame ontwikkeling.*
- 14. Er zal rekening gehouden worden met de milieu- en sociale prestaties van alle op de markt gebrachte goederen en diensten, en dit gedurende hun hele levenscyclus.*
- 15. Consumenten en producenten zullen hun maatschappelijke verantwoordelijkheid opnemen, door duurzame productie- en consumptiepatronen aan te nemen.*

Energie

16. *De koolstofarme energievormen zullen overheersen in de energiemix. De hernieuwbare energiebronnen zullen er een significant aandeel van uitmaken.*
17. *De elektriciteitsproductie zal haar uitstoot van koolstof sterk verminderen (van 96 tot 99 % in de "Roadmap voor energie tegen 2050" van de Europese Commissie).*
18. *De verhoging van de energie-efficiëntie van producten zal worden voortgezet met het oog op de vermindering van het eindenergieverbruik.*
19. *Het gebruik van biomassa voor energiedoeleinden zal gebeuren zonder het algemeen belang te schaden, in het bijzonder de voedselzekerheid en het leefmilieu (bodemkwaliteit, biodiversiteit, enz.).*
20. *De energiebevoorrading zal verzekerd zijn.*
21. *Energiediensten zullen voor iedereen toegankelijk zijn.*

Mobiliteit en Vervoer

22. *Iedereen zal toegang hebben tot een vervoerswijze waarbij de emissies van broeikasgassen en vervuilende stoffen, en de impact op de biodiversiteit en op de levenskwaliteit zo gering mogelijk is.*
23. *Collectieve vervoerswijzen zullen primeren boven individuele vervoerswijzen. Voor het goederenvervoer zullen spoor en binnenvaart het meest gebruikt worden.*
24. *Mobiliteit en vervoer zullen onder maximale veiligheidsomstandigheden gebeuren met "nul doden" als doel.*
25. *Het gebruik van vervoersmiddelen zal gepaard gaan met de uitstoot van zo weinig mogelijk vervuilende stoffen en geluidshinder, zal energie-efficiënt zijn en gebeuren op basis van fossiele en alternatieve bronnen. De uitstoot in de lucht van NO_x, PM_{2,5}, PM₅ en PM₁₀ zal met 80% verminderd zijn ten opzichte van 2005. De uitstoot van broeikasgassen in België zal met minstens 80% verminderd zijn ten opzichte van 1990.*
26. *De verschillende milieu- (broeikasgassen, vervuiling, lawaai...) en sociale externaliteiten (ongevallen, files...) zullen zoveel als mogelijk geïntegreerd worden in de vervoerprijzen.*

Voeding

27. *Iedereen zal toegang hebben tot veilige, gezonde en voedzame voeding.*
28. *De sociale en ecologische impact van onze productie- en consumptiewijzen op het vlak van voedingsmiddelen zal aanzienlijk verlaagd zijn.*
29. *De voedselverspilling over de volledige voedingsketen zal aanzienlijk verminderd zijn.*
30. *Onze maatschappij zal de nadelige invloed van onze voedingswijzen op de voedselsoevereiniteit van de ontwikkelingslanden verminderen.*

3. Een maatschappij die haar leefmilieu beschermt

In 2050 zal de doelstelling van een gezond leefmilieu bereikt zijn. België zal zijn transitie naar een koolstofarme en resource-efficiënte maatschappij op een rechtvaardige manier verwezenlijkt hebben. Het zal de nodige maatregelen genomen hebben om de milieu-impact veroorzaakt door menselijke activiteiten te voorkomen, of indien niet, bij te sturen: de totale opwarming zal beperkt zijn en blijft beperkt tot 1,5 tot 2°C op lange termijn, de water- en luchtverontreiniging zullen onder controle zijn en hebben geen noemenswaardige invloed meer op de gezondheid, de biodiversiteit en de ecosystemen. De goederen en diensten die de ecosystemen leveren, zullen hersteld en gevaloriseerd zijn. Ze zullen behoedzaam en duurzaam gebruikt worden, waardoor ze bijdragen tot het in stand houden van de biodiversiteit. Op die manier zal de biodiversiteit zelf gevaloriseerd, bewaard, beschermd en hersteld worden en volop bijdragen tot een duurzame welvaart, waarbij zij tegelijk ook de economische, territoriale en sociale cohesie stimuleert en ons cultureel erfgoed beschermt.

Klimaatverandering

- 31. De Belgische emissies van broeikasgassen zullen in 2050 in eigen land met minstens 80 tot 95% gedaald zijn ten opzichte van hun niveau in 1990.*
- 32. België zal aangepast zijn aan de directe en indirecte gevolgen van de klimaatverandering.*

Natuurlijke hulpbronnen

- 33. De verbruikte hoeveelheid niet-hernieuwbare grondstoffen zal aanzienlijk verminderd zijn en die grondstoffen zullen enkel verder ontgonnen worden indien er geen alternatief uit recyclage bestaat.*
- 34. Hernieuwbare grondstoffen, en met name zoet water, zullen ontgonnen worden zonder het vermogen van toekomstige generaties om die hulpbronnen te ontginnen, in het gedrang te brengen.*

Buiten- en binnenlucht

- 35. De uitstoot van vervuilende stoffen, zoals stikstofoxiden, fijn stof, persistente organische stoffen, zware metalen, nitraten en fosfaten, zal aanzienlijk verminderd zijn en de lucht (binnen en buiten)-, water- en bodemvervuiling zal niet langer een significante - directe of indirecte - weerslag hebben, noch op de gezondheid, noch op het milieu.*

Biodiversiteit

- 36. De toegang tot genetische hulpbronnen en het rechtvaardig en eerlijk delen van de voordelen die voortvloeien uit hun gebruik zal verzekerd zijn en efficiënt bijdragen tot het behoud van de biologische diversiteit, het duurzame gebruik van de elementen ervan, en armoedebestrijding.*
- 37. De goederen en diensten die de ecosystemen leveren, zullen hersteld, gevaloriseerd en behoedzaam en duurzaam gebruikt worden, waardoor zij rechtstreeks zullen bijdragen tot het in stand houden van de biodiversiteit.*

38. *De verspreiding van nieuwe invasieve⁵⁸ uitheemse soorten zal een halt toegeroepen zijn. De reeds ingevoerde soorten zullen duidelijk in aantal gedaald zijn.*
39. *De Belgische mariene zones zullen beschermd, hersteld en gevaloriseerd zijn, met name via het creëren van beschermde gebieden, het verzekeren van de connectiviteit van natuurlijke habitats en herstel van beschadigde ecosystemen. Voor het gehele Belgische deel van de Noordzee zullen de doelstellingen voor het bekomen van de goede milieutoestand zoals bepaald binnen de mariene strategie bereikt zijn. Binnen de Natura 2000 gebieden zullen de instandhoudingsdoelstellingen behaald zijn.*

4. Een maatschappij die ondersteund wordt door de federale overheid die haar maatschappelijke verantwoordelijkheid opneemt

In 2050 zal de federale overheid, als een belangrijke speler in de maatschappij, het algemeen en collectief belang waarborgen. De federale overheid zal transversale beleidslijnen ontwikkeld hebben om de transitie naar duurzame ontwikkeling te bewerkstelligen. Meer specifiek wat betreft de werking van de overheden en de overheidsfinanciën enerzijds, en het wetenschapsbeleid en de ontwikkelingssamenwerking anderzijds.

Voortbouwend op de bestaande inspanningen zal een nieuwe politieke governance opgezet zijn. Dit houdt in dat de federale overheid een stimulerende en regulerende rol vervult ten opzichte van welomschreven en afgesproken doelstellingen. Er wordt overlegd en er kunnen onder andere partnerschappen worden gecreëerd met alle actoren van het maatschappelijk middenveld (sociale partners en niet-gouvernementele organisaties) en innoverende financieringsmechanisme opgezet worden om snel een antwoord te bieden op de veranderingen in de maatschappij. De federale overheid zal ook een waakhondfunctie vervullen om te anticiperen op de gevolgen van het overheidsbeleid en nieuwe maatschappelijke uitdagingen voor alle burgers en in het bijzonder voor de meest kansarmen.

Overheden

40. *De federale overheid zal de democratische werking van haar organen voor overleg en beraadslaging blijven garanderen.*
41. *De federale overheid zal alle gebruikers, ongeacht hun sociale en culturele status, een dienstverlening bieden die aan hun verwachtingen beantwoordt, rekening houdend met het algemeen belang.*
42. *Internationale samenwerking zal gericht zijn op duurzame ontwikkeling. De federale overheid zal haar beleid, ook in de internationale en Europese dimensie, uitwerken in overeenstemming met de doelstellingen van de langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling.*
43. *De federale overheid zal bijdragen tot duurzame ontwikkeling door de milieu- en sociale prestaties van haar instellingen.*

⁵⁸ *Invasieve planten zijn plantensoorten die (1) door de mens vrijwillig of toevallig worden geïntroduceerd buiten hun natuurlijke verspreidingsgebied (het gaat om zogenaamde "exotische" soorten); (2) in staat zijn te overleven en zich voort te planten in de natuur; (3) een sterke verspreidingscapaciteit hebben en (4) die geneigd zijn dichte populaties te vormen waarbij de inheemse soorten worden verdrongen.*

Overheidsfinanciën

44. *De schuldenlast die zowel voortvloeit uit sociale verschijnselen als uit milieu- en economische verschijnselen, zal op een houdbaar niveau blijven en de toekomstige generaties dus niet belasten.*
45. *België zal een situatie van evenwicht bereiken wat zijn handels- en financiële relaties met andere landen betreft.*
46. *De overheidsfinanciën zullen op een andere manier benaderd worden, door het resultaat van de voorbije actie van de Staat niet langer uitsluitend te bekijken in termen van overheidsschuld (dit wil zeggen van passiva) maar ook de activa (in de brede zin) te valoriseren die overeenstemmen met de bijdrage van de Staat tot de verschillende “kapitalen”: fysiek kapitaal maar ook het “kapitaal” vorming, het “kapitaal” R&D, het milieukapitaal, enz.*
47. *De fiscaliteit zal de externe kosten integreren door de geleidelijke verschuiving van de fiscaliteit op arbeid naar een fiscaliteit op ecologische en sociale externe factoren.*
48. *Fiscale en sociale fraude zal verdwenen zijn.*

Wetenschapsbeleid

49. *De budgetten voor onderzoek & ontwikkeling zullen minstens 3% van het bbp bedragen en nemen jaar na jaar toe.*
50. *Bij het uitwerken van het beleid zal rekening gehouden worden met de onderzoeksresultaten door de betrokken partijen en de gebruikers van deze resultaten van bij het begin te betrekken: bij het identificeren van de problemen en bij het formuleren van vragen en onderzoeksdoelstellingen.*
51. *Het strategisch onderzoek zal ten dienste staan van de maatschappelijke en duurzame ontwikkelingsuitdagingen.*

Ontwikkelingssamenwerking

52. *Beleidsmaatregelen in diverse relevante domeinen (handel, financiële regelgeving, migratie, landbouw, ...) zullen geen negatieve invloed uitoefenen op duurzame ontwikkeling wereldwijd en in het bijzonder in de minst ontwikkelde landen.*
53. *Binnen het kader van het omvattend post-2015 ontwikkelingskader zal ook de ontwikkelingssamenwerking bijdragen tot de uitwerking en realisatie van de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen, gestoeld op de rechtenbenadering, hierbij rekening houdend met de verschuivende noden in de strijd tegen de armoede van en binnen de armste, de meest kwetsbare en meest fragiele landen.*
54. *Ontwikkelingssamenwerking (ODA) zal een voorspelbaar en doeltreffend kanaal blijven voor de ondersteuning van de armste landen en bevolking, en zal hierbij voldoen aan de afspraken over doeltreffendheid van hulp (Parijsverklaring, Accra-agenda en Busanpartnerschap en latere aanpassingen inzake eigenaarschap, afstemming op hun beleid, harmonisatie met andere donoren, resultaatgericht beheer, wederzijdse verantwoording en betere voorspelbaarheid van de middelen).*

55. *De Belgische ontwikkelingssamenwerking zal zich blijven aanpassen aan de internationale context teneinde haar rol te blijven spelen daar waar ze dit nodig en doeltreffend acht. Ze zal de ontwikkelingslanden - met bijzondere aandacht voor de minst ontwikkelde landen en meest kwetsbare landen - blijven ondersteunen bij het aanpakken van de milieurisico's in verband met de bescherming van de natuurlijke rijkdommen, de wereldwijde ontbossing, het verlies van biodiversiteit, de bestrijding van de woestijnvorming, de verandering van de productie- en consumptiepatronen, en de transitie naar koolstofarme en zo klimaatbestendig mogelijke maatschappij. Ze zal bijzonder aandacht blijven hebben voor de strijd tegen de ongelijkheden."*

2.4.2. Indicatoren

Zoals de wet bepaalt, werden ook indicatoren, die hierna integraal zijn opgenomen, vastgesteld "om rekenschap te geven over het behalen van deze doelstellingen" (BS, 2010a, art. 2/1). De regering keurde daartoe een lijst van een honderdtal indicatoren goed. Die lijst is gestructureerd volgens dezelfde vier uitdagingen en dezelfde vijftien thema's als de doelstellingen. De regering besliste ook dat ze uiterlijk bij de vaststelling van het volgende federaal plan inzake duurzame ontwikkeling de lijst zal vervangen. Voorts preciseerde ze dat de federale rapporten inzake duurzame ontwikkeling, de ICDO-rapporten en de rapporten van de ICDO-leden zullen rapporteren over de indicatoren.

"1. Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert

Sociale cohesie en kansarmoedebestrijding

- *Loonkloof tussen vrouwen en mannen bij gelijk werk*
- *Vrouwelijke topmanagers*
- *Percentage van de bevolking onder de armoededrempel (met aandacht voor specifieke categorieën zoals eenoudergezinnen, ...)*
- *Personen met risico op armoede of sociale uitsluiting (EU2020), naar geslacht, leeftijd (kinderen (0-17 jaar) EU2020), ...*
- *Schuldenlast van huishoudens*
- *Satellietrekening van de instellingen zonder winstoogmerk*
- *Functionele ongeletterdheid*
- *GINI (voor en na sociale transfers) of ratio S80/S20*
- *De inkomensongelijkheid tussen 2010 en 2050 is niet gestegen.*

Gezondheid

- *Levensverwachting in goede gezondheid naar geslacht, opleidingsniveau, sociaaleconomisch statuut*
- *Sterftepercentage naar geslacht, leeftijd en sociaaleconomische categorieën in verband met hart- en bloedvatenziekten, kankers, diabetes en chronische ademhalingsziekten*
- *Aandeel remgeld*
- *Personen die verklaren problemen te hebben gehad met toegang tot medisch onderzoek of behandeling*

Werkgelegenheid

- *Werkgelegenheidsgraad van de actieve bevolking (EU2020)*
- *Werkenden met een armoederisico*
- *Voortijdige schoolverlaters (EU2020)*
- *Percentage van de werkloosheidsgraad van laaggeschoolden ten opzichte van hooggeschoolden*
- *Percentage ongewild deeltijds werk, onder meer naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en sociaaleconomisch statuut*
- *Activiteitsgraad*
- *Werkloosheidsgraad volgens administratieve gegevens (werkloosheidsdefinitie Federaal Planbureau)*
- *Werkloosheidsgraad volgens enquêtegegevens (werkloosheidsdefinitie Arbeidskrachten-enquête)*
- *Arbeidsongevallen*
- *Loonkloof tussen vrouwen en mannen bij gelijk werk*
- *Deelname aan bijscholing, opleidings- en vormingsactiviteiten in het kader van een leven lang leren*

2. Een maatschappij die haar economie aanpast aan de economische, sociale en leefmilieu-uitdagingen

Consumptie- en productiepatronen

- *Op de markt gebrachte producten en diensten met een label dat door de overheden is gecertificeerd (Europees ecologisch label, label voor biologische landbouwproducten, eerlijk label, sociaal label)*
- *Organisaties (overheden, ondernemingen, ngo's, enz.) die een duurzaam beheersysteem hebben ingevoerd (ISO14001, EMAS, ISO26000, SA8000)*
- *Ondernemingen die de ecologische afdruk en de koolstofbalans van hun organisatie hebben bepaald*
- *Uitgaven voor "biologische" voeding in de voedingsuitgaven van een gezin*
- *Binnenlandse input van grondstoffen*
- *Binnenlands verbruik van grondstoffen*

Energie

- *Percentage van energie uit hernieuwbare bronnen in het bruto energie-eindverbruik (EU2020)*
- *Elektriciteit die wordt geproduceerd zonder de ermee gepaard gaande CO₂-ontwikkeling van fossiele koolstof*
- *Elektriciteit die wordt geproduceerd op basis van hernieuwbare energiebronnen*
- *Energie-efficiëntie (bbp/primair energieverbruik)*
- *Naleving van duurzaamheidscriteria voor de invoer van biomassa voor energiedoeleinden*
- *Personen die verklaren problemen te hebben gehad om hun woning voldoende te verwarmen omwille van financiële redenen*

Mobiliteit en vervoer

- Gebruik van de verschillende vervoerswijzen (o.a. modaal aandeel van het (privaat of openbaar) gemeenschappelijk personenvervoer; modaal aandeel van de spoor- en waterwegen voor het goederenvervoer) naar aantal afgelegde km, aantal reizigers/km en/of ton/km
- Verplaatsingen per fiets ten opzichte van 2011
- Percentage van het spoorwegvervoer en het binnenvaartvervoer in het goederenvervoer
- Aantal afgelegde km, aantal reizigers-km, ton-km
- Modal shift indicator (personen en goederen)
- Aantal verkeersslachtoffers op jaarbasis: doden/zwaargewonden/lichtgewonden per miljard afgelegde km verdeeld volgens geslacht, leeftijd en de vervoerswijze
- Totale CO₂-uitstoot in de transportsector en per vervoerswijze
- Energieprestatie en vervangingspercentage van transportvoertuigen op het land, in de lucht en van de onder Belgische vlag varende zeevloot
- Emissies NO_x, PM_{2,5}, PM₅ en PM₁₀

Voeding

- Personen met overgewicht of zwaarlijvigheid onder de Belgische bevolking (per geslacht, leeftijd, sociaaleconomische categorieën)
- Dagelijkse consumptie van fruit en groenten
- Dagelijkse consumptie van vlees
- Personen die een beroep doen op voedselhulp
- Introductie op de markt en consumptie van “lokale” en “eerlijke” producten
- Vermindering in het gebruik van hulpbronnen in de voedselketen (te verdelen volgens primaire hulpbronnen)
- Sporen van resten van chemische bestrijdingsmiddelen, van hormoonontregelende stoffen in de landbouwproductie en bij mensen (biomonitoring)
- Percentage geïntegreerde landbouw en biologische landbouw (oppervlakte)
- Percentage van verspilde niet-vervallen levensmiddelen
- Percentage voedselteelten tegenover industriële teelten bestemd voor de uitvoer (inclusief de biobrandstoffen)
- Ontbossing voor industriële teelten in ontwikkelingslanden bestemd voor de uitvoer

3. Een maatschappij die haar leefmilieu beschermt**Klimaatverandering**

- Broeikasgasemissies op het Belgische grondgebied (EU2020)

Natuurlijke hulpbronnen

- *Binnenlands verbruik van grondstoffen (biomassa en niet-biomassa)*
- *Staat van de grondwaterspiegel*
- *Verbruik van leidingwater door de gezinnen per dag per persoon*

Buiten- en binnenlucht

- *Luchtkwaliteit (concentraties aan CO, SO₂, NO_x, VOS, PM, enz. in de lucht)*
- *Pollutiepieken (bv.: ozonconcentratie: aantal dagen per jaar waarop de informatie- en gezondheidsdrempels worden overschreden)*
- *Emissies van vervuilende stoffen afkomstig uit industriële en huishoudelijke activiteiten, uit het vervoer, uit natuurlijke hulpbronnen*
- *Concentraties fijn stof (PM_{2,5}) in de lucht*
- *Op de markt gebrachte producten met een beperkt emissiegehalte*
- *Preformantie van de verwarmings- en ventilatiesystemen in gebouwen (prestaties van het gebouwenpark)*
- *Binnenluchtkwaliteit*

Biodiversiteit

- *Verbindenissen die België op internationaal niveau heeft aangegaan inzake het delen van de voordelen (Protocol van Nagoya, Internationaal verdrag inzake fytogenetische hulpbronnen voor de voeding en de landbouw, ...)*
- *Ruimtelijke fragmentatie van de ecosystemen*
- *Percentage ecosysteemdiensten die 'functioneel', onbeschadigd en beschermd zijn*
- *Aantal octrooiaanvragen gebaseerd op genetische hulpbronnen*
- *Nieuw ingevoerde soorten*
- *Verdwenen soorten*
- *Evolutie van de ingevoerde soorten*
- *Percentage met uitsterving bedreigde gewervelde en ongewervelde soorten*
- *Percentage land- en waterecosystemen, ecosystemen in de zee die als beschadigd/hersteld worden beschouwd*
- *Behaalde indicatoren zoals bepaald in het kader van OSPAR, EU, VN*
- *Behaalde doelstellingen van het Johannesburg Plan of Implementation/bijkomend protocol bij het Verdrag van de Verenigde Naties inzake het recht van de zee ("Implementation Agreement" genaamd)*

4. Een maatschappij die ondersteund wordt door de federale overheid die haar maatschappelijke verantwoordelijkheid opneemt

Overheden

- Vragen op jaarbasis vanuit de regering aan de adviesraden
- Naleving van de DOEB-procedure
- Opvolging van de uitvoering van het FPDO

Overheidsfinanciën

- Geconsolideerde bruto schuld van de overheden/bbp
- Overheidsschuld in % van het bbp
- Balans van de lopende rekening in procent van het bbp
- Netto buitenlandse investeringspositie in procent van het bbp
- Ondergrondse economie: verschil tussen gemiddeld theoretisch btw-percentage en gemiddeld effectief percentage

Wetenschapsbeleid

- Percentage van het bbp gewijd aan uitgaven voor R&D
- Percentage van bruto binnenlandse uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling in het bbp (met inbegrip van de fiscale uitgaven), opgesplitst naar publieke en private sector (EU2020)
- Federaal onderzoek met een actief begeleidingscomité
- Tevredenheid van de begeleidingscomités van de projecten
- Federaal onderzoek dat bijdraagt tot de maatschappelijke uitdagingen en de doelstellingen inzake DO
- Percentage federaal netwerkonderzoek

Ontwikkelingssamenwerking

- Percentage van de ODA naar de armste/meest kwetsbare/meest fragiele landen
- Percentage van de ODA besteed aan duurzame ontwikkelingsdoeleinden
- Indicatoren ontwikkeld in het kader van de Parijs-agenda en het Busan-partnerschap, o.a. over ontbinding van de hulp, transparantie, voorspelbaarheid, gebruik van systemen partnerland, resultaatgerichtheid
- De emissies op jaarbasis van broeikasgassen in de ontwikkelingslanden (ton CO₂-eq.)
- Ontwikkelingshulp toegekend aan de ontwikkelingslanden tegen 2050 (industrielanden en België)”

2.5. Besluit over de Belgische federale LTV

Deel 2 van deze Planning Paper analyseert de LTV die de Belgische federale regering aangenomen heeft, en die hierna *federale LTV* wordt geheten, door te tonen hoe verschillende belanghebbenden en federale openbare instellingen betrokken waren bij de uitwerking ervan. De federale LTV, die de regering op 17 mei 2013 goedkeurde, vloeit immers voort uit een reeks bijdragen van de actoren van de wet inzake duurzame ontwikkeling (TFDO, ICDO en FRDO) en uit de resolutie van het federale parlement.

Uit een vergelijkende analyse van die bijdragen met de LTV die de regering goedkeurde, blijkt dat de inleidende teksten over elke uitdaging hoofdzakelijk gebaseerd zijn op de ICDO-bijdrage. Wat de doelstellingen zelf betreft, komen de meeste uit de bijdragen van de TFDO en de ICDO, die beide hun voorstellen zeer synthetisch formuleerden, terwijl de FRDO dat meer beschrijvend deed.

De doelstellingen van de federale LTV stemmen in bepaalde gevallen overeen met de meest ambitieuze doelstellingen die door die instellingen naar voren werden geschoven (bv. *in 2050 zullen de nationale broeikasgasemissies met minstens 80 tot 95% verlaagd worden ten opzichte van hun niveau van 1990*⁵⁹). In andere gevallen neemt de federale LTV een minder ambitieuze doelstelling op (bv. *de gevolgen van de milieuaantasting op de gezondheid zullen in aanmerking genomen worden*) dan de doelstelling voorgesteld door de TFDO (*"de lucht-, water- en bodemvervuiling heeft niet langer een significante – directe of indirecte – weerslag, noch op de gezondheid, noch op het milieu"*) en door de ICDO (*"De lucht- en watervervuiling wordt beheerst en heeft niet langer een significante weerslag op de gezondheid"*). Daarnaast komen sommige doelstellingen volledig uit het politieke debat; ze werden in geen enkele bijdrage voorgesteld, noch in de resolutie van het federale parlement. In bepaalde gevallen zijn de door de regering goedgekeurde doelstellingen preciezer of beperkter uitgedrukt dan die over dezelfde problematiek in de oorspronkelijke bijdragen (bv. *de officiële ontwikkelingshulp zal een voorzienbaar en doeltreffende kanaal blijven om de armste landen en bevolkingen te bereiken en beantwoordt tegelijkertijd aan de beginselen inzake steundoeltreffendheid*). In andere gevallen heeft het politieke taalgebruik de oorspronkelijk voorgestelde doelstellingen veranderd (bv. *de sociale en milieuprestaties van alle goederen en diensten die op de markt worden gebracht zullen in aanmerking worden genomen over hun volledige levensduur*⁶⁰). Een ander resultaat van het politieke debat is dat bepaalde probleemstellingen uit de oorspronkelijke bijdragen van de openbare instellingen en het maatschappelijk middenveld helemaal ontbreken in de federale LTV. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de *sociale ongelijkheden* die aanwezig waren als een belangrijke uitdaging inzake duurzame ontwikkeling in vrijwel alle bijdragen: ICDO, TFDO, bepaalde maatschappelijke groepen in de FRDO en de parlementaire resolutie. Dat geldt ook voor doelstellingen inzake *onderwijs* of *ruimtelijke ordening*, waarvoor de gemeenschappen of gewesten bevoegd zijn en die bijvoorbeeld door de FRDO werden voorgesteld.

⁵⁹ Het betreft de doelstelling voorgesteld door de ICDO. Het voorstel van de TFDO was aan de Europese doelstelling gekoppeld: *"tegen 2050 heeft België zijn BKG-emissies gevoelig teruggeschoefd, in overeenstemming met de Europese doelstelling om "de emissies met 80 à 95% te verlagen tegen 2050 ten opzichte van het niveau van 1990" en met de mondiale doelstelling om de opwarming van de aarde te beperken tot 2°C boven de pre-industriële temperaturen"*.

⁶⁰ Het betreft een transformatie van de doelstelling voorgesteld door de ICDO (*"de sociale en milieuprestaties van alle goederen en diensten die op de markt worden gebracht zullen in aanmerking worden genomen over hun volledige levensduur"*) en door de TFDO (*"de sociale en milieuprestaties van alle goederen en diensten die op de markt worden gebracht zijn verbeterd over hun volledige levensduur"*).

De federale LTV bevat een lange lijst van indicatoren om de realisatie van de doelstellingen op te volgen. Die lijst is gestructureerd volgens thema's maar legt geen verband tussen doelstelling en indicator. Een dergelijke band, zoals die bestaat in de TFDO- en de ICDO-bijdragen, is nochtans noodzakelijk om de vooruitgang naar elke doelstelling te kunnen evalueren. Het zou eveneens nuttig zijn dat de indicatorenlijst ingedeeld zou zijn naargelang de indicatoren betrekking hebben op de ontwikkelingskapitalen, de stromen van sturende krachten, de druk die ze uitoefenen op die kapitaalvoorraden of nog de antwoorden van de overheden om die voorraden en stromen te verbeteren op weg naar een duurzame ontwikkeling⁶¹. De regering bepaalde wel dat de indicatorenlijst uiterlijk bij de vaststelling van het volgende federaal plan inzake duurzame ontwikkeling zal vervangen worden. Dat biedt onder meer de mogelijkheid om op korte termijn een aantal indicatoren preciezer te formuleren, om de band tussen indicatoren en doelstellingen te verduidelijken en om in de lijst een beperkter aantal sleutelindicatoren te selecteren.

Deel 2 van deze Planning Paper toont aan dat er bepaalde convergenties bestaan tussen het verlangen van de actoren van duurzame ontwikkeling naar een duurzame toekomst en de ambities van de politieke families in België. Die convergenties zijn nog vaag, maar wel voldoende talrijk om de contouren van die toekomst op democratische wijze te kunnen beschrijven. Maar die ervaring heeft ook geleerd dat dit verre van gemakkelijk is. Daarbij is er niet enkel nood aan expertise, maar ook aan een coherente sturing van de interacties tussen de belanghebbende partijen en de openbare instellingen. Elke actor moet bovendien over voldoende tijd beschikken om dergelijke oefeningen voor te bereiden. In dat opzicht moet de federale LTV, die de regering op 17 mei 2013 goedkeurde, beschouwd worden als een eerste stap in de precieze omschrijving van *de toekomst die we willen* (UN, 2012a) op lange termijn, en die verder gaat dan de evoluties die verborgen blijven in de geaggregeerde indicatoren.

⁶¹ Een dergelijke structurering van indicatorenlijsten vormt de basis van de werkzaamheden van de TFDO inzake de indicatoren van duurzame ontwikkeling (Federale rapporten inzake duurzame ontwikkeling en www.indicators.be).

3. Besluit

Deze Planning Paper informeert de lezer over het begrip langetermijnvisie (LTV). Eerst wordt dat begrip gedefinieerd binnen het Belgisch wettelijk kader en ook in een algemener toekomstverkenningkader. Daarna wordt ingegaan op de talrijke inspanningen die reeds werden geleverd om dergelijke visies uit te werken op verschillende beleidsniveaus, zowel in België als in andere industrielanden. Vervolgens wordt de ontwikkeling van de Belgische federale LTV bestudeerd. Daarbij wordt getoond dat verscheidene belanghebbenden en federale overheidsinstellingen hebben bijgedragen tot de uitwerking ervan. Deze Planning Paper herinnert eraan dat het voordelig is over een LTV inzake duurzame ontwikkeling te beschikken die toekomstperspectieven uittekent en die beantwoordt aan de fundamentele behoeften van de samenleving. Hij toont echter ook dat de voorbereiding van een LTV de mobilisatie van veel middelen vereist. Daarom benadrukt dit besluit nogmaals het **nut** en de **noodzaak** van dergelijke oefeningen.

Deze studie toont dat de uitwerking van een LTV **nuttig** is. Die oefening confronteert immers de evolutie van de huidige trends op sociaal, milieu- en economisch vlak met de verbintenissen inzake duurzame ontwikkeling die zowel door de Belgische overheden als door de internationale gemeenschap werden aangegaan. Dat proces draagt bij tot de bewustwording van langzame ontwikkelingen die op korte termijn weinig zichtbaar zijn, maar waarvan op lange termijn de accumulatie zeer zorgwekkend kan worden. Het helpt de aandacht te vestigen op de evolutie van de niet-duurzame consumptie- en productiepatronen en hun gevolgen. Het wetenschappelijk onderzoek van de voorbije decennia heeft de risico's op ernstige gevolgen steeds duidelijker vastgesteld. Die bewustwording staat niet op zichzelf. In de drie jaar tussen de beslissing om een federale LTV aan te nemen (in juli 2010) en de goedkeuring van die visie door de federale regering (in mei 2013), groeide immers op internationaal vlak de opvatting van publieke en private beleidsmakers dat die evoluties ernstig zijn en dat er interacties bestaan tussen de economische evolutie en de achteruitgang van de toestand van het milieu en de samenleving. Die bezorgdheid wordt nu ook uitgedrukt in kringen die zich vroeger minder zorgen maakten over die vragen, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de studie *Global risks 2013* (World Economic Forum, 2013). Het aantal actoren met interesse voor *de toekomst die we willen* (UN, 2012a), is dus aan het toenemen.

De uitwerking van een LTV door de Belgische federale regering is ook **noodzakelijk** om de beleidsacties coherenter te maken, zowel op transversaal vlak (economisch, sociaal, milieu- en institutioneel beleid) als tussen korte- en langetermijnacties. Het verslag aan de Koning bij het ontwerp van koninklijk besluit onderstreept trouwens dat de doelstellingen van de LTV "*zijn opgevat als een samenhangend geheel dat een gezamenlijke verwezenlijking vergt*". De doelstellingen van de LTV zijn ambitieus en aangepast aan de uitdagingen van de samenleving om de kloof tussen die toekomstvisie en de situatie waartoe de voortzetting van de huidige consumptie- en productiepatronen zou leiden te verminderen, temeer omdat de middelen voor overheidsacties afnemen. Om die doelstellingen te bereiken, moet dus gebruik gemaakt worden van alle mogelijke synergieën tussen de in alle regeringsdomeinen gevoerde acties, opdat de beleidsmaatregelen elkaar wederzijds kunnen versterken. Als de LTV voldoende aandacht krijgt, kan ze de katalysator worden voor die wederzijdse versterking in het transitiebeleid dat dringend goedgekeurd moet worden om die doelstellingen te realiseren. Daarbij moet de LTV zelf ook regelmatig versterkt worden wat betreft het ambitieniveau van haar doelstellingen.

Bijlagen

Bijlage 1: Thematische federale plannen

Bijlage 1 presenteert (in alfabetische volgorde) de lijst met veertien thematische plannen uit de selectie van plannen waarin beleidsdoelstellingen en bijbehorende termijnen werden gezocht (zie 1.1.1; daarover werd vooraf FPB-nota nummer 10521 opgesteld).

Om de te analyseren plannen te selecteren, werden eerst vijf criteria gebruikt: het plan moet geldig zijn in 2012 (op het tijdstip van de analyse), de federale overheid moet betrokken zijn (maar andere regeringen mogen dat ook zijn), het moet gaan om een echt plan of programma (en bijvoorbeeld geen beleidsnota, wet, koninklijk besluit...), het plan moet maatregelen aankondigen om doelstellingen te bereiken, en het moet publiek beschikbaar zijn in 2012.

Daarna werd een voorlopige lijst met de plannen die werden geanalyseerd in het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2007 voorgelegd aan de TFDO- en de ICDO-leden met de vraag die lijst op basis van hun kennis te vervolledigen. De lijst hierna is het resultaat van dat proces.

Federaal plan armoedebestrijding — POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding en Sociale Economie, 2012, http://www.mi-is.be/sites/default/files/doc/fpa_2012_nl.pdf (geraadpleegd op 25/10/2012).

Federaal plan voor de integratie van de biodiversiteit in 4 federale sleutelsectoren — FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, 2009, http://www.health.belgium.be/filestore/19076901/federaal_plan_biodiversiteit_09_NL.pdf (geraadpleegd op 25/10/2012).

Federaal productplan (luik leefmilieu) 2009-2012 — FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, 2009, http://www.health.belgium.be/filestore/19059047_NL/PlanProduit_nl.pdf (geraadpleegd op 25/10/2012).

Federale bijdrage tot de strijd tegen luchtvervuiling – 2009-2012 — FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, 2009, https://portal.health.fgov.be/pls/portal/docs/PAGE/INTERNET_PG/HOMEPAGE_MENU/MILIEU1_MENU/AIRETCHANGEMENTCLIMATIQUE1_MENU/OZONE1_MENU/WATDOETBELGIE1_MENU/WATDOETBELGIE1_DOCS/FEDERALE%20BIJDRAGE%20LUCHE.PDF (geraadpleegd op 25/10/2012).

Het Stabiliteitsprogramma van België 2012-2015 — FOD Budget en Beheerscontrole, 2012, http://www.begroting.be/portal/page/portal/INTERNET_pagegroup/INTERNET_stabiliteitsprogramma/TAB149685/SP2012FR.pdf (geraadpleegd op 25/10/2012).

Nationaal actieplan leefmilieu-gezondheid – operationeel plan 2009-2013 — FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, 2008, http://www.health.belgium.be/filestore/18076820/4%20Bijlage%20Operationeel%20Programma%20NEHAP%202009-2010-jvo100304%20met%20acronymes_18076820_nl.doc (geraadpleegd op 25/10/2012).

Nationaal actieplan ter bestrijding van partnergeweld en andere vormen van intrafamiliaal geweld 2010-2014 – Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, 2010, http://igvm-iefh.belgium.be/nl/binaries/101123-PAN%20NL_tcm336-113077.pdf (geraadpleegd op 25/10/2012).

Nationaal actieplan voor kinderen – FOD Justitie, 2005, <http://www.kekidatabank.be/docs/Instrumenten/Belgie/2005%20Nationaal%20Actieplan%20voor%20Kinderen.pdf> (geraadpleegd op 25/10/2012).

Nationaal hervormingsprogramma 2012 – Federaal Planbureau, 2012, http://www.be2020.eu/uploaded/uploaded/201205020754470.nhp_2012.pdf (geraadpleegd op 25/10/2012).

Nationaal klimaatplan 2002-2012 – FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie, 2002, http://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCoQFjAB&url=http%3A%2F%2Feconomie.fgov.be%2Fnl%2Fbinaries%2Fnationaal_klimaatplan_060302_tcm325-66871.doc&ei=QzGJUPvdComg0QX0m4GQBQ&usg=AFQjCNELMXaKwZWT8li_yPIYpJiNsjgJA&sig2=Kxt7suujG-UgY3ZeNf1Gg&cad=rja (geraadpleegd op 25/10/2012).

Nationaal klimaatplan van België 2009-2012 – FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, 2008, http://www.climat.be/IMG/pdf/NKP_2009-2012.pdf (geraadpleegd op 25/10/2012).

Nationaal veiligheidsplan 2012-2015 – Federale politie van België, 2012, <http://www.polfed-fedpol.be/pub/pdf/NVP2012-2015.pdf> (geraadpleegd op 25/10/2012).

Nationale strategie inzake welzijn op het werk 2008-2012 – FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, 2008, <http://www.beswic.be/nl/systems/nationale-strategie-inzake-welzijn-op-het-werk-2008-2012> (geraadpleegd op 25/10/2012).

Stroomgebiedsbeheersplan voor de Belgische kustwateren ter implementatie van de Europese Kaderrichtlijn Water (2000/60/EG) - FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu, 2009, http://www.health.belgium.be/filestore/18038756/Stroomgebiedsbeheersplan%20voor%20de%20Belgische%20kustwateren%20_18038756_nl.pdf (geraadpleegd op 17/12/2012).

Bijlage 2: Zeven kerninitiatieven van de Europa 2020-strategie

Digitale Agenda voor Europa

De *Digitale Agenda voor Europa* streeft een digitale eengemaakte markt na die duurzame economische en sociale voordelen creëert op basis van snel en ultrasnel internet en interoperabele toepassingen (Europese Commissie, 2010b). Dit kerninitiatief ondersteunt prioritaire acties om zeven obstakels weg te werken. Die obstakels zijn: versnipperde digitale markten, gebrekkige interoperabiliteit, toenemende cybercriminaliteit en het gevaar van een tekort aan vertrouwen in netwerken, gebrek aan investeringen in netwerken, onvoldoende onderzoek en innovatie, gebrek aan digitale geletterdheid en digitale vaardigheden en ten slotte gemiste kansen op het gebied van de aanpak van maatschappelijke problemen.

Dit kerninitiatief heeft concrete tussentijdse doelstellingen bepaald nl. in 2013 heeft iedereen breedband, in 2020 heeft iedereen toegang tot internet met een snelheid van 30 Mbps of meer en in 2020 heeft minstens 50% van de Europese gezinnen een internetverbinding van meer dan 100 Mbps.

Innovatie-unie

Het kerninitiatief *Innovatie-unie* wil een strategischer aanpak van de economische innovatie op middellange en lange termijn bevorderen en hiervoor beleidsinstrumenten op een gecoördineerde wijze inzetten (Europese Commissie, 2010c). Er worden tien doelstellingen voorgesteld waaronder investeren in onderwijs, O&O, innovatie en ICT, het onderwijs moderniseren en samenwerking en uitwisseling tussen onderzoekers bevorderen. Inhoudelijk moeten de acties in het kader van dit kerninitiatief betrekking hebben op de grote maatschappelijke uitdagingen van de EU nl. klimaatverandering, besparen van energie en grondstoffen, volksgezondheid en demografische verandering.

Jeugd in beweging

Het kerninitiatief *Jeugd in beweging* wil bereiken dat jongeren in de EU slagen in de kenniseconomie (Europese Commissie, 2010d). Hiertoe wil het stelsels van levenslang leren promoten, deelname aan hoger onderwijs of een daaraan gelijkwaardige opleiding bevorderen, de leermobiliteit uitbreiden en de werkgelegenheidssituatie van jongeren verbeteren.

Efficiënt gebruik van hulpbronnen

Het kerninitiatief *Efficiënt gebruik van hulpbronnen* wil een kader scheppen voor een beleid dat bijdraagt tot de overgang naar een hulpbronnenefficiënte en koolstofarme economie (Europese Commissie, 2011). Dit beleid moet aldus bijdragen tot het versterken van de economische prestaties en het verminderen van het hulpbronnengebruik, het scheppen van nieuwe kansen voor economische groei, het creëren van innovatie en versterken van het concurrentievermogen van de EU, het zorgen voor de continuïteit van de voorziening met essentiële hulpbronnen en ten slotte het bestrijden van de klimaatverandering en het beperken van de milieueffecten van het gebruik van hulpbronnen. Het kerninitiatief wil de investerings- en innovatiezekerheid vergroten door een langetermijnvisie te bepalen en door de hulpbronnenefficiëntie op evenwichtige wijze in alle beleidsgebieden te verwerken.

Zulke langetermijnkaders zouden worden bepaald voor klimaatverandering, energie, vervoer, industrie, grondstoffen, landbouw, visserij, biologische diversiteit en regionale ontwikkeling. Ze zouden tevens onderling worden gecoördineerd.

Industriebeleid in een tijd van globalisering

Het kerninitiatief *Industriebeleid in een tijd van globalisering* wil het industriebeleid ondersteunen, wat op zijn beurt moet leiden tot een versterkt concurrentievermogen van de EU en meer groei en banen (Europese Commissie, 2010e). Aldus zou de overgang naar een koolstofarme en hulpbronnefficiënte economie mogelijk worden gemaakt. Het kerninitiatief omvat beleidsmaatregelen met een invloed op de kosten, prijzen en innovatieconcurrentie van de industrie en de afzonderlijke sectoren. Tevens wil dit kerninitiatief rekening houden met de gevolgen van alle andere beleidsinitiatieven (zoals vervoer of consumentenbescherming) voor het concurrentievermogen van de industrie.

Een agenda voor nieuwe vaardigheden en banen

Het kerninitiatief *Een agenda voor nieuwe vaardigheden en banen* wil de arbeidsmarkt hervormen (door arbeidscontracten bij eerste intreding en loopbaanontwikkeling te vergemakkelijken, werkloosheidsuitkeringen flexibeler te maken, arbeidsbemiddeling te verfijnen en bijscholing/vervolgopleidingen te stimuleren), het verwerven van gepaste vaardigheden voor een baan vergemakkelijken, betere arbeidsomstandigheden en werkkwaliteit nastreven en ten slotte de opstart van een eigen bedrijf vergemakkelijken (Europese Commissie, 2010f). De lidstaten zijn, overeenkomstig het Verdrag en het subsidiariteitsbeginsel, verantwoordelijk om maatregelen te nemen die hiertoe bijdragen.

Europees platform tegen armoede en sociale uitsluiting

Het *Europees platform tegen armoede en sociale uitsluiting* stelt een kader vast waarbinnen de lidstaten initiatieven kunnen ontwikkelen om de sociale en territoriale samenhang te versterken (Europese Commissie, 2010g). Dit moet ertoe bijdragen dat iedereen in de EU kan delen in de groei en de werkgelegenheid en dat mensen die met armoede en sociale uitsluiting te kampen hebben, een menswaardig bestaan kunnen opbouwen en actief kunnen deelnemen aan de samenleving.

Bijlage 3: Outcome of Rio+20: *The future we want* - Table of contents

- I. **Our common vision** (paragraphs 1-13)
- II. **Renewing political commitment** (paragraphs 14-55)
 - A. Reaffirming the Rio Principles and past action plans (paragraphs 14-18)
 - B. Advancing integration, implementation and coherence: assessing the progress to date and the remaining gaps in the implementation of the outcomes of the major summits on sustainable development and addressing new and emerging challenges (paragraphs 19-41)
 - C. Engaging major groups and other stakeholders (paragraphs 42-55)
- III. **Green economy in the context of sustainable development and poverty eradication** (paragraphs 56-74)
- IV. **Institutional framework for sustainable development** (paragraphs 75-103)
 - A. Strengthening the three dimensions of sustainable development (paragraphs 75-76)
 - B. Strengthening intergovernmental arrangements for sustainable development (paragraphs 77-86)
 - General Assembly (paragraphs 80-81)
 - Economic and Social Council (paragraphs 82-83)
 - High-level political forum (paragraphs 84-86)
 - C. Environmental pillar in the context of sustainable development (paragraphs 87-90)
 - D. International financial institutions and United Nations operational activities (paragraphs 91-96)
 - E. Regional, national, subnational and local levels (paragraphs 97-103)
- V. **Framework for action and follow-up** (paragraphs 104-251)
 - A. Thematic areas and cross-sectoral issues (paragraphs 104-244)
 - Poverty eradication (paragraphs 105-107)
 - Food security and nutrition and sustainable agriculture (paragraphs 108-118)
 - Water and sanitation (paragraphs 119-124)
 - Energy (paragraphs 125-129)
 - Sustainable tourism (paragraphs 130-131)
 - Sustainable transport (paragraphs 132-133)
 - Sustainable cities and human settlements (paragraphs 134-137)
 - Health and population (paragraphs 138-146)
 - Promoting full and productive employment, decent work for all and social protection (paragraphs 147-157)
 - Oceans and seas (paragraphs 158-177)

- Small island developing States (paragraphs 178-180)
- Least developed countries (paragraph 181)
- Landlocked least developing countries (paragraph 182)
- Africa (paragraphs 183-184)
- Regional efforts (paragraph 185)
- Disaster risk reduction (paragraphs 186-189)
- Climate change (paragraphs 190-192)
- Forests (paragraphs 193-196)
- Biodiversity (paragraphs 197-204)
- Desertification, land degradation and drought (paragraphs 205-209)
- Mountains (paragraphs 210-212)
- Chemicals and waste (paragraphs 213-223)
- Sustainable consumption and production (paragraphs 224-226)
- Mining (paragraphs 227-228)
- Education (paragraphs 229-235)
- Gender equality and the empowerment of women (paragraphs 236-251)

B. Sustainable development goals (paragraphs 245-251)

VI. Means of implementation (paragraphs 252-283)

- A. Finance (paragraphs 253-268)
- B. Technology (paragraphs 269-276)
- C. Capacity-building (paragraphs 277-280)
- D. Trade (paragraphs 281-282)
- E. Registry of commitments (paragraph 283)

Bijlage 4: Voorgestelde thema's voor DDO's door drie regeringen van de G77

Uittreksel uit de *Concept Note on Sustainable Development Goals* (Governments of Colombia, Peru, and United Arab Emirates, 2012; vertaling FPB) net voor Rio+20 (2012).

– Voedselzekerheid: productie, toegang en nutritie

⇒ Mogelijke problematieken:

- Vermindering van voedselafval en voedselverliezen
- Een netto bodemdegradatieniveau van nul bereiken (toename van de productieve grond)
- Toename van de wereldvoedselproductie (kloof in landbouwopbrengst dichten en maximale duurzame opbrengst in visvangst realiseren)
- Betere voorziening in de dagelijkse voedingsbehoefte voor iedereen
- *Band met MOD's: het percentage mensen die honger lijden met de helft verminderen*

– Geïntegreerd waterbeheer voor duurzame groei

⇒ Mogelijke problematieken:

- Betere toegang tot water en tot sanitaire voorzieningen
- Betere kwaliteit van de waterreserves en ecosystemen
- Hogere waterefficiëntie
- Verminderde gezondheidsrisico's door watergebonden ziekten
- *Band met MOD's: tegen 2015 het deel van de bevolking zonder duurzame toegang tot veilig drinkwater en sanitaire basisvoorzieningen halveren*

– Energie voor duurzame ontwikkeling

⇒ Mogelijke problematieken:

- Gewaarborgde toegang tot basisenergiediensten voor iedereen
- Betere energie-efficiëntie
- Stijging van het aandeel van hernieuwbare energie in de wereldwijde energiemix (gedifferentieerde benaderingen)

– Duurzame en veerkrachtige steden

⇒ Mogelijke problematieken:

- Betere levenskwaliteit (water, energie, huisvesting, vervoer, luchtkwaliteit)
- Betere hulpbronnenproductiviteit in de steden en stedelijke systemen
- Betere geïntegreerde stadsplanning
- *Band met MOD's: tegen 2020 het leven van ten minste 100 miljoen sloppenwijkbewoners aanzienlijk verbeteren*

– Gezonde en productieve oceanen

⇒ Mogelijke problematieken:

- Duurzaam en effectief beheer van de visvoorraden in de wereld
- Vermindering van de vervuiling van de zee vanaf het land
- Duurzaam beheer en bescherming van kust- en mariene ecosystemen

- **Verhoogde capaciteit van de natuurlijke systemen om het menselijk welzijn te ondersteunen**
 - ⇒ **Mogelijke problematieken:**
 - Verminderde vernietiging van cruciale ecosystemen en ecosystemen die goederen en diensten leveren
 - Verminderd verlies van soorten (merk op: band met voedselzekerheid)
 - Ondersteuning van lokale duurzame bestaansmiddelen
- **Betere efficiëntie en duurzaamheid in het gebruik van hulpbronnen** (duurzame consumptie- en productiepatronen)
 - ⇒ **Mogelijke problematieken:**
 - Duurzame overheidsaankopen
 - Levenscyclusbenaderingen bevorderen (met inbegrip van goed beheer van chemische stoffen)
 - Schoneproductiebenaderingen bevorderen
- **Meer werkgelegenheid en bestaanszekerheid**
 - ⇒ **Mogelijke problematieken:**
 - Minimale sociale bescherming afgestemd op de nationale behoeften en mogelijkheden bevorderen
 - Ondersteunend economisch, sociaal en milieubeleid om banen te scheppen
 - Ondernemerschap en ontwikkeling van duurzame ondernemingen bevorderen
 - De omstandigheden verbeteren voor een volledige participatie van vrouwen en jongeren op de arbeidsmarkt
 - *Band met MOD's: het aandeel van de bevolking die leeft van minder dan 1 dollar per dag halveren*
 - *Band met MOD's: waardig werk voor vrouwen, mannen en jongeren realiseren*

Bijlage 5: Belangrijkste lijsten van voorgestelde thema's voor de DDO's

Conferenties van de Verenigde Naties over duurzame ontwikkeling			Door diverse actoren voorgestelde thema's ter voorbereiding van <i>Rio+20</i>					
<i>Agenda 21 (1992)</i>	<i>Implementatieplan van de Wereldtop over duurzame ontwikkeling (2002)</i>	<i>The future we want, hoofdstuk V.A (Rio+20, 2012)</i>	<i>Verklaring van Bonn</i>	<i>Resilient People, Resilient Planet van het Panel op hoog niveau</i>	Europese Raad en Raad Milieu, 2 en 9 maart 2012	Voorstel van Colombia, Peru en Verenigde Arabische Emiraten	<i>Zero draft Rio+20</i>	
1. Preamble	I Introduction	Introduction						
I. Social and economic dimensions	3. Combating poverty	II Poverty eradication	Poverty eradication	Sustainable livelihoods, youth & education			Poverty eradication	
			Promoting full and productive employment, decent work for all and social protection	Environmental justice for the poor and marginalized	Decent work and social inclusion	Enhanced employment and livelihood security	Green jobs, decent work and social inclusion	
	4. Changing consumption patterns	III Changing unsustainable patterns of consumption and production, §14-19 (general)	Sustainable consumption and production	Sustainable consumption and production	Sustainable consumption and production Green jobs	Resource efficiency, in particular waste	Improved efficiency and sustainability in resource use	
		III Changing unsustainable patterns of consumption and production, §20 (energy)	Energy	Clean energy	Energy	Sustainable energy	Energy for sustainable development	Sustainable energy for all
		IV Protecting and managing the natural resource base..., §46 (tourism)	Sustainable tourism					
		III Changing unsustainable patterns of consumption and production, §21 (transport)	Sustainable transport					
		IV Protecting and managing the natural resource base..., §46 (mining)	Mining					

Conferenties van de Verenigde Naties over duurzame ontwikkeling			Door diverse actoren voorgestelde thema's ter voorbereiding van Rio+20					
Agenda 21 (1992)	Implementatieplan van de Wereldtop over duurzame ontwikkeling (2002)	The future we want, hoofdstuk V.A (Rio+20, 2012)	Verklaring van Bonn	Resilient People, Resilient Planet van het Panel op hoog niveau	Europese Raad en Raad Milieu, 2 en 9 maart 2012	Voorstel van Colombia, Peru en Verenigde Arabische Emiraten	Zero draft Rio+20	
5. Demographic dynamics... 6. Protecting and promoting human health conditions	VI Health and sustainable development	Health and population	Basic health					
	7. Promoting sustainable human settlement development		Sustainable cities and human settlements	Green cities	Sustainable cities		Sustainable and resilient cities	Sustainable cities
	8. Integrating environment and development in decision-making	XI Institutional framework for sustainable development, A-H						
II. Conservation and management of resources for development	9. Protection of the atmosphere	IV Protecting and managing the natural resource base..., §38-39 (climate change)	Climate change	Climate sustainability	Climate change			
	10. Integrated approach to the planning and management of land resources 11. Combating deforestation	IV Protecting and managing the natural resource base..., §45 (forests)	Forests	Healthy forests				
	12. Managing fragile ecosystems: combating desertification and drought	IV Protecting and managing the natural resource base..., §41 (desertification)	Desertification, land degradation and drought					
	13. Managing fragile ecosystems: sustainable mountain development	IV Protecting and managing the natural resource base ..., §42 (mountains)	Mountains					
	14. Promoting sustainable agriculture and rural development	IV Protecting and managing the natural resource base..., §40 (agriculture)	Food security and nutrition and sustainable agriculture	Sustainable agriculture	Food security		Food security: production, access and nutrition	Food security and sustainable agriculture

		Conferenties van de Verenigde Naties over duurzame ontwikkeling			Door diverse actoren voorgestelde thema's ter voorbereiding van Rio+20				
		Agenda 21 (1992)	Implementatieplan van de Wereldtop over duurzame ontwikkeling (2002)	The future we want, hoofdstuk V.A (Rio+20, 2012)	Verklaring van Bonn	Resilient People, Resilient Planet van het Panel op hoog niveau	Europese Raad en Raad Milieu, 2 en 9 maart 2012	Voorstel van Colombia, Peru en Verenigde Arabische Emiraten	Zero draft Rio+20
II. Conservation and management of resources for development			IV Protecting and managing the natural resource base..., §44 (biodiversity)	Biodiversity	Biodiversity	Biodiversity	Sustainable land management and ecosystems	Enhanced capacity of natural systems to support human welfare	
	15. Conservation of biological diversity 16. Environmentally sound management of biotechnology		IV Protecting and managing the natural resource base..., §30-36 (oceans)	Oceans and seas	Healthy seas and oceans	Oceans	Oceans and marine environments	Healthy and productive oceans	Oceans
	18. Protection of the quality and supply of freshwater resources: application of integrated approaches to the development, management and use of water resources		IV Protecting and managing the natural resource base ...§25-29 (water)	Water and sanitation	Water	Water	Water	Integrated water management for sustainable growth	Water access and efficiency
	19. Environmentally sound management of toxic chemicals 20. ...hazardous wastes 21. ...solid wastes 22. ...radioactive wastes		III Changing unsustainable patterns of consumption and production, §22 (waste) & §23 (chemicals)	Chemicals and waste					
III. Strengthening the role of major groups	23. Strengthening the role of major groups: Preamble		XI Institutional framework for sustainable development, I (Participation of major groups)		Public participation				
	24. Global action for women...			Gender equality and the empowerment of women					
	25. Children and youth...				Sustainable livelihoods, youth & education				

Conferenties van de Verenigde Naties over duurzame ontwikkeling			Door diverse actoren voorgestelde thema's ter voorbereiding van Rio+20					
	Agenda 21 (1992)	Implementatieplan van de Wereldtop over duurzame ontwikkeling (2002)	The future we want, hoofdstuk V.A (Rio+20, 2012)	Verklaring van Bonn	Resilient People, Resilient Planet van het Panel op hoog niveau	Europese Raad en Raad Milieu, 2 en 9 maart 2012	Voorstel van Colombia, Peru en Verenigde Arabische Emiraten	Zero draft Rio+20
	26. Indigenous people 27. Non-governmental organizations 28. Local authorities 29. Workers and trade unions 30. Business and industry 31. Scientific and technological community 32. Farmers							
IV. Means of implementation	33. Financial resources 34. Transfer of technology 35. Science 36. Education 37. Capacity building 38. Institutional arrangements 39. Legal instruments 40. Information 2. Cooperation... and related domestic policies	X Means of implementation V Sustainable development in a globalizing world VII Sustainable development of small island developing States VIII Sustainable development for Africa IX Other regional initiatives	Education Small island developing States Least developed countries Landlocked developing countries Africa Regional efforts	Subsidies and investment Sustainable livelihoods, youth & education Access to redress and remedy New indicators of progress Access to information				
		IV Protecting and managing the natural resource base..., §37 (disaster management)	Disaster risk reduction		Disaster risk reduction and resilience			Disaster risk reduction and resilience

Bronnen *Agenda 21*: VN, 1992b;
Implementatieplan van de wereldtop over duurzame ontwikkeling: VN, 2002;
The future we want: UN, 2012a;
Verklaring van Bonn: UN DPI/NGO, 2011;
Resilient People, Resilient Planet: UN, 2012d;
 Europese Raad en Raad Milieu: Europese Raad, 2012 en Raad van de Europese Unie, 2012;
 Voorstel van Colombia, Peru en Verenigde Arabische Emiraten: Governments of Colombia, Peru, and United Arab Emirates; 2012;
Zero draft Rio+20: UN, 2012b.

Bijlage 6: Originele teksten van de vertaalde citaten

Sommige citaten in deze Planning Paper komen uit teksten die niet in het Nederlands bestaan. Die citaten werden door de auteurs van de Planning Paper vertaald. Omwille van de transparantie worden de originele citaten hier opgenomen.

1. "Targets for each objective describe specific and measurable activities, accomplishments or thresholds to be achieved by a given date. These form the core of any action plan, and serve to focus resources and guide the selection of options for action."
2. "to reinvigorate the strategic connections between scientific research, technological development, and societies' efforts to achieve environmentally sustainable improvements in human well-being"
3. "Using goals outlined in international conventions, we define meeting human needs as providing food and nutrition, nurturing children, finding shelter, providing an education, and finding employment. We define preserving life support systems as ensuring the quality and supply of fresh water, controlling emissions into the atmosphere, protecting the oceans, and maintaining species and ecosystems. We define reducing hunger and poverty as ensuring income growth, employment opportunities, and essential safety net services."
4. "In order to avoid catastrophic declines [...], bold, ambitious and coordinated policy actions are required"
5. "un projet d'avenir adéquat pour la DG de façon à pouvoir définir les mesures qui permettront à la Communauté germanophone de répondre aux défis actuels et futurs"
6. "La DG comme région frontalière - pont culturel, identitaire et régional; La DG comme région économique - innovation, coopération et responsabilité; La DG comme région de formation - notre capital d'avenir; La DG comme région solidaire - la sauvegarde durable des prestations sociales; et La DG comme région de vie - la qualité de vie, c'est notre nature"
7. "Framework strategies set out general policy directions and guidance for sustainable development, combined with broad lines of action for specific problem areas. Their main objective is to change the processes of policy development and implementation. They are often complemented by separate, more detailed (sectoral) action plans or annual working programmes. Action programmes contain concrete, short and medium term objectives, with strict timetables and detailed measures. [...]
Mixed approaches describe those NSDS, which are intended to be framework documents, but which also contain very detailed policy actions."
8. "The main objective of sustainable development in Lithuania remains the same: to achieve, by 2020, the development level of EU countries of 2003 [...] and to stay within the EU's permissible limits, according to the indicators of environmental pollution"
9. "This Framework takes the year 2020 as the timeframe for its outlook and outcomes. This is partly because 2020 is within the planning horizon of many existing policies [...] and also aligns with the time horizon of the Europe 2020 Strategy"

10. "Our Sustainable Future makes reference to the year 2050 in appropriate cases and commits to the development of a longer-term vision for Ireland during the timeframe of this Framework"
11. "Our Sustainable Future takes the year 2020 as the timeframe for its desired outlook but a longer-term perspective is also necessary. [...] A 2050 perspective based on a vision for Ireland will provide a practical framework both for guiding and reporting both on long-term broad development trends and for promoting forward-looking reflections on sustainability"
12. "In the next few years, the national Strategy for Sustainability will set priorities, highlight aims and measures and implement the key ideas of sustainable development. It is to be the basis of further political reforms as well as change in company and consumer behavior"
13. "Prevent further decline in the natural increase of the population and negative migration trends in order to sustain the population number of the Republic of Croatia at a level higher than 4 million inhabitants by 2050, while raising the total fertility rate from the present 1.38 to 1.88 or increasing the number of newborn children from the present 42,500 to 60,000 per annum."
14. "In view of these facts it is a priority of national interest to prepare a Population Strategy for Romania taking a long (to 2050) and very long view (until the end of this century) and containing concrete, science-based proposals for a set of proactive measures that should be compatible with the principles of sustainable development and with fundamental human rights aiming to stabilize the situation and reverse the current trends. Such a Strategy will have to pursue three main goals: To improve the state of health, reduce mortality and increase the mean life expectancy; To avoid a significant growth of outward migration; To encourage higher birth rates; this requires a thorough evaluation of the current pro-family policies and the urgent development of measures for family protection and support through entitlements (financial transfers) and better social services accessible to all."
15. "Estonia is sustainable when preservation of the Estonian cultural space, growth of welfare of people, coherence of the society and balance with nature are ensured. All of the goals are important, none of them can be substituted with another one."
16. "To preserve and develop the culture capital of Latvia and to promote the sense of belonging to the culture space of Latvia by developing competitive national identity based on the creativity of the society and by creating qualitative cultural environment in Latvia."
17. "a proposal of a civilisational project for Poland for the next two decades. It expresses the need to adopt a long-term strategic approach to state policy planning"
18. "economic growth, and an improvement in life quality"
19. "feedback-based and periodically self-correcting societal process, in a way a mechanism of self-management of the society. The core of SE21 consists of (commonly valued) development goals, which are expected to be realised with contribution from a broad range of actors and with funds from a variety of sources."
20. "We are also concerned that the prevailing economic development model, built on such policies as privatization, export-led development, structural adjustment, deregulation and substitution of technology for nature and driven by the goal of GDP growth, suffers from a series of market and institutional failures that render it inefficient, unsustainable, inequitable and an incorrect vehicle

for advancing sustainable development goals. We acknowledge the need to establish a new way to measure progress towards sustainable development with gender-specific and other indicators, including but not limited to civic engagement, integrating them with those of sustainable development, rather than relying solely on a country's GDP."

21. "sustainable consumption and production
sustainable livelihoods, youth and education
climate sustainability
clean energy
biodiversity
water
healthy seas and oceans (blue economy)
healthy forests
sustainable agriculture
green cities
subsidies and investment
new indicators of progress
access to information
public participation
access to redress and remedy
environmental justice for the poor and marginalized
basic health"
22. "The MCGs should begin by addressing under-consumption of the poor:
 1. Meet basic human needs (food, water, energy, shelter, health, education, etc.)

The MCGs should also address unsustainable consumption of the rich, the following well studied, resource-related MCGs would target:

 1. GHG emissions reduction
 2. Energy use (conservation, fossil fuels, renewable energy, transport, buildings, urban, etc.)
 3. Water use (conservation, quality, re-use, etc.)
 4. Land and biomass use (urban habitats, rural land, buildings, forests, protected areas, agro-ecol. balance, biodiversity, etc.)
 5. Ores, metals and industrial minerals
 6. Construction materials and minerals
 7. Pollution and waste (air and water effluents, solid waste, toxic waste and chemicals, etc.)

MCGs would aim to increase human and ecological well-being by bringing about less material-intensive lifestyles, and improved livelihoods including reduced working hours and better working conditions. Focus areas might include:

 1. Food and agriculture
 2. Health and obesity (diet, smoking, exercise, etc.)
 3. Transportation, housing and habitats
 4. Recreation and leisure

Other MCGs could target:

1. Economic-financial systems (progressive taxation, banking reform, measures of well-being, etc.)
2. Military expenditures”

23. “Combating Poverty

Changing Consumption Patterns

Promoting Sustainable Human Settlement Development

Biodiversity and Forests

Oceans

Water Resources

Advancing Food Security

Energy, including from renewable sources”

24. “Governments should agree to develop a set of key universal sustainable development goals, covering all three dimensions of sustainable development as well as their interconnections. Such goals should galvanize individual and collective action and complement the Millennium Development Goals, while allowing for a post-2015 framework. An expert mechanism should be established by the Secretary-General to elaborate and refine the goals before their adoption by United Nations Member States.”

25. “It should be universal in character, covering challenges to all countries rather than just developing nations

It should express a broadly agreed global strategy for sustainable development

It should incorporate a range of key areas that were not fully covered in the Millennium Development Goals, such as food security, water, energy, green jobs, decent work and social inclusion, sustainable consumption and production, sustainable cities, climate change, biodiversity and oceans, as well as disaster risk reduction and resilience”

26. “Sustainable consumption and production patterns

Oceans

Food security

Sustainable agriculture

Sustainable energy for all

Water access and efficiency

Sustainable cities

Green jobs, decent work and social inclusion

Disaster risk reduction and resilience”

27. "to advance sustainable development as a further integration of the three dimensions of sustainable development: economic, social and environmental."

28. "to guide and contribute to transformative change as stipulated in the Rio+20 outcome document, in support of rights-based, equitable and inclusive processes that enhance sustainability at global, regional, national and local levels."

29. "the key social issues addressed by the Millennium Development Goals are very high on the list, suggesting an intent to keep the Millennium Development Goals at the heart of the agenda. At the same time, the prominence of climate change, sustainable management of natural resources, and sustainable consumption and production, as well as of economic issues like employment and macroeconomic stability, suggests an interest in having a more effective integration and balancing of the three dimensions of sustainable development going forward".
30. "Will have serious consequences [...] and ultimately undermine the growth and human development of future generations."
31. "Strategies, however, often lack sufficient prioritisation of issues and the interlinkage between social, economic and environmental dimensions (including the identification of possible trade-offs and ways to mitigate them, e.g. through impact assessment and transition models) is usually weak. A feature commonly missing is an estimation of the financial and budgetary implications of the NSDS and the integration of SD priorities in the budgetary process."

Bijlage 7: Voorstel van structuur voor een langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling

1. In 2050 zal de doelstelling van een inclusieve en solidaire samenleving met een hoog niveau van sociale bescherming bereikt zijn. Dit betekent dat de bevolking een menswaardig leven leidt. Zowel de werkgelegenheid, de volksgezondheid als het kennis- en vaardigheidsniveau wordt er op een hoog en stabiel peil gehandhaafd en ongelijkheden op deze domeinen - onder meer in de toegang - worden grotendeels weggewerkt⁶².

Voorbeeld van cijferdoel 2050	Voorbeeld van indicator
1. Sociale inclusie: In 2050 beschikt de bevolking over een inkomen dat toelaat om te voorzien in haar behoeften.	Aantal personen met een inkomen onder het inkomensniveau bepaald op basis van de referentiebudgetmethode, die driejaarlijks herzien wordt (indicator à alimenter)
2. Gezondheid: In 2050 zijn de sociaaleconomische ongelijkheden op het gebied van levensverwachting in goede gezondheid weggewerkt.	Levensverwachting in goede gezondheid naar socio-economisch statuut (indicator à alimenter)
3. Onderwijs: In 2050 beschikken alle burgers over een hoogfunctioneel geletterdheidsniveau.	Functionele geletterdheid (indicator disponible)
4. Werk: In 2050 beantwoorden de arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden van de bevolking aan het concept 'decent work'.	Aantal inbreuken vastgesteld door de bevoegde administratie op het vlak van decent work (indicator à définir)
...	...

2. En 2050, l'objectif d'un environnement sain a été atteint⁶³. Le réchauffement global est limité à 2°C⁶⁴ et la société belge est adaptée aux changements climatiques déjà engagés⁶⁵. La pollution de l'air, de l'eau et des sols n'a pas d'incidence significative ni sur la santé ni sur l'environnement⁶⁶. La diversité biologique est valorisée, conservée, restaurée et utilisée en assurant le maintien des services fournis par les écosystèmes⁶⁷.

⁶² Gebaseerd op volgende verbintenissen: *Belgische Grondwet*, artikel 23 (recht een menswaardig leven te leiden...) en artikel 24 (recht op onderwijs...); *Geconsolideerde versie van het Verdrag betreffende de Europese Unie*: artikel 3.3 (De Unie... zet zich in voor een sociale markteconomie met een groot concurrentievermogen die gericht is op volledige werkgelegenheid en sociale vooruitgang, en van een hoog niveau van bescherming...); *Protocol (Nr. 1) bij het Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden*: artikel 2 (Recht op onderwijs, Niemand mag het recht op onderwijs worden ontzegd); *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*: artikel 22 (recht op maatschappelijke zekerheid...), artikel 23 (recht op arbeid...), artikel 24 (recht op rust en op eigen vrije tijd...), artikel 25 (recht op een levensstandaard...) en artikel 26 (recht op onderwijs...).

⁶³ *Constitution belge*, Article 23 §4.

⁶⁴ UNFCCC (2010). *Convention-cadre sur les changements climatiques. Rapport de la conférence des Parties sur sa seizième session, tenue à Cancun du 29 novembre au 10 décembre 2010*. Décision 1/CP.16, §98, Les accords de Cancun: Résultats des travaux du Groupe de travail spécial de l'action concertée à long terme au titre de la Convention.

⁶⁵ ONU (1992). *Convention-cadre des Nations unies sur les changements climatiques*.

⁶⁶ ONU (2002). *Déclaration de Johannesburg sur le développement durable*. Organisation des Nations unies. Document A/CONF.199/20. §13; ONU (2002). *Plan de mise en œuvre du sommet mondial pour le développement durable*. Organisation des Nations unies; Conseil européen (2006). *Nouvelle stratégie de l'Union européenne en faveur du développement durable*. Adoptée par le Conseil européen lors de sa réunion des 15 et 16 juin 2006. Document 10917/06. *Travaux du panel*.

⁶⁷ CDB (2010). COP 10 Décision X/2. *Plan stratégique 2011-2020 et objectifs d'Aichi relatifs à la diversité biologique*.

Exemples de cibles 2050	Exemples d'indicateurs
1. Changements climatiques: En 2050, les émissions de GES auront diminué d'au moins 80 à 95% par rapport au niveau de 1990.	Emissions de GES (indicateur disponible)
2. Ressources naturelles: En 2050, les niveaux des concentrations de polluants dans l'air, l'eau et les sols n'auront aucune incidence significative, directe ou indirecte, sur la santé et l'environnement en 2050.	Concentrations de polluants dans l'air, l'eau et les sols (certains indicateurs disponibles et d'autres à définir)
3. Diversité biologique: En 2050, la connectivité des écosystèmes aura atteint un niveau de maillage vert et bleu fonctionnel (à préciser).	Connectivité spatiale des écosystèmes (indicateur à définir)
...	...

3. En 2050, l'objectif de changer des modes de consommation et de production non durable a été atteint. La croissance économique est découplée de façon absolue de la dégradation de l'environnement⁶⁸ et couplée à la création d'emplois décents^{69,70}, tout en garantissant l'offre d'une quantité suffisante de biens et services répondant aux besoins fondamentaux⁷¹. Cet objectif implique notamment des performances environnementales et sociales élevées de tous les biens et services⁷² sur leur cycle de vie (depuis l'extraction des matières premières jusqu'à leur élimination⁷³). Au niveau sectoriel, la part des renouvelables est la plus élevée dans la consommation d'énergie grâce notamment au quadruplement de la productivité énergétique (entre 2010 et 2050), la part des transports collectifs est la plus élevée dans les modes de transport, et les modes alimentaires n'ont pas d'incidence négative ni sur la santé ni sur l'environnement.

⁶⁸ 2968ème session du Conseil de l'Union européenne (Environnement), Luxembourg, 21 octobre 2009.

⁶⁹ Co-chair summary of the 2004 European stakeholder meeting on sustainable consumption and production.

⁷⁰ *Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne*: Tout travailleur a droit à des conditions de travail qui respectent sa santé, sa sécurité et sa dignité (article 31).

⁷¹ L'article 25 de la *Déclaration des Droits de l'Homme* parle de: Toute personne a droit à un niveau de vie suffisant pour assurer sa santé, son bien-être et ceux de sa famille, notamment pour l'alimentation, l'habillement, le logement, les soins médicaux ainsi que pour les services sociaux nécessaires; elle a droit à la sécurité en cas de chômage, de maladie, d'invalidité, de veuvage, de vieillesse ou dans les autres cas de perte de ses moyens de subsistance par suite de circonstances indépendantes de sa volonté.

⁷² La stratégie européenne de DD de 2006 a comme objectif: Améliorer la performance environnementale et sociale pour les produits et les procédés de fabrication et encourager leur utilisation par les entreprises et les consommateurs.

⁷³ La stratégie européenne de DD 2006 a comme objectif: Améliorer la performance environnementale et sociale pour les produits et les procédés de fabrication.

Exemples de cibles 2050	Exemples d'indicateurs
1. Energie: En 2050, la part des énergies renouvelables représente X% de la consommation d'énergie à (déterminer sur la base de l'étude 100% renouvelable). Energie: En 2050, l'efficacité énergétique moyenne est 4 fois plus élevée qu'en 2010.	Part des énergies renouvelables dans la consommation finale brute d'énergie (indicateur disponible) Efficacité énergétique moyenne (indicateur disponible)
2. Transport: En 2050, les services de transport collectifs représentent 60% du transport total de passager. Pour le fret, la part du rail et de la voie d'eau est de 40% du transport total.	Part modale des transports collectifs (privés ou publics) de personnes (indicateur disponible) Part modale du rail et de la voie d'eau pour le transport de marchandises (indicateur disponible)
3. Alimentation: En 2050, et la consommation de viande est réduite à un maximum de 75 grammes en moyenne par jour par habitant ⁷⁴ .	Consommation effective de viande par jour par habitant (indicateur disponible)
4. Habitat: En 2050, chaque bâtiment aura atteint au minimum une consommation énergétique spécifique de 120kWh/m ² par an et un niveau d'isolation K35.	Consommation énergétique spécifique moyenne des bâtiments (indicateur à définir) K moyen des bâtiments (indicateur à définir)
...	...

4. In 2050 zal de doelstelling van een goed bestuurde samenleving⁷⁵ bereikt zijn. Ze is onder meer tot stand gekomen dankzij participatie⁷⁶ van burgers en middenveld. Voorts moedigt ze innovatie aan⁷⁷ door het verhogen van de absorptiecapaciteit en beperkt ze de openbare schuld⁷⁸, in het belang van de komende generaties.

Voorbeeld van cijferdoel 2050	Voorbeeld van indicator
1. In 2050 is de openbare schuld gedaald tot minder dan 60% van het bbp ⁷⁹ .	Openbare schuld in % van het bbp (indicateur disponible)
2. In 2050 bedragen de investeringen in onderzoek en ontwikkeling minstens 3% van het bbp, waarvan de private sector minstens twee derde voor haar rekening neemt ⁸⁰ .	Investeringen in onderzoek en ontwikkeling in % van het bbp (indicateur disponible)
3. In 2050 neemt de samenleving in haar geheel deel aan het beleid en voeren de lokale besturen een actief beleid om duurzame ontwikkeling te bevorderen.	Participatie in de samenleving, met inbegrip van lokaal beleid ter bevordering van LA 21 (indicateur à définir)
...	...

⁷⁴ *Rapport fédéral sur le développement durable 2007*, p. 50 (un apport en protéines animales de 35g/jour dont 15g provenant de la viande). L'étude *Getting into the right lane for 2050* du Centraal Planbureau propose quant à elle l'objectif suivant: diminuer la consommation de viande et de produits laitiers de 20% d'ici 2050 dans l'UE et restreindre la consommation de viande rouge d'un tiers dans les pays à haut revenu.

⁷⁵ 'Richtsnoeren voor het beleid' (p. 4-5) en 'Betere beleidsvorming' (p. 6-7) in EU SDO, Europese Raad (2006), *Vernieuwde EU-strategie inzake duurzame ontwikkeling*. DOC 10917/06.

⁷⁶ Aarhus Convention, artikels 1, 3 en 6-8 voor wat betreft milieu-aangelegenheden. Aarhus Convention (1998), Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters, en *Verklaring van Rio de Janeiro inzake Milieu en Ontwikkeling*, beginsel 10 (VN, 1992a).

⁷⁷ Europese Commissie (2010). *Europa 2020. Een strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei*. COM(2010) 2020 definitief.

⁷⁸ Verdrag van Lissabon (2009). *Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie* (geconsolideerde versie).

⁷⁹ Dit is één van de Euro-convergentiecriteria ('Maastricht-criteria') die later ook werden overgenomen in het 'Stabiliteits- en groeipact' en het zogenaamde 'Six-pack'.

⁸⁰ *Conclusies van het Voorzitterschap. Europese Raad van Barcelona, 15-16 maart 2002*, p. 20.

5. Opdat de doelstelling van een wereld in duurzame ontwikkeling in 2050 bereikt wordt, wordt op actieve en systematische wijze het belang van duurzame ontwikkeling in multilaterale en bilaterale relaties benadrukt, inclusief in handelsrelaties. Dit betekent ook dat de Belgische ontwikkelingssamenwerking in overeenstemming is met bestaande principes, engagementen, en verbintenissen voor duurzame ontwikkeling en dat België met andere landen samenwerkt om wereldwijde doelstellingen voor duurzame ontwikkeling op te stellen en te behalen.

Voorbeeld van cijferdoel 2050	Voorbeeld van indicator
1. Ontwikkelingshulp: België besteedt ten minste 0,7% van het bruto nationaal inkomen aan officiële ontwikkelingshulp.	Officiële ontwikkelingshulp in procent van het bruto nationaal inkomen (indicator disponible)
2. Global Sustainable Development Goals (SDGs)	Indicateur(s) à définir
...	...

6. En 2050 l'objectif d'égalité entre les femmes et les hommes a été atteint, ce qui signifie que les femmes et les hommes participent et contribuent dans des conditions d'égalité aux processus sociaux, économiques et politiques et ont part, à égalité, à l'amélioration des conditions de vie⁸¹.

Exemples de cibles 2050	Exemples d'indicateurs
1. En 2050, les femmes et les hommes ont les mêmes revenus.	Ecart salarial égal à zéro (indicateur disponible)
2. En 2050, les femmes et les hommes ont atteint l'égalité en matière de pouvoir économique.	Part de femmes et d'hommes dans les conseils d'administration des plus grandes entreprises (indicateur disponible)
3. En 2050, les femmes et les hommes sont représentés également dans les instances politiques.	Parts des parlementaires fédéraux et de membres du gouvernement fédéral selon le sexe (indicateur disponible)
4. En 2050, l'égalité entre les femmes et les hommes est atteinte.	Gender equality index (indicateur à définir)
...	...

⁸¹ Texte du préambule de la *Convention sur l'élimination de toutes les formes de discrimination à l'égard des femmes*, 34/180, ONU, 1979.

Bibliografie en afkortingen

1. Geciteerde werken

ATO (2011). *Gewestelijk plan voor duurzame ontwikkeling. Voorbereidende fase. Stand van zaken van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*. Agentschap voor territoriale ontwikkeling voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Cahier van het ATO, nr. 10, april 2011. <http://www.adt-ato.be/nl/node/169> (geraadpleegd op 23/10/2012).

Belgische Grondwet (De). http://www.senate.be/doc/const_nl.html (geraadpleegd op 28/04/2011).

Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers (2010). *Wetsontwerp tot wijziging van de wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling; Wetsvoorstel tot wijziging van de wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling; Wetsvoorstel tot wijziging van de wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling wat de langetermijnvisie betreft; Wetsvoorstel tot invoering van een duurzame ontwikkelingseffectbeoordeling in de wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling*. Verslag namens de Commissie voor de Volksgezondheid, het Leefmilieu en de Maatschappelijke Hernieuwing uitgebracht door mevrouw Fonck. Doc 52 2238/004 van 8 februari 2010.

Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers (2012a). *Voorstel van resolutie betreffende de langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling (toepassing van artikel 76 van het reglement)*. Verslag namens de bijzondere commissie Klimaat en Duurzame Ontwikkeling uitgebracht door mevrouw Thérèse Snoy et d'Oppuers. DOC53 2367/001.

Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers (2012b). *Resolutie betreffende de langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling. Tekst aangenomen in plenaire vergadering van 19 juli 2012*. DOC53 2367/003.

Boulanger S. (2012). *Persoonlijke mededeling*.

Brussels Hoofdstedelijk Parlement (2012). *Integraal verslag van de interpellaties en mondelinge vragen – Commissie voor de Ruimtelijke Ordening, de Stedenbouw en het Grondbeleid – Vergadering van woensdag 11 januari 2012*. I.V. COM (2011-2012) Nr. 28. <http://www.weblex.irisnet.be/Data/Crb/Biq/2011-12/00028/images.pdf> (geraadpleegd op 23/10/2012).

Brusselse regering (2009a). *Een duurzame ontwikkeling van het Gewest ten dienste van de Brusselaars - Regeerakkoord 2009-2014*. <http://www.brussel.irisnet.be/files-nl/over-het-gewest/de-gewestelijke-bevoegdheden/regering-akkoord-2009-2014> (geraadpleegd op 23/10/2012).

Brusselse regering (2009b). *Intentieverklaring voor de volledige wijziging van het GewOP*. <http://stedenbouw.irisnet.be/spelregels/pdf/PRDD-Declarationintentions-NoteGRBC-Annexe2completNL-1109%20-2.pdf> (geraadpleegd op 23/10/2012).

BS (1997). *Wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling*. Belgisch Staatsblad 18/06/1997, pp. 16270-16275.

BS (2004). *9 April 2004 - Brussels Wetboek van Ruimtelijke Ordening (BWRO)*. Belgisch Staatsblad 26/05/2004, pp. 40730-40870.

- BS (2008). *Decreet van 18 juli 2008 ter bevordering van duurzame ontwikkeling*. Belgisch Staatsblad 27/08/2008, pp. 44627-44628.
- BS (2010a). *Geconsolideerde versie van de wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling*, tekstbijwerking tot 14/10/2010 tot en met de wijzigingen door de wet van 30 juli 2010. <http://www.ejustice.just.fgov.be/wet/wet.htm> (geraadpleegd op 28/03/2013).
- BS (2010b). *Wet van 29 december 2010 houdende diverse bepalingen*. Belgisch Staatsblad 31/12/2010, pp. 83506-83550.
- Bundesregierung (2010a). *Vortrag an den ministerrat Betrifft: „Österreichische Strategie Nachhaltige Entwicklung“ (ÖSTRAT)*. www.nachhaltigkeit.at (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Bundesregierung (2010b). *Österreichische Strategie Nachhaltige Entwicklung (ÖSTRAT) – ein Handlungsrahmen für Bund und Länder*. <http://www.bmwfj.gv.at/Aussenwirtschaft/nachhaltigkeit/Nachhaltigkeitspolitik/Documents/Bund-L%C3%A4nder-Nachhaltigkeitsstrategie%20%28%C3%96STRAT%29%202010.pdf> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Carlsson-Kanyama A., Dreborg K. H., Moll H.C., Padovan D. (2008). *Participative backcasting: A tool for involving stakeholders in local sustainability planning*. *Futures* 40 (2008) pp 34-46.
- Confédération Suisse (2012). *Forum du développement durable*. Département de l'environnement, des transports, de l'énergie et de la communication. <http://www.are.admin.ch/themen/nachhaltig/00262/00530/index.html?lang=fr> (geraadpleegd op 24/10/2012).
- Conselho de Ministros (2007). *Estratégia Nacional de Desenvolvimento Sustentável - ENDS 2015*. <http://www.dpp.pt/pt/ends2015/paginas/default.aspx> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Cour des Comptes (2010). *La stratégie et le rôle d'exemple de la Région wallonne en matière de développement durable. Etats des lieux*. Rapport de la Cour des comptes transmis au Parlement wallon, Bruxelles, novembre 2010.
- CWEDD (2012). *Avis. Avant-projet de décret relatif à la stratégie régionale de développement durable*. Conseil wallon de l'environnement pour un développement durable. <http://www.cwedd.be/uploads/AutresTachesConfieesParLeGouvernement/2012/12.AV.1175%20SRDD.pdf> (geraadpleegd op 29/11/2012).
- Department for Environment, Food and Rural Affairs (2011). *Mainstreaming sustainable development – The Government's vision and what this means in practice*. <http://sd.defra.gov.uk/documents/mainstreaming-sustainable-development.pdf> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- EC (2004). *Commission staff working document: National Sustainable Development Strategies in the European Union - A first analysis by the European Commission*. http://www.eu-natur.de/attach/60/sustainable_development_strategies.pdf (geraadpleegd op 24/10/2012).
- EC (2006). *PRIME-SD, Peer Review Improvement through Mutual Exchange on Sustainable Development, A guidebook for peer reviews of national sustainable development strategies*.

- <http://www.sd-network.eu/pdf/resources/Handbook%20on%20peer%20review%20of%20NSDS-final.pdf> (geraadpleegd op 26/03/2013).
- EC (2011). *Global Europe 2050. Executive summary*. Oktober 2011.
http://ec.europa.eu/research/social-sciences/events-191_en.html (geraadpleegd op 18/09/2012).
- EC (2012). *Ensuring sustainable development globally: EU follow-up to Rio+20*.
http://ec.europa.eu/environment/consultations/rio20_en.htm (geraadpleegd op 22/11/2012).
- EC (2013). *Een waardig leven voor iedereen: Armoede uitroeien en de wereld een duurzame toekomst geven*. Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's. COM(2013) 92, 27/02/2013.
- Enerdata (2005). *VLEEM 2 Final report*. ECN, Max-Planck-Institut für Plasmaphysik, Universiteit Utrecht, Verbundplan, STE Juelich. www.vleem.org (geraadpleegd op 6/11/2012).
- Estonian Ministry of the Environment (2005). *Estonian National Strategy on Sustainable Development - Sustainable Estonia 21*.
http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=166311/SE21_eng_web.pdf (geraadpleegd op 8/7/2012).
- European Sustainable Development Network (2012). *Country profiles*. <http://www.sd-network.eu/> en (geraadpleegd op 01/10/2012).
- Europese Commissie (2005). *Duurzame ontwikkelingsindicatoren voor het monitoren van de implementatie van de EU-strategie voor duurzame ontwikkeling*. Mededeling van de heer Almunia aan de leden van de Commissie. SEC(2005) 161 final.
- Europese Commissie (2010a). *Europa 2020. Een strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei*. Mededeling van de Commissie. COM(2010) 2020 definitief.
- Europese Commissie (2010b). *Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees economisch en sociaal comité en het Comité van de regio's - Een digitale agenda voor Europa*. COM(2010)245definitief/2.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:NL:PDF> (geraadpleegd op 16/10/2012).
- Europese Commissie (2010c). *Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees economisch en sociaal comité en het Comité van de regio's - Europa 2020-kerninitiatief Innovatie-Unie*. COM(2010) 546 definitief.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0546:FIN:NL:PDF#page=2> (geraadpleegd op 16/10/2012).
- Europese Commissie (2010d). *Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees economisch en sociaal comité en het Comité van de regio's - "Jeugd in beweging" Een initiatief om jongeren ten volle te betrekken bij het realiseren van slimme, duurzame en inclusieve groei in de Europese Unie*. COM(2010)477definitief.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0477:FIN:NL:PDF> (geraadpleegd op 16/10/2012).
- Europese Commissie (2010e). *Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees economisch en sociaal comité en het Comité van de regio's - Een geïntegreerd industriebeleid in een tijd van mondialisering Concurrentievermogen en duurzaamheid centraal stellen*. COM(2010) 614 definitief.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0614:FIN:NL:PDF>
(geraadpleegd op 16/10/2012).

Europese Commissie (2010f). *Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees economisch en sociaal comité en het Comité van de regio's - Een agenda voor nieuwe vaardigheden en banen: een Europese bijdrage aan volledige werkgelegenheid*. COM(2010) 682 definitief.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0682:FIN:NL:PDF>
(geraadpleegd op 16/10/2012).

Europese Commissie (2010g). *Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees economisch en sociaal comité en het Comité van de regio's - Het Europees platform tegen armoede en sociale uitsluiting: een Europees kader voor sociale en territoriale samenhang*. COM(2010) 758 definitief.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0758:FIN:NL:PDF>
(geraadpleegd op 16/10/2012).

Europese Commissie (2011). *Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees economisch en sociaal comité en het Comité van de regio's - Efficiënt gebruik van hulpbronnen - Vlaggenschipinitiatief in het kader van de Europa 2020-strategie*. COM(2011) 21 definitief.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0021:FIN:NL:PDF>
(geraadpleegd op 16/10/2012).

Europese Commissie (2012). *Europa 2020 Kerninitiatieven*.
http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/flagship-initiatives/index_nl.htm
(geraadpleegd op 16/10/2012).

Europese Raad (2000). *Conclusies van het voorzitterschap van de Europese Raad van Lissabon van 23 en 24 maart 2000*. Document Lisbon (24/3/2000) Nr.: 100/1/00.

Europese Raad (2001). *Conclusies van het voorzitterschap van de Europese Raad van Göteborg van 15 en 16 juni 2001*.
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/nl/ec/00200-r1.nl1.pdf
(geraadpleegd op 27/08/2009).

Europese Raad (2002a). *Conclusies van het voorzitterschap Europese Raad van Barcelona 15 en 16 maart 2002*.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/nl/ec/71027.pdf (geraadpleegd op 16/10/2012).

Europese Raad (2002b). *Conclusies van het voorzitterschap Europese Raad van Sevilla 21 en 22 juni 2002*.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/nl/ec/72652.pdf (geraadpleegd op 16/10/2012).

Europese Raad (2003). *Conclusies van het voorzitterschap Europese Raad van Brussel 20 en 21 maart 2003*.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/nl/ec/75149.pdf (geraadpleegd op 16/10/2012).

Europese Raad (2005). *Conclusies van het voorzitterschap Europese Raad van Brussel 22 en 23 maart 2005*.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/nl/ec/84341.pdf (geraadpleegd op 16/10/2012).

Europese Raad (2006). *Vernieuwde EU-strategie inzake duurzame ontwikkeling*. Aangenomen door de Europese Raad van 15 en 16 juni 2006. Document 10917/06.

- Europese Raad (2009a). *Toetsing 2009 van de EU-strategie voor duurzame ontwikkeling. Verslag van het voorzitterschap*. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/nl/09/st16/st16818.nl09.pdf> (geraadpleegd op 26/03/2013).
- Europese Raad (2009b). *Europese Raad van Brussel 29/30 oktober 2009. Conclusies van het voorzitterschap*. 15265/1/09 REV 1.
- Europese Raad (2010). *Conclusies van de Europese Raad van 17 juni 2010*. Te raadplegen via <http://www.european-council.europa.eu/council-meetings/conclusions.aspx?lang=nl>.
- Europese Raad (2012) *Europese Raad 1 en 2 maart 2012. Conclusies*. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/nl/ec/128572.pdf (geraadpleegd op 23/10/2012).
- Europese Unie (2008). *Geconsolideerde versie van het verdrag betreffende de Europese Unie*. Publicatieblad van de Europese Unie 9/5/2008, pp.13-45. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:NL:PDF> (geraadpleegd op 16/10/2012).
- Europese Unie (2011). *Europa 2020: een strategie voor de groei van de Europese Unie*. http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/eu2020/em0028_nl.htm (geraadpleegd op 16/10/2012).
- Eurostat (2011a). *Sustainable development in the European Union. 2011 monitoring report of the EU sustainable development strategy*. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-31-11-224/EN/KS-31-11-224-EN.PDF (geraadpleegd op 16/10/2012).
- Eurostat (2011b). *Duurzame ontwikkeling in de Europese Unie. Voortgangsverslag 2011 over de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling. Samenvatting*. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/224-NL/NL/224-NL-NL.PDF (geraadpleegd op 16/10/2012).
- Federal Government (2002). *Perspectives for Germany – Our Strategy for Sustainable Development*. http://www.nachhaltigkeitsrat.de/fileadmin/user_upload/English/pdf/Perspectives_for_Germany.pdf.
- Federal Government (2012). *National Sustainable Development Strategy - 2012 Progress Report*. http://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/Nachhaltigkeit-wiederhergestellt/2012-06-07-fortschrittsbericht-2012-englisch-barrierefrei.pdf?__blob=publicationFile (geraadpleegd op 24/10/2012).
- Federale regering (2011). *Regeerakkoord van 1 december 2011*. http://www.premier.be/sites/all/themes/custom/tcustom/Files/Regeerakkoord_1_december_2011.pdf (geraadpleegd op 23/10/2012).
- Fédération Wallonie-Bruxelles (2009). *Plan de développement durable du ministère de la communauté française*. <http://www.federation-wallonie-bruxelles.be/index.php?id=389> (geraadpleegd op 04/04/2013).
- FRDO (2012a) *2050: stappenplan voor een koolstofarme samenleving. Jaarforum van de FRDO 20 november 2012 - Mogelijke stappen naar een transitie*.

- <http://www.cfdd.be/DOC/fora/energy%202012/0%20Achtergronddocument%20NL.pdf>
(geraadpleegd op 12/12/2012).
- FRDO (2012b). *Langetermijnvisie Duurzame Ontwikkeling 2050 - Bijdrage van de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling*. <http://www.frdo.be/DOC/pub/rest/Reader%20NL.pdf> (geraadpleegd op 23/10/2012).
- Gouvernement wallon (1995) *Le plan d'environnement pour le developpement durable*. http://environnement.wallonie.be/cgi/dgrme/plateforme_dgrme/visiteur/frames_affichage_documen t2.cfm?origine=2002&idFile=2002&thislangue=FR&pere=261 (geraadpleegd op 29/11/2012).
- Gouvernement wallon (2010) *Viser l'excellence. Plan Marshall 2.vert*. http://planmarshall2vert.wallonie.be/sites/default/files/integral_fr+plan+marshall+2+vert.pdf
(geraadpleegd op 29/11/2012).
- Government of Ireland (2012). *Our sustainable future - A framework for sustainable development for Ireland*. <http://www.environ.ie/en/PublicationsDocuments/FileDownload,30452,en.pdf> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Government of Poland (2009). *Poland 2030. Development challenges – report summary*. http://www.premier.gov.pl/files/file/Dokumenty/Poland%202030_%20Development%20Challenges %20-%20report%20summary.pdf (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Government of Romania (2008). *National sustainable development strategy Romania 2013-2020-2030*. http://www.sd-network.eu/pdf/country_profiles/Romania_NSDS-Eng%2012nov.pdf (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Government of the Republic of Lithuania (2009). *Resolution No 1247 of 16 September 2009 amending resolution no 1160 of the government of the Republic of Lithuania of 11 September 2003 on the approval and implementation of the National strategy for sustainable development*. <http://www.am.lt/VI/en/VI/files/0.447936001306925826.doc> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Governments of Colombia and Guatemala (2011). *RIO + 20: Sustainable Development Goals (SDGs)*. <http://www.uncsd2012.org/content/documents/colombiasdgs.pdf> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Governments of Colombia, Peru, and United Arab Emirates (2012). *Concept Note on Sustainable Development Goals*. http://www.minambiente.gov.co/documentos/DocumentosInstitucional/rio_20/150512_proposal_c olombia_emirates.pdf (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Grand-Duché du Luxembourg (2011). *Portail de l'environnement, Développement durable – suite*. http://www.environnement.public.lu/developpement_durable/developpement_durable_suite/inde x.html (geraadpleegd op 24/10/2012).
- ICDO (2012a). *Strategische langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling - Bijdrage van de ICDO*. <http://www.icdo.be/uploads/documentenbank/596632b3281f28d2b7ae82a3130836bf.pdf>
(geraadpleegd op 23/10/2012).
- ICDO (2012b). *Strategische langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling - Bijdrage van de ICDO – begeleidingsnota*. https://5003.fedimbo.belgium.be/sites/5003.fedimbo.belgium.be/files/explorer/publications/ICDO_ notalangetermijnvisieduurzameontwikkeling.pdf (geraadpleegd op 23/10/2012).

- ICDO (2012c). *Jaarverslag 2011. Samen naar een duurzame toekomst.*
- IEA (2003). *Energy to 2050. Scenarios for a sustainable future.* Paris: OECD/IEA.
- IMCDO (2005). *Kadertekst van de nationale strategie inzake duurzame ontwikkeling van 6 december 2005. Interministeriële Conferentie voor Duurzame Ontwikkeling ad hoc.*
http://www.alterbusinessnews.be/PDF/ABN106_NSDOkadertekst171105.pdf (geraadpleegd op 23/10/2012).
- Interministerial Committee for Sustainable Development (2010). *National sustainable development Strategy 2010-2013 - Towards a green and fair economy.*
<http://www.developpement-durable.gouv.fr/IMG/pdf/NSDSp60.pdf> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- IPCC (2000). *Special Report on emissions scenarios.* Cambridge – UK: Cambridge University Press, www.ipcc.ch.
- Mander, S.L., A. Bows, K.L. Anderson, S. Shackley, P. Agnolucci and P. Ekins (2008). *The Tyndall decarbonisation scenarios – Part I: development of a backcasting methodology with stakeholder participation.* Energy Policy, 36 (2008), pp. 3754-3763.
- MCGI (2012). *Proposal on Millennium Consumption Goals to the UN Rio+20 Earth Summit in June 2012.* Millennium Consumption Goals Initiative.
<http://www.millenniumconsumptiongoals.org/?p=292#more-292> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Ministère de la Communauté germanophone (2009a). *DG – Ostbelgien Leben 2025. Concept de développement régional de la Communauté germanophone. Tome 1.* April 2009.
<http://www.dglive.be/PortalData/2/Resources/downloads/divers/REK/Rek1F-AKfinal.pdf>
 (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Ministère de la Communauté germanophone (2009b). *DG - Ostbelgien Leben 2025. Concept de développement régional de la Communauté germanophone. Tome 2.* April 2009.
<http://www.dglive.be/PortalData/2/Resources/downloads/divers/REK/Rek2F-AKfinal.pdf>
 (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Ministère de la Communauté germanophone (2009c). *DG – Ostbelgien Leben 2025. Concept de développement régional de la Communauté germanophone. Tome 3.*
<http://www.dglive.be/PortalData/2/Resources/downloads/rek/REK3-F-www.pdf> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Ministry of Ecology and Sustainable Development, Ministry of Foreign Affairs France, in association with the governments of Belgium, Ghana, Mauritius and the United Kingdom (2005). *The French National Strategy for Sustainable Development: Report on a Peer Review and Shared Learning Process,*
http://www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/nsds/final_report.pdf. (geraadpleegd op 15/10/2012).
- Ministry of environmental protection, physical planning and construction (2009). *Strategy for sustainable development of the Republic of Croatia.*
http://www.mzopu.hr/doc/Strategy_for_Sustainable_Development.pdf (geraadpleegd op 8/7/2012).
- National Commission for Sustainable Development (2006). *A sustainable development strategy for the Maltese Islands 2007-2016.*
http://www.um.edu.mt/_data/assets/pdf_file/0003/64812/SD_Strategy_2006.pdf (geraadpleegd op 8/7/2012).

- Nederlandse regering (2011). *Agenda duurzaamheid; een groene groei-strategie voor Nederland*. <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2011/10/03/agenda-duurzaamheid-een-groene-groei-strategie-voor-nederland.html> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Norwegian Ministry of Finance (2008). *Norway's Strategy for Sustainable Development*. <http://www.regjeringen.no/upload/FIN/rapporter/R-0617E.pdf> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- NRC (1999) *Our Common Journey: A Transition Toward Sustainability*. ISBN: 0-309-51411-8.
- nrg4SD (2002). *Verklaring van Gauteng*. <http://www.earthsummit2002.org/es/regional-government/contents/Microsoft%20Word%20-%20vertaling%20gautengopmlb.pdf> (geraadpleegd op 23/10/2012).
- OECD (2002). *Sustainable Development Strategies. A Resource Book*. Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris and United Nations Development Programme, New York.
- OECD (2012). *OECD Environmental Outlook to 2050: The Consequences of Inaction*. Paris: OECD.
- Parlement wallon (2011). *Rapport de la Cour des comptes transmis au parlement Wallon sur la stratégie et le rôle d'exemple de la Région wallonne en matière de développement durable – état des lieux*. Rapport présenté au nom de la Commission de l'énergie, du logement, de la fonction publique et de la recherche scientifique par Mme Reuter, 337 (2010-2011) – N° 1, 18 Janvier 2011. http://nautilus.parlement-wallon.be/Archives/2010_2011/RAPPORT/337_1.pdf (geraadpleegd op 8/7/2012).
- PBL Netherlands Environmental Assessment Agency (2012). *Roads from Rio+20. Pathways to achieve global sustainability goals by 2050*. The Hague: PBL Netherlands Environmental Assessment.
- Quist, J. and P.J. Vergragt (2003). *Backcasting for industrial transformations and system innovations towards sustainability: is it useful for governance?* Presented at 2003 Berlin conference on the human dimensions of global environmental change. December 2003.
- Raad van de Europese Unie (2009). *Toetsing 2009 van de EU-strategie voor duurzame ontwikkeling - Verslag van het voorzitterschap*. 16818/09. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/nl/09/st16/st16818.nl09.pdf> (geraadpleegd op 15/10/2012).
- Raad van de Europese Unie (2012a). *Rio+20: op weg naar een duurzame toekomst - Conclusies van de Raad (Milieu, 9 maart 2012)*. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/nl/12/st07/st07514.nl12.pdf> (geraadpleegd op 23/10/2012).
- Raad van de Europese Unie (2012b). *Rio+20: Resultaat en follow-up van de UNCSD 2012-Top*. Conclusies van de Raad (Milieu, 25 oktober 2012).
- Rekenhof (2005). *De coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling. Verslag van het Rekenhof aan de Kamer van volksvertegenwoordigers*. Brussel: Rekenhof, juni 2005.
- Rigot V. (2012). *Persoonlijke mededeling*. CNCD-11.11.11.
- Rijksoverheid (2012). *Agenda duurzaamheid; een groene groei-strategie voor Nederland*. <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2011/10/03/agenda-duurzaamheid-een-groene-groei-strategie-voor-nederland.html>.

- Saeima of the Republic of Latvia (2010). *Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030*.
http://www.latvija2030.lv/upload/latvija2030_en.pdf.
- TFDO (1999). *Op weg naar duurzame ontwikkeling? - Federaal Rapport - Duurzame ontwikkeling*. Brussel: Federaal Planbureau.
- TFDO (2002). *Een stap naar duurzame ontwikkeling? Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2002*. Brussel: Federaal Planbureau.
- TFDO (2005). *Ontwikkeling begrijpen en sturen. Federaal Rapport inzake Duurzame Ontwikkeling 2000-2004*. Brussel: Federaal Planbureau.
- TFDO (2007). *De transitie naar een duurzame ontwikkeling versnellen. Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2007*. Brussel: Federaal Planbureau.
- TFDO (2009). *Indicatoren, doelstellingen en visies van duurzame ontwikkeling - Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2009*. Brussel: Federaal Planbureau.
- TFDO (2011). *Twintig jaar politiek engagement voor duurzame ontwikkeling? Federaal rapport 2011*. Brussel: Federaal Planbureau.
- TFDO (2012). *Langetermijnvisie inzake duurzame ontwikkeling. Eerste voorstellen aan de ICDO-werkgroep betreffende de basisgegevens en de methodologische aspecten op basis van de TFSD-oefeningen inzake toekomstverkenning*. Nota 10182.
- Tuinstra W. (ed.) (2002). *Climate OptiOns for the Long-term (COOL) - Synthesis Report*. Bilthoven: NRP Programme Office.
- UN (2012). *Member States*. <http://sustainabledevelopment.un.org/memberstates.html> (geraadpleegd op 24/10/2012).
- UN (2012a). *The future we want*. Rio+20 United Nations Conference on Sustainable Development, Agenda item 10, Outcome of the conference, A/CONF.216/L.1*.
<http://www.uncsd2012.org/thefuturewewant.html> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- UN (2012b). *The future we want – Zero draft*. Rio+20 United Nations Conference on Sustainable Development.
http://www.uncsd2012.org/content/documents/370The%20Future%20We%20Want%2010Jan%20clean%20_no%20brackets.pdf (geraadpleegd op 8/7/2012).
- UN (2012c). *Letter dated 7 October 2011 from the Permanent Representative of Germany to the United Nations addressed to the President of the General Assembly*. A/66/750.
<http://www.un.org/wcm/webdav/site/dpingorelations/shared/Final%20Declaration/BonnEng.pdf> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- UN (2012d). *Resilient People, Resilient Planet: A future worth choosing*. Report of the High-level Panel of the Secretary-General on Global Sustainability.
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/66/700&referer=/english/&Lang=E (geraadpleegd op 23/10/2012).
- UN (2012e). *Initial input of the Secretary-General to the Open Working Group on Sustainable Development Goals*. A/67/634. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/67/634&Lang=E (geraadpleegd op 25/03/2013).

- UN (2013). *We can end poverty. 2015 Millennium Development Goals. A Gateway to the UN System's Work on the MDGs*. <http://www.un.org/millenniumgoals/> (geraadpleegd op 13/04/2013).
- UN DPI/NGO (2011). *Sustainable societies; responsive citizens*. Declaration adopted at the sixty-fourth annual Conference of the Department of Public Information for Non-Governmental Organizations. Bonn, 03-05/09/2011.
<http://www.un.org/wcm/webdav/site/dpingorelations/shared/Final%20Declaration/BonnEng.pdf> (geraadpleegd op 16/05/2013).
- UNFCCC (2010). *Report of the Conference of the Parties on its sixteenth session, held in Cancun from 29 November to 10 December 2010*. Document FCCC/CP/2010/7/Add.1.
<http://unfccc.int/resource/docs/2010/cop16/eng/07a01.pdf> (geraadpleegd op 16/05/2013).
- Van Hummelen, S., N. Gouzée en P. Delbaere (2012). *Langetermijnvisies voor duurzame ontwikkeling - Visions à long terme de développement durable*. Federaal Planbureau – Bureau Fédéral du Plan.
- VITO, ICED and Federal Planning Bureau (2012). *Towards 100% Renewable Energy in Belgium by 2050*.
http://www.plan.be/admin/uploaded/201212190938210.Backcasting_2050_FinalReport_12_12_12.pdf (geraadpleegd op 18/03/2013).
- Vlaamse regering (2011). *Samen Grenzen Verleggen. Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling*.
http://do.vlaanderen.be/sites/default/files/VSDO2_0.pdf (geraadpleegd op 8/7/2012).
- VN (1992a). *Verklaring van Rio de Janeiro inzake Milieu en Ontwikkeling*. Nederlandse vertaling door de Nederlandse overheid (juni 1993) beschikbaar op
http://www.plan.be/websites/ferado/pdf/rio_n.pdf (geraadpleegd op 13/11/2012).
- VN (1992b). *Agenda 21*. Nederlandse vertaling door de Nederlandse overheid (juni 1993) beschikbaar op http://www.plan.be/websites/ferado/pdf/a21_n.pdf (geraadpleegd op 13/11/2012).
- VN (2002). *Implementatieplan van de wereldtop over duurzame ontwikkeling*.
http://www.plan.be/websites/ferado/pdf/wssd_n.pdf (geraadpleegd op 25/10/2012).
- VODO en Associations 21(2012). *Telescoop: een blik van het middenveld op een duurzame samenleving in 2050*.
<http://issuu.com/mosterd/docs/telescoopa3-20-02def?mode=window&backgroundColor=%23222222> 2 (geraadpleegd op 27/02/2013).
- World Economic Forum (2013). *Global risks 2013*. <http://www.weforum.org/> (geraadpleegd op 12/02/2013).

2. Lijst van NSDO's

- Bundesregierung (2010a). *Vortrag an den ministerrat Betrifft: „Österreichische Strategie Nachhaltige Entwicklung“ (ÖSTRAT)*. www.nachhaltigkeit.at (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Bundesregierung (2010b). *Österreichische Strategie Nachhaltige Entwicklung (ÖSTRAT) – ein Handlungsrahmen für Bund und Länder*. <http://www.bmwfj.gv.at/Aussenwirtschaft/nachhaltigkeit/Nachhaltigkeitspolitik/Documents/Bund-L%C3%A4nder-Nachhaltigkeitsstrategie%20%28%C3%96STRAT%29%202010.pdf> (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Conselho de Ministros (2007). *Estratégia Nacional de Desenvolvimento Sustentável - ENDS 2015*. <http://www.dpp.pt/pt/ends2015/paginas/default.aspx> (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Czech Republic (2010). *The strategic Framework for sustainable development in the Czech Republic*. [http://www.mzp.cz/C125750E003B698B/en/czech_republic_strategy_sd/\\$FILE/KM-SFSD_CR_EN-20100317.pdf](http://www.mzp.cz/C125750E003B698B/en/czech_republic_strategy_sd/$FILE/KM-SFSD_CR_EN-20100317.pdf) (geraadpleegd op 31/10/2012).
- Department for Environment, Food and Rural Affairs (2011). *Mainstreaming sustainable development – The Government's vision and what this means in practice*. <http://sd.defra.gov.uk/documents/mainstreaming-sustainable-development.pdf> (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Estonian Ministry of the Environment (2005). *Estonian National Strategy on Sustainable Development - Sustainable Estonia 21*. http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=166311/SE21_eng_web.pdf (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Federal Government (2002). *Perspectives for Germany – Our Strategy for Sustainable Development*. http://www.nachhaltigkeitsrat.de/fileadmin/user_upload/English/pdf/Perspectives_for_Germany.pdf (geraadpleegd op 31/10/2012).
- Gouvernement du Grand-Duché de Luxembourg (2010). *PNDD Luxembourg – Un Luxembourg durable pour une meilleure qualité de vie*. <http://www.calameo.com/read/00072389430ff81e39e8e?authid=Xehrkbm2s3M2> (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Government of Ireland (2012). *Our sustainable future - A framework for sustainable development for Ireland*. <http://www.viron.ie/en/PublicationsDocuments/FileDownload,30452,en.pdf> (geraadpleegd op 8/7/2012).
- Government of Poland (2009). *Poland 2030. Development challenges – report summary*. http://www.premier.gov.pl/files/file/Dokumenty/Poland%202030_%20Development%20Challenges%20-%20report%20summary.pdf (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Government of Romania (2008). *National sustainable development strategy Romania 2013-2020-2030*. http://www.sd-network.eu/pdf/country_profiles/Romania_NSDS-Eng%2012nov.pdf (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Government of the Hungarian Republic (2007). *National sustainable development strategy*. www.ff3.hu/upload/NFFS_20070629_en1.doc (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Government of the Republic of Lithuania (2009). Resolution No 1247 of 16 September 2009 amending resolution no 1160 of the government of the Republic of Lithuania of 11 September 2003 on the

- approval and implementation of the National strategy for sustainable development.
<http://www.am.lt/VI/en/VI/files/0.447936001306925826.doc> (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Government of the Republic of Slovenia (2005). *Slovenia's development strategy*.
http://www.slovenijajutri.gov.si/fileadmin/urednik/dokumenti/Slovenia___s_Development_Strategy.pdf (geraadpleegd op 08/07/2012).
- IJsland (2002). *Welfare for the Future Iceland's National Strategy for Sustainable Development 2002–2020*.
<http://en.sjalфаarni.is/sustainability/sustainable-development-in-iceland>
 (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Interministerial Committee for Sustainable Development (2010). *National sustainable development Strategy 2010–2013 - Towards a green and fair economy*.
<http://www.developpement-durable.gouv.fr/IMG/pdf/NSDSp60.pdf> (geraadpleegd op 08/07/2012).
- National Commission for Sustainable Development (2006). *A sustainable development strategy for the Maltese Islands 2007–2016*.
http://www.um.edu.mt/_data/assets/pdf_file/0003/64812/SD_Strategy_2006.pdf (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Nederlandse regering (2011). *Agenda duurzaamheid; een groene groei-strategie voor Nederland*.
<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2011/10/03/agenda-duurzaamheid-een-groene-groei-strategie-voor-nederland.html> (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Norwegian Ministry of Finance (2008). *Norway's Strategy for Sustainable Development*.
<http://www.regjeringen.no/upload/FIN/rapporter/R-0617E.pdf> (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Prime Minister's Office of Finland (2006). *Towards sustainable choices. A nationally and globally sustainable Finland. The national strategy for sustainable development*.
<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=57597&lan=en> (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Saeima of the Republic of Latvia (2010). *Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030*.
http://www.latvija2030.lv/upload/latvija2030_en.pdf (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Spanish government (2007). *Spanish sustainable development strategy*.
http://www.esdn.eu/pdf/country_profiles/Spain_EEDS.pdf (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Sustainable Development Office Environment Canada (2010). *Planning for a Sustainable Future: A Federal Sustainable Development Strategy for Canada*.
http://www.ec.gc.ca/dd-sd/F93CD795-0035-4DAF-86D1-53099BD303F9/FSDS_v4_EN.pdf
 (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Swedish Government (2006). *Strategic Challenges A Further Elaboration of the Swedish Strategy for Sustainable Development*.
<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/07/01/83/1a9ae133.pdf> (geraadpleegd op 08/07/2012).
- Swiss Federal Council (2012). *Sustainable Development Strategy 2012–2015*.
<http://www.are.admin.ch/themen/nachhaltig/00262/00528/index.html?lang=en>
 (geraadpleegd op 08/07/2012).
- The ministry of environmental protection, physical planning and construction (2009). *Strategy for sustainable development of the Republic of Croatia*.
http://www.mzopu.hr/doc/Strategy_for_Sustainable_Development.pdf
 (geraadpleegd op 08/07/2012).

3. Afkortingen

Afkorting	Betekenis
°C	graden Celsius
BAU	business as usual (gebruikelijke gang van zaken)
bbp	bruto binnenlands product
BS	Belgisch Staatsblad
BWRO	Brussels Wetboek van Ruimtelijke Ordening
CESRW	Conseil économique et social de la Région wallonne (Sociaal-Economische Raad van het Waalse Gewest)
CO	koolstofmonoxide
CO ₂	koolstofdioxide
CWEDD	Conseil wallon de l'Environnement pour le Développement durable (Waalse Milieuraad voor Duurzame Ontwikkeling)
DDO('s)	doelstelling(en) van duurzame ontwikkeling
DG	Duitstalige Gemeenschap
DO	duurzame ontwikkeling
DOEB	duurzame-ontwikkelingseffectbeoordeling
DPI	Department of Public Information (Departement Publieksinformatie, van de VN)
EC	Europese Commissie, European Commission
EMAS	Eco-Management and Audit Scheme (milieubeheer- en milieuauditsysteem)
ESDN	European Sustainable Development Network
EU	Europese Unie
EU SDO	strategie inzake duurzame ontwikkeling van de EU
FOD('s)	Federale overheidsdienst(en)
FPB	Federaal Planbureau
FPDO	Federaal plan inzake duurzame ontwikkeling
FRDO	Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling
g	gram
G77	Groep van 77 (ontwikkelingslanden)
GewOP	Gewestelijk Ontwikkelingsplan
GPDO	Gewestelijk plan voor duurzame ontwikkeling
ICDO	Interdepartementale Commissie Duurzame Ontwikkeling
ICT	informatie- en communicatietechnologieën
IEA	International Energy Agency (Internationaal Energieagentschap)
IMCDO	Interministeriële Conferentie Duurzame Ontwikkeling ad hoc
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change (Intergouvernementeel Panel inzake Klimaatverandering)
ISO	International Organization for Standardization
LTV('s)	Langetermijnvisie(s)
Mbps	Megabits per seconde
MCD's	millenniumconsumptiedoelstellingen
MCGN	MCGs Network
MCGs	Millennium Consumption Goals (MCD's)
MDGs	Millennium Development Goals (MOD's)
Minaraad	Milieu- en Natuurraad van Vlaanderen
MOD('s)	millenniumontwikkelingsdoelstelling(en)

Afkorting	Betekenis
MOL	minst ontwikkelde landen
NAEC	new approaches to economic challenges (nieuwe benaderingen van economische uitdagingen)
ngo('s)	niet-gouvernementele organisatie(s)
NO _x	stikstofoxiden
NRC	National Research Council
nrg4SD	Network of Regional Governments for Sustainable Development
NSDO('s)	nationale strategie(ën) inzake duurzame ontwikkeling
O&O	onderzoek en ontwikkeling
ODA	Official Development Assistance (officiële ontwikkelingshulp)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (OESO)
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OSPAR	Verdrag inzake de bescherming van het mariene milieu in het noordoostelijk deel van de Atlantische Oceaan
PM	Particulate Matter (fijnstofdeeltjes)
PM ₁₀	fijnstofdeeltjes met een diameter kleiner dan 10 micrometer
PM _{2,5}	fijnstofdeeltjes met een diameter kleiner dan 2,5 micrometer
PM ₅	fijnstofdeeltjes met een diameter kleiner dan 5 micrometer
POD('s)	Programmatorische federale overheidsdienst(en)
POD DO	Programmatorische federale overheidsdienst Duurzame Ontwikkeling
R&D	Research and Development (O&O)
SD	Sustainable Development (DO)
SDGs	Sustainable Development Goals (DDO's)
SDO('s)	strategie(ën) inzake duurzame ontwikkeling
SERV	Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
SO ₂	zwaveldioxide
SWOT	Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats (sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen)
TFDO	Task Force Duurzame Ontwikkeling
UN	United Nations (VN)
UNDESA	United Nations Department of Economic and Social Affairs (VN-Departement voor Economische en Sociale Aangelegenheden)
UNEP	United Nations Environment Programme (Milieuprogramma van de VN)
VITO	Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek
VN	Verenigde Naties
VODO	Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling
VOS	vluchtige organische stoffen

De publicaties van het Federaal Planbureau

Met het oog op informatieverstrekking en transparantie publiceert het Federaal Planbureau (FPB) regelmatig de methoden en resultaten van zijn werkzaamheden. De publicaties van het FPB zijn georganiseerd in drie reeksen: de Vooruitzichten, de Working Papers en de Planning Papers. Het FPB publiceert eveneens rapporten, een Engelstalig kwartaalverslag en occasioneel ook boeken. Bepaalde publicaties zijn het resultaat van een samenwerking met andere instellingen.

Alle publicaties van het Federaal Planbureau zijn beschikbaar op <http://www.plan.be>.

Publicaties over duurzame ontwikkeling

Website met indicatoren van duurzame ontwikkeling: <http://www.indicators.be>.

Federale rapporten

Twintig jaar politiek engagement voor duurzame ontwikkeling? Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2011: stand van zaken en evaluatie.

Indicatoren, doelstellingen en visies van duurzame ontwikkeling. Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2009.

Working Papers

Organisatie van de participatieve oefening inzake toekomstverkenning 2011-2012 ter voorbereiding van de langetermijnvisie 2050. WP 09-12.

De milieudruk van de huishoudelijke consumptie in België in 2002: een sociologische analyse. WP 12-10.

Biocapacité et empreinte écologique des modes de vie: des indicateurs pour la politique de développement durable ? WP 11-10.

Organisatie van de participatieve oefening inzake toekomstverkenning tegen het jaar 2050 ter voorbereiding van het vierde Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling. WP 15-08.

De publicaties over duurzame ontwikkeling zijn beschikbaar op <http://sustdev.plan.be>.

Federaal Planbureau
instelling van openbaar nut

Kunstlaan 47-49
B-1000 Brussel
tel.: +32-2-5077311
fax: +32-2-5077373
e-mail: contact@plan.be
<http://www.plan.be>

Drukwerk: Federale Overheidsdienst Economie, KMO, Middenstand en Energie

Verantwoordelijke uitgever: Henri Bogaert - Wettelijk depot: D/2013/7433/7